

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Katolická teologická fakulta
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Bc. Jaroslav Cmíral

**KVANTITATIVNÍ ANALÝZA UČEBNIC DĚJEPISU
Z HLEDISKA KŘESŤANSTVÍ**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Dr. Vojtěch Eliáš

PRAHA 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Kvantitativní analýza učebnic dějepisu z hlediska křesťanství“ napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury a že jsem ji nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zveřejněna pro účely výzkumu a soukromého studia.

V Praze dne 27.4.2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, a v seznamu literatury a pramenů jsem uvedl veškeré informační zdroje, které byly použity.

V Praze dne 15. 11. 2010

Obsah

Úvod	
1. Dějiny a smysl, kultura a křesťanství, kurikulum a výuka, glosy k východiskům.....	8
1.1 Poznámky o proudu dění a porozumění smyslu ve filosofii, náboženství	8
1.1.1 Smysl a absurdita.....	10
1.2 Proměny vztahu kultury a křesťanství v dějinách	10
1.2.1 Kontinuita a diskontinuita dějin	12
1.3 Poznámky k významu výuky dějin z pohledu křesťanství	12
1.3.1 Glosy k obecnému významu křesťanství pro dějiny a kulturu.	12
1.3.2 Význam výuky dějepisu pro katolickou církev ve světle kurikulárních dokumentů	14
1.3.3 Zprostředkování hodnot, myšlenky o sdílení v dějinách na pozadí problematiky ne-spojivosti dění	15
1.4 Smysl výuky dějepisu ve světle kurikulárních dokumentů	17
1.4.1 Celostátní rovina koncepce vzdělávání	17
1.4.2 Koncepce a doporučení rady Evropy.....	18
1.4.3 Specifikace v dokumentu MŠMT ČR	19
1.4.4 Teoreticko-didaktická hlediska výuky dějepisu	20
1.5 Shrnutí:	21
2. Učebnice jako edukační médium.....	23
2.1 Systém kurikulárních dokumentů v ČR.....	23
2.1.1 Rámcové vzdělávací programy	23
2.1.2 Klíčové kompetence a vzdělávací cíle.....	24
2.2 Typologická klasifikace učebních textů	26
2.2.1 Schvalovací proces učebnic a schvalovací doložky	27
2.3 Shrnutí:	28
3. Učebnice dějepisu, specifika	30
3.1 Pojem dějepisná učebnice.....	30
3.1.1 Didaktická transformace.....	30

3.1.2	Funkce učebnice a didakticko-historický obraz	31
3.1.3	Verbální a ikonický text učebnic	33
3.1.4	Hodnocení učebnic dějepisu	33
3.2	Shrnutí	34
4.	Dějepisné atlasy vybrané pro analýzu	36
4.1	Autoři analyzované řady dějepisných atlasů: profesní profil, dílo	36
4.2	Pojetí, struktura analyzované řady dějepisných atlasů	38
4.2.1	Vnitřní uspořádání atlasů	38
4.2.2	Charakteristiky atlasů	39
4.3	Shrnutí	40
5.	Kvantitativní analýza – teorie a metoda	42
5.1	Cíle, zásady, výhody a slabiny analýzy	42
5.1.1	Kvantitativní analýza: etapy	43
5.2	Metodika kvantitativní analýzy	43
5.2.1	Výjimky	44
5.2.2	Ikonické texty	44
5.2.3	Verbální texty	46
5.3	Shrnutí	46
6.	Kvantitativní analýza dějepisných atlasů	48
6.1	Atlas č. 1: Pravěk a Starověk	48
6.1.1	Tabulka atlasu Pravěk a Starověk	50
6.1.2	Popis měření:	51
6.2	Atlas č. 2: Středověk	54
6.2.1	Tabulka atlasu Středověk	59
6.2.2	Popis měření:	60
6.3	Atlas č. 3: Novověk I.	66
6.3.1	Tabulka atlasu Novověk I.	71
6.3.2	popis měření:	72
6.4	Atlas č. 4: Novověk II.	75
6.4.1	Tabulka atlasu Novověk II	81
6.4.2	Popis měření:	82

6.5	Atlas č. 5: Dějiny 20. století	85
6.5.1	Tabulka atlasu Dějiny 20. století	91
6.5.2	Popis měření:	92
6.6	Shrnutí kvantitativní analýzy.....	96
	Závěr	
	Resumé	
	Seznam literatury	
	Anotace	

Bibliografická citace

Kvantitativní analýza učebnic dějepisu z hlediska křesťanství: diplomová práce; vedoucí práce: Dr. Vojtěch Eliáš. – Praha 2010. – 105 s.

Úvod

Tématem práce je kvantitativní analýza obsahu vybrané ucelené řady dějepisných atlasů pro základní školy a víceletá gymnázia, z hlediska frekvence výskytu křesťanských souvislostí. Téma je zadáno k řešení Katedrou pastorálních oborů a právních věd na KTF UK Praha.

Práce bude postupovat v těchto krocích:

1) Hledání východisek mnohvrstevnatých vztahů mezi kulturou a křesťanstvím v dějinném pohybu.

Poznámky k východiskům osvětlují možnosti a meze zachycení a zaznamenání skutečného přínosu křesťanství pro evropskou kulturu. Zkoumají možnosti a meze poznávání a transformace kulturních obsahů do učebnic dějepisu, potažmo do samotné výuky.

2) Smysl výuky dějepisu ve světle kurikulárních dokumentů.

Kurikulární dokumenty udávají tvar celé koncepci současného vzdělávání a významně ovlivňují tvorbu učebnic. Dotkneme se v této souvislosti též smyslu výuky dějepisu pro křesťanství, církvev.

3) Zkoumání procesu tvorby učebnic.

Smyslem je získat ucelenější obraz o transformaci kulturních obsahů do výuky dějin. a to z hlediska nároků a požadavků, jaké jsou dnes na tvorbu učebnic kladeny. Co je od nich očekáváno, jaké kladou důrazy, jaký historický obraz mají žákům zprostředkovávat. Jaké dějinné povědomí mají pomáhat utvářet v procesu pedagogické komunikace.

4) Učebnice jako edukační médium.

Orientace vzhledem k pojetí vzdělávání v Rámcových vzdělávacích programech.

5) Pojetí dějepisné učebnice. Specifika dějepisné učebnice. Její pojem, schvalování, funkce a hodnocení.

6) Analyzované dějepisné atlasy.

Představení autorského kolektivu. Pojetí atlasů, jejich struktura, charakter.

7) Praktická metodika kvantitativní analýzy atlasů.

Stanovení a utřídění tématických bloků pro dílčí kroky analýzy uvnitř atlasů. Určení společných referenčních kategorií a stanovení jednotek měření pro tyto jednotlivé kategorie. Popis postupu měření a hodnocení dat.

8) Kvantitativní analýza, práce s atlasy.

Sestavení úvodů k jednotlivým atlasům (Pravěk a Starověk, Středověk, Novověk I, Novověk II, Dějiny 20. století). Vytvoření přehledných tabulek pro zápis naměřených hodnot na každý atlas. Popisy měření, shrnutí dat, procentuální vyjádření.

9) Závěr.

Souhrn naměřených hodnot, porovnání dat. Celkové hodnocení analýzy i metody práce. Otázky, které se vynořily v průběhu práce.

Cílem práce je zjišťování významu křesťanství v současné výuce dějepisu, na podkladě kvantitativního hlediska. Konkrétně na frekvenci výskytu křesťanských konotací v textech dějepisných atlasů, nejen na obecných trendech ve vzdělávání.

1. Dějiny a smysl, kultura a křesťanství, kurikulum a výuka, glosy k východiskům

Náčrt kapitoly:

Poznámky o proudu dění a porozumění smyslu ve filosofii, náboženství. Smysl a absurdita. Proměny vztahu kultury a křesťanství v dějinách. O kontinuitě a diskontinuitě dějin. Význam výuky dějepisu z hlediska křesťanství. Smysl výuky dějin ve světle kurikulárních dokumentů. Závěr kapitoly.

1.1 Poznámky o proudu dění a porozumění smyslu ve filosofii, náboženství

Vyjděme nejprve z předpokladu, že pro nás není nic, co se odehrává v dějinách čistou objektivitou, holou fakticitou. Čirá objektivita, by se musela vynacházet mimo proud dění, neponořena do něj, jinak je všemu rozuměno zase z tohoto proudu. Asi tak, jako rozumíme sobě z toho, co jsme odžili. Nemáme ani pevný ani počáteční bod k dispozici, pokud se distancujeme, jsme sice neutrální, ale ne vyňatí. Vše je součástí širokého proudu tradování, a z něj pak věcem, které se odehrávají, rozumíme a interpretujeme je. Otázka zní, nakolik se samotní jeho aktéři přiblížili porozumění smyslu dění. Pak ti, kteří jej interpretovali v průběhu času. A nakolik smyslu rozumíme také my, jistou část proudu vzdálení současníci. Porozumění je zase podmíněno dobovým kontextem, širšími souvislostmi, které ukazují smysl dění. Historické okolnosti nám pomáhají odhalovat struktury smyslu. V tom všem jsme odkázáni na proud tradování. Smysl se ukazuje v dění, ale není samotným děním, nelze jej zpředmětnit. Neuvažujeme nyní o jakémsi konečném smyslu celých dějin, ale o smyslu vědomě prožívaném. A porozumění smyslu je spíše otázka vžívání a intuice, ze subjektu kladené hledisko dějin. Jaký životní pocit má člověk dané doby, co je významné v jeho životě. Jak rozumí sobě samému a světu, co dává smysl jeho bytí. Čemu věří, a o co se opírá, a naopak čeho se bojí a čemu se vyhýbá. Co je nám společné a co nové, jsou důležité otázky pro porozumění dějinám v kontextu. Když půjdeme ještě hlouběji k věci zjistíme, že intence subjektu dějinně zaměřeného vždy již smysl předpokládá, tedy smysl naše objektivní dějiny vždy již nějak zahrnuje. Máme dějiny, protože ukládáme dění smysl. Nebo-li jsme odsouzeni ke smyslu tím, že existujeme. Vědomí je způsobem našeho bytí zde. Objektivní dějiny pro nás existují ve vědomí, nikde jinde je nenajdeme. Součástí nás

samých jsou ale i jinak sdílené dějiny, skrze oblast nevědomí, jsou součástí prožívání smyslu našeho lidství. Jaký je tento předchůdný smysl, který dějinám klademe současně s jejich objektivací. Odkud se bere, jak je strukturován, lze o něm něco říci? Poslední struktury smyslu nejsou přímým předmětem historiografie, ale spíše filosofie. Konečný, nebo absolutní smysl dění zase hledá náboženství. Poslední horizont dění totiž nějak souvisí s otázkou bytí vůbec. Například filosof Jan Patočka řekl, že je třeba myslet cíle ze smyslu a ne smysl z cílů. Ve svém díle *Přirozený svět a fenomenologie* uvažuje o souvislostech smyslu: svět člověka zahrnuje (svět, zde „přirozený svět“: „existenciál“, zjevný celek jako předchůdnost všeho objektivního poznání, poslední horizont významu, základní struktura smyslu, fundament všech našich možností, pro všechny způsoby života stejný, odkud a vzchází naše možnosti). Tento přirozený svět a člověk (pobyt) jsou ve vzájemném „pohybu“, pro člověka jde o pohyb sebeutváření, pohyb, jímž je. Pohyb vzhledem k onomu celku, který mne zahrnuje a nazýváme jej světem, jenž teprve umožňuje ukazování věcí (ve fenomenologickém významu). Člověk v něm spolu s druhými může a má provést trojí životní pohyb: Zakotvení tj. pohyb osvojování, přijetí svého místa v celku světa, vztahování se k tomu co je již zde, časovým rozměrem tohoto pohybu je minulost. Pohyb zakotvení, jak vidíme se týká přímo minulosti, ale i další dva pohyby souvisí s dějinami vůbec. Pohyb Sebezbavení sebezprodlužováním tj. praxe a aktivita ve společenství s druhými, zlidšťování věcí. Nakonec nejdůležitější pohyb Sebenalezení sebevzdáním tj. pohyb, jímž se vztahují k celku, přijímám-odmítám svou konečnost. Pohyb, v němž nalézám sebe, jako moment celkové hry svět¹. Tolik alespoň dílčí poznámky ke smyslu ve filosofii. V náboženství, zde uvažujeme o křesťanství, je smysl kladen více z finality, která jednak leží za hranicí horizontu stvořeného bytí, ale současně je ustavičně přítomná. Poznání smyslu je zjevené i přirozené. Finalita je přesažená, ale není protikladná, naopak je naplněním svébytnosti, která je darem. Proto smysl dění může a má odpovídat jeho cílům. Sladění dějin a cíle na rovině smyslu je harmonizující, protože dění je svou vnitřní podstatou zaměřené k finalitě, a v ní také má svůj zdroj. Smysl dění pak není jen kognitivní sugescí, jaksi přiléváním do života zvnějšku, ale celostní zkušeností intersubjektivně sdílenou.

---

¹ Srov. PETŘÍČEK Miroslav: *Úvod do současné filosofie*, Praha: nakladatelství Herrmanna synové, 1997, str. 79-82, 116-123.

1.1.1 Smysl a absurdita

Dosud jsme se zabývali smyslem, zakoušíme ale i absurditu dění, prožívanou v kontextech životních souvislostí. Ta ovšem neruší smysl (jak jsme o něm výše uvažovali), také absurdita je nějaké bytí a je odsouzena ke smyslu. Absurdita, má ale pro nás v sobě jistou neproniknutelnost, záludnost, tajemství. Sami na sobě zakoušíme konflikty svobody a nutnosti, práva a povinnosti, napětí mezi jedincem a společností, mužem a ženou, etický rozpor v nás samých atd.. Tyto antropologické dynamiky se odrážejí ve společenském měřítku a tvoří pozadí dějin. Lidský život je i sledem zklamání, nenaplněnosti, nevyužitých šancí, nedokončenosti. Zakoušíme svou omezenost, vyprchalost, ztrácíme o sobě ideály. Bojíme se žít, utíkáme se ke lžím o sobě a světě, nalháváme si, nosíme masky. Ohrožuje nás násilí, tvrdost, nenávisť, ničení a ztráty. Máme strach z odlišnosti a současně jsme sami sebou nejistí. Toužíme po setkání v porozumění s druhým člověkem, a jsme bolestně konfrontováni odmítáním naší jinakosti, a sami ji stejně těžko přijímáme. Jsme porobeni námahou, bolestmi a nakonec smrtí. Ta je přítomna v celém životě. Konečnost nám dramatizuje plynutí času. Východiskem dějinného náhledu tak může být i absurdita života². Lidské dějiny se rozprostírají na zkušenosti polaritě souvislosti smyslu a absurdnosti. Jak výstižně těmto napětím dává porozumět historiografie, může být úhelným kamenem jejího významu pro lidský život.

1.2 Proměny vztahu kultury a křesťanství v dějinách

Evropská kultura trvá na základech antických a židovsko-křesťanských, které ji v průběhu staletí tvarovaly. Jsou tu ale jistě i vlivy jiné, vnější i vnitřní, ale jde o to podstatné. V tom panuje jistý konsensus. Konsensus se týká většinou počátků, ale pak se jaksi uvnitř láme. Ano, něco takového tehdy bylo, ale co s tím máme vůbec dnes společného, jsme dál, žijeme jinak, v odlišném světě. Říkáme si, staré je překonané. Dějiny se, ale netýkají jenom našeho vědění, totiž historické povědomosti o tom, co a jak tehdy bylo. Máme je sebou také jako dědicové kulturních vzorců: „Každý z nás zkrátka nosí v sobě jakousi paměť lidského rodu, o níž zpravidla ani neví. Jen díky tomu však můžeme rozumět svým dějinám: jsou totiž naše“³. Jde o naše předporozumění světu, společnosti, člověku a konečně

---

² Například v existencialismu Alberta Camuse, zejména v jeho esejích: Mýtus o Sisyfovi, Praha, nakladatelství Svoboda 1995, a Člověk revoltující, Praha, ČS nakladatelství 1995.

³ SOKOL Jan: Malá filosofie člověka, Slovník filosofických pojmů, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2007, str. 242.

i dějinám samotným. Jsme každý součástí onoho zmíněného proudu. Kultura, která nám toto naše předporozumění udílí, je tradováním všech rovin společenského života vůbec. Ve chvíli, kdy lidská společnost východiska převezme za svá, vzniká dojem, jakoby byly samozřejmostí a danou kvalitou. Nikoli identitou vědomě přijatou, nalezenou, postupně objevovanou a rozvíjenou. To je jistě z jedné strany dobře. Teprve, když věci přijmeme za své, stanou se našimi, stanou se součástí nás samých, a pak jim můžeme dát vlastní tvůrčí směr. Východiska přestanou být nutná jako výslovná a heteronomní, ale stanou se autonomní a podnětná. Začnou se podle nich orientovat a uspořádávat naše věci, aniž o tom již máme povědomí. Můžeme je nasměrovat k růstu, ale můžeme je také degenerovat. Slitím zmíněných proudů tak vzniká kultura, která sama sebe přeměňuje, tvaruje, ale nese si v sobě i svá východiska, základy. Ty již ale nutně netematizuje, nemanifestuje. Není to již třeba, jsou tak samozřejmá, že již není pocíťována jejich trvalá, byť různě intenzivní přítomnost. Stali se natolik její implicitní součástí, že si je neuvědomuje, nebo nemá potřebu si je stavět před oči. Nejsou jako takové reflektovány ze svých zdrojů, ale jsou přímo zažívány jako vlastní, když se zpřítomňují v každodennostech. To ale neznamená, že to tak bude automaticky napořád. Pro ilustraci citace ze současné učebnice filosofické antropologie: „Teprve křesťanství připravilo podmínky k tomu, aby se společnost a stát mohly od náboženství oddělit. Prosadilo představu samostatného jedince, individua, které se řídí vlastním svědomím a nese vlastní odpovědnost“⁴. Nakonec jsou uvnitř naší kultury i kriticky přehodnocovány, jako něco vlastního a zažitého, od čeho je dobré mít odstup, kvůli objektivitě a pluralitě možností⁵. Relativizace na základě radikálně kladené plurality se právě v kultuře odehrává. Neopominout nějakou možnost je pocíťováno jako naléhavé, neztratit „cestou“ nějaká otevřená vrátka, bez kterých bychom byli ochuzeni. Přitom právě kritické pojetí, snaha o jistý druh odstupů od sebe sama, přehodnocování oprávněnosti vlastních východisek, postojů. Sebepřekročení k odlišnému, odpovědnost i za druhé, snaha vidět věci také očima jiného, z horizontu celku, překračujíc přitom pouhou přítomnou perspektivu, je možná paradoxně nejhlubším a nejcennějším proudem, který nese naši kulturu. Rovněž silným „místem“ zakoušení smyslu, současně však jde o souvislosti lidského života navýsost obtížné, kudy se člověku často tak velmi nechce. Je to jako životodárná míza kultury, můžeme jenom jít po stopě, intuitivně sledovat odkud přitéká, ke komu a kam směřuje.

---

⁴ SOKOL Jan: op. cit. , str. 253.

⁵ Srov: fenomén Postmoderna na <http://cs.wikipedia.org/wiki/Postmoderna>.

1.2.1 Kontinuita a diskontinuita dějin

Dějiny mají zůstat otevřené ještě neznámým horizontům. Ideologie, které je chtěly vysvětlit a vyřídit, zrekapitulovat a uzavřít, se historicky znemožňují. Pomyslný otazník je položen do cesty všemu co se tváří jako hotové a uzavřené. Svět lidí, společnost se náhle mění neočekávaným směrem. Dějiny nás učí jisté relativitě poznání, porozumění světu, člověku, i jim samým. Proto je třeba vzít sebou vše, co se může ukázat jako důležité a neztratit to, na cestě se nám může hodit všechno. Můžeme chápat také toto jako mimovolný úkol dějepisu. Přesto lze i přes relativitu věcí a změnu, vycítit známky vývoje jistým směrem. Jakousi červenou nit dějin. Na otázce kontinuity a diskontinuity historie si můžeme hlouběji uvědomit antropologické napětí mezi jednotlivým a jedinečným, jako tím jiným a odlišným ode všeho co je ve světě. Od všeho předmětného, s čím se člověk setkává. Člověk „je“ jinak než věci. Odtud pak vzhází do dějin prvek negace toho, co již jsme, čím jsme se již stali. Negace sebe sama jako hotového, nespokojenost se vším co již je dosaženo. Tímto neustálým překračováním nezpředmětnitelného „já“ vstupuje do dějin jakási novost a konfrontuje lidem společný svět. Synchronně a diachronně sdílené kulturní danosti. O „nicotnění“ jako způsobu bytí existence, člověk je projekt nikoli hotová daná podstata, uvažuje například existencialista J. P. Sartre. Sartre rozlišuje bytí věcí (bytí v sobě) a bytí člověka, pobytu (bytí pro sebe)⁶. Pro tento způsob uvažování je typická jednostranná akcentace uskutečňování (existence) oproti metafyzickému esencialismu.

1.3 Poznámky k významu výuky dějin z pohledu křesťanství

Náčrt podkapitoly: Glosy k obecnému významu křesťanství pro naše dějiny a kulturu. Význam výuky dějepisu pro církve ve světle kurikulárních dokumentů. Zprostředkování hodnot a dílčí tématické konkretizace na pozadí problematiky dějinného kontinua (spojitosti) a nahodilosti dění.

1.3.1 Glosy k obecnému významu křesťanství pro dějiny a kulturu.

Otevřené dějiny s neuchopitelným, našim představám nepřístupným koncem. Lidé jako odpovědní správci Země, která je jim svěřena. Universální pojetí dějin. Změna v prožívání času směrem k naplnění v budoucnu, ne již návrat k ideálnímu začátku v cyklech. To jsou

---

⁶ Srov. ČERNÝ Václav: První a druhý sešit o existencialismu. Praha: MF, 1992.

některé hlavní úběžníky židovsko-křesťanského pohledu na svět, člověka, společnost⁷. Personální pojetí Boha, etický monoteismus, transcendence, pojem spásy. Paradoxní současnost -plurality a jednoty- jako hermeneutický princip Mysteria víry i teologického pohledu na svět. Křesťanská antropologie, dějiny bliženecké lásky, dějiny svatosti. To vše a mnohé jiné oblasti, inspirovalo a utvářelo myšlení a kulturu v dějinách Evropy, které známe. Stále více historiků, filosofů a kulturních antropologů totiž zjišťuje, že současné vymoženosti jako vzdělávací a zdravotnický systém, právní stát, mezinárodní právo, teorie svobodného trhu, zachování antického dědictví, kulturní i hospodářský rozmach a nakonec celková humanizace společnosti jsou jen těžko představitelné bez přínosu křesťanství a působení katolické církve. To si člověk může uvědomit zejména v setkání se vzdáleným cizincem, delším pobytem v cizí zemi, kde odhalíme zcela odlišná filosoficko-nábožensko-etická východiska každodennosti, pokud je vůbec můžeme zcela pochopit. Poté vynikne nesamozřejmost mnoha způsobů pojetí života, hodnot, kulturních vzorců, které pokládáme za zcela běžné a universální jevy⁸. Náboženská rovina člověka je totiž zdrojem motivů, podnětů a cílů jeho tvořivých sil, je zdrojem kultury chápané jako tvůrčí činnost jedince ve společnosti, kam patří⁹. Křesťanské hlásání evangelia (a jeho širší rámec: biblický pohled na svět, člověka) se v dějinách našeho kontinentu neodehrávalo jenom slovem, ale postupně se ve všech oblastech a rovinách života dotýkalo hlubších zdrojů kultury. Jako inspirace tvůrčí činnosti v architektuře, filosofii, výtvarném umění, poezii, písmu, sochařství, hudbě, literatuře. V širším smyslu rovněž v ekonomice, zemědělství, právech, vzdělávání, vědě, medicíně apod.¹⁰ Tyto oblasti, každá svým vlastním způsobem, odrážejí a ztělesňují něco ze svých zdrojů i vykonávají dále svůj vliv na současné mentality. Jsme nositeli kulturních vzorců, dědici transgeneračně sdílených hodnot a věcí. „Různé způsoby života nejsou jen více či méně vzdálená minulost, kuriozita, nýbrž jejich stopy můžeme nalézt i v současné společnosti a konečně i sami v sobě“¹¹. Současně jsme tvořivé bytosti, které vnášejí do dějin něco, co je nové a nepokojné. Historie také ukazuje, kolik zůstala církev dlužna evangeliu, které hlásala. Docenit význam křesťanského náboženství pro výuku dějepisu, zna-

---

⁷ Srov. SOKOL Jan: op. cit. , str. 232-237.

⁸ Srov. POSPÍŠIL Ctirad Václav: Teologie služby, Kostelní Vydří:Karmelitánské nakladatelství, 2002, kap. II. 1, Problematika utrpení a solidarity s trpícím člověkem ve starověku a ve velkých mimokřesťanských náboženstvích světa, str. 69-87.

⁹ Srov. SOKOL Jan: op. cit, str. 252.

¹⁰ Srov. WOODS Thomas E. : Jak Katolická církev budovala západní civilizaci, Praha: nakladatelství Res Claritatis, 2009. seznam kapitol. Také v: Sokol Jan: op. cit: str. 252.

¹¹ SOKOL Jan: op. cit: str. 242.

mená uvědomovat si, jak hluboce jeho podstata ovlivnila evropskou mentalitu a celou kulturu¹².

1.3.2 Význam výuky dějepisu pro katolickou církev ve světle kurikulárních dokumentů

Když vyjdeme z toho, co je řečeno o cílech výuky dějepisu (v oddíle 1.4), tedy zejména že ve výuce mají být zdůrazněny hodnoty důležité pro kulturní formaci Evropanů. Je zřejmé, že je zde velký prostor ukázat, jak velký význam má katolická církev pro naše dějiny. Nicméně musíme zmínit zásadní diferenci mezi hlásáním evangelia a výukou dějepisu. Seznamování se s křesťanskými hodnotami a dějinami křesťanství během výuky historie, není hlásáním evangelia o spáse v Kristu. Ani život podle křesťanských zásad a sdílení týchž duchovních hodnot není ještě životem s víry, jejímž základem je osobní vztah s Bohem v Ježíši Kristu, který je darem. Bez tohoto jde totiž vždy jen o přípravu na přijetí evangelia. Přestože křesťané věří, že máme osobní odpovědnost za to jak žijeme, a naše konání je jediným kritériem posledního soudu (MT 25,31n), přesto současně platí, že jsme spaseni pouze pro nezaslouženou Boží milost, tak jak se pro nás uskutečňuje v životě, smrti a vzkříšení Ježíše z Nazareta. Spása se tak uskutečňuje jako Boží spravedlnost. Hlavním posláním církve je hlásání evangelia ve všech kulturách a zemích všem lidem, zatímco výuka dějepisu pak souvisí spíše s preevangelizací a inkulturací radostného poselství. Nicméně výuka dějepisu může zprostředkovat poučeně a nezaujatě dějiny národní, evropské i světové s ohledem na nezastupitelnou a významnou roli křesťanství při utváření civilizace. Zejména jde o překonávání předsudků a stereotypů vycházejících z neznalosti, a výběru i jednostranné interpretace fakt. Z hlediska námi prováděné kvantitativní analýzy je nutno předejmut, že je možno zachytit z obsahu atlasů pouze celkový rozsah přímých a nepřímých poukazů, souvislostí s křesťanstvím spojených. Není možno takto změřit hlubší celostní vliv na kulturu a hodnoty, když tak jen nepřímo, ale o východiscích jsme se již zmínili výše. Také co se týče výuky novodobé historie a důrazu na boj s extremismy, je zde připraven prostor poukázat na postoj církve vzhledem k těmto hnutím a režimům. Vysvětlit důvody jejich nenávisti vůči křesťanům a církvím. Také ukázat na rozdíly mezi náboženským fundamentalismem a katolickou vírou z vysvětlením

---

¹² Z hlediska pohledu historiků v poslední době např. : WOODS Thomas E. : op. cit. , Anotace: Woods před čtenářem odhaluje plastický a v mnohém překvapující pohled na období, v nichž se pokládaly základy toho, co chápeme pod pojmem vyspělá civilizace.

hlubších důvodů a naukových souvislostí. V souvislosti s výchovou multikulturality a internacionalizace společensko-historického vědomí se nabízí pohled na katolicitu jako určitého modelu praktického multikulturního soužití a otevřenosti, založeného na zásadách tolerance, respektu a integrace odlišnosti v jednotě víry, tak alespoň ideálně. Inspirativní by mohlo být pojetí celku bytí jako stvoření a jeho rozvinutí ve vztahu k ekologickému a odpovědnému přístupu k životu na planetě. Také podněty křesťanské antropologie na základě biblického zjevení dávají člověku poznat pravdu o něm samém. Tyto skutečnosti mají v dějinách významné místo a výuka historie by měla zprostředkovat, jak se které názory a koncepce člověka v dějinách uplatnily, co přinesly lidstvu. Zda klámaly, lhaly nebo se osvědčily jako pravdivé. Katolická církev hlásá skrze dějiny i nepřijemné pravdy o člověku. Zejména skutečnost hříchu, rozdělení v člověku a mezi lidmi, trvá navzdory různým opačným pojetím, které se v dějinách vyskytly. Tyto koncepce ve jménu osvobození člověka, pokroku lidstva, odmítaly křesťanskou antropologii, náboženství jako celek. Nicméně to, co křesťanství nazývá hříchem nebylo odstraněno ani pokrokem ve jménu blahobytu, ani třídním bojem, ani vědeckým uplatněním rozumu. Jen se změnil kontext. V kurikulárních dokumentech je zmíněná důležitost „dějin každodennosti“, mikrohistorie a orální historie, které mají pomoci porozumět provázanosti obecného dění s regionálním, a s konkrétními lidskými osudy. Mají pomoci žákům pochopit motivace rozhodování lidí v jejich životních kontextech. Hodnoty, jimiž se lidé řídili, účely ke kterým směřovali, smysly které hledali ve svých životech, i omezení na která naráželi. Vzhledem k tomu, že i v regionálních dějinách vynikalo mnoho konkrétních křesťanských osobností, nejen těch proslavených, jsou zde také hrdinové v „malém“: regionů, míst, skupin. Potenciál pramenů (příběhů) pro dějiny každodennosti může být objeven v církevních archivech, u pamětníků. Ty mohou pomoci zprostředkovat, co znamená křesťanství a víra na osudech konkrétních lidí, v různých životních kontextech.

1.3.3 Zprostředkování hodnot a myšlenky o sdílení v dějinách, na pozadí problematiky ne-spojivosti dění

Význam výuky dějepisu pro církev spočívá (v širším významu) v možnosti zprostředkovávat poznání hodnot, na kterých vyrostla naše civilizace¹³, a s tím spojené obnovy kultury.

---

¹³ Poznání a návrat k původním hodnotám naší evropské civilizace připomínají častěji ve svých promluvách zejména papežové Jan Pavel II a Benedikt XVI například na: <http://www.farnostvelehrad.cz/dokument/Papez-na-Velehrade-154>, cit. 3.12.2010. a na

Výuka by mohla pomoci hledat, v jaké zemi jsou zapuštěny kořeny stromů „s dobrými plody“ naší doby. Kritické hledání tak postaví oproti zavádějící a nejisté samozřejmosti. Prověřovat odkud se vzaly, čím byly a jsou živeny ideje svobody a rovnosti, bratrství, odpuštění a soucitu, pravdy a spravedlnosti, smysluplnost obětavého života, hodnota práce pro celek, netematizovaná důvěra v život, a konečně i kriticky se tážající rozum. Dále třeba myšlenky na sociální ohledy a solidaritu, ochranu slabých, úctu k rodičům a způsob výchovy dětí, monogamii a manželskou věrnost, překračování čistě individualistického postoje atd. atd.¹⁴ Třebaže ideály zůstávají často jen zčásti naplněny (nebo vůbec nenaplněny), přesto v nějaké valenci jsou tady a působí, stejně jako i opačné tendence. V té souvislosti může výuka historie ukazovat na generace a generace našich předků, jejich křesťanskou zbožnost, práci, moudrost, oběti i mučednictví, modlitby, ze kterých bereme plody i my nyní. Naznačit, kde se brala jejich síla nepoddat se zoufalství, a v zoufání si uchovat naději (i proti vší beznadějnosti), nevzdat se smyslu i v absurditě utrpení, ztrát, bolesti a smrti. Nevzdat se v odporu proti zlu a násilí v bezvýhodných situacích, uchovat si radost a životní optimismus, vážit si předků a doufat v budoucnost, tvořit velké věci s pokorou a prostotou, vystačit s tím co je a nenárokovat si stále více a lépe¹⁵. V těchto živých pramenech může výuka dějepisu čerpat inspiraci pro naši současnost, nabírat (časovým sítem) přečištěnou vodu postojů a jejich zdrojů. Bez velkých spekulací, složitých úvah a obtížných pojmů. Stačí se dívat a poctivě se snažit naslouchat, jak a čím zurčí potoky naší historie. Ze starých příběhů nás může cosi ovanout, něco se nás dotknout, co nám zachutná, zavoní, zazáří. Začneme to hledat, zatoužíme se s tím setkávat. Dějinná zákoutí nás zachytí a vtáhnou. Vír času propojí naši současnost se zaslými věky, protnou se v nás a minulost přestává mít neživou povahu. Můžeme pocítit nostalgickou touhu po návratu, po jednotě s těmi před námi. Po sdílení dobra, krásy a pravdy s těmi, kteří nám něco zanechali, předali. Cítíme, že nás oslovují, mají na nás vliv, nejsou už jen vybledlé obrazy na stranách knih. Zakusili jsme něco z úsilí jejich rozumu a vůle, z poryvů jejich víry, na čem participujeme. Minulost se nám stává zdrojem živé naděje pro budoucnost, že to

---

http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/speeches/2009/september/documents/hf_ben-xvi_spe_20090926_autorita-civili_cs.html, cit 2.12.2010.

¹⁴ Tyto vývody o hodnotách alespoň zčásti korespondují s vzdělávacími doporučeními REC (2001), jak budou zmíněny níže.

¹⁵ Jistě také nezatajovat špatné stránky života křesťanů: jejich selhávání, omyly a tápání, zlobu a pýchu, úzkoprsost, pokrytectví, lži a pomluvy, násilí a manipulace, zabíjení a zraňování, nelítostné odsuzování, ale to vše nepatří to k ideálům křesťanství, avšak ke konkrétním historickým postavám ano. Tyto skutečnosti se nemají zatajovat, na druhou stranu ani zveličovat, jednostranně zdůrazňovat, absolutizovat, překrucovat, vytrhovat z dobového kontextu.

všechno má nějaký smysl. Naději, že čas vede odněkud někam, že nejsme opuštěni, odcizení tj. vydání nahodilosti beze smyslu. To nám dává sílu věřit, že naše epizodičnost, útržkovitost zapadá do nějakého sdílení, do propojení které někam ústí. Každá řeka se přece někam vlévá. Čerpáme odvahu jít dál, beze strachu, že se ztrácíme uprostřed chaosu a nesmyslu. To nám dává sílu nepropadat malomyslnosti, ba dokonce více: milovat život. Tato perspektiva se ovšem do určité míry odlišuje od interpretačního proudu, který v dějinách zdůrazňuje nespojitost, nahodilost, a na minulé dění nahlíží kriticky a principiálně z horizontu současnosti. Pro poststrukturalismus (postmodernu) je ono nadindividuální otevřené a decentralizované, spojitost je jen dílem interpretací. Blahodárná polarita mezi jednotou a rozmanitostí, jejich plodná součinnost, může být narušena buď jednostrannou akcentací jednoty. Pak je opomíjena, přehlížena jedinečnost, neopakovatelnost, chybí respekt k odlišnosti, jinakosti. Nebo naopak absolutizováním rozlišnosti až k naprosté nespojitelnosti, nahodilosti dění s vyloučením čehokoliv společného, jednotícího jako klamného, podezřelého, manipulujícího interpretací. Můžeme sledovat v dějinách jejich přelévání, roztržky, souboje.

1.4 Smysl výuky dějepisu ve světle kurikulárních dokumentů

Náčrt podkapitoly: Celostátní rovina koncepce vzdělávání. Koncepce a doporučení rady Evropy zaměřené na podporu nových demokracií. Specifikace v dokumentu MŠMT ČR: Doporučení k výuce dějin 20. století. Teoreticko-didaktická hlediska výuky dějepisu.

1.4.1 Celostátní rovina koncepce vzdělávání

Vydeme z obecných cílů Národního programu vzdělávání¹⁶. V zákoně jsou stanoveny tyto výchovné a vzdělávací cíle:

- a) rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života,
- b) získání všeobecného vzdělání nebo všeobecného a odborného vzdělání,
- c) pochopení a uplatňování zásad demokracie a právního státu, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost,
- d) pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti,

---

¹⁶ § 2, odst. 2, z. č. 561/2004 Sb. (Školský zákon).

- e) utváření vědomí národní a státní příslušnosti a respektu k etnické, národnostní, kulturní, jazykové a náboženské identitě každého,
- f) poznání světových a evropských kulturních hodnot a tradic, pochopení a osvojení zásad a pravidel vycházejících z evropské integrace jako základu pro soužití v národním a mezinárodním měřítku,
- g) získání a uplatňování znalostí o životním prostředí a jeho ochraně vycházející ze zásad trvale udržitelného rozvoje a o bezpečnosti a ochraně zdraví.

Tyto národní cíle vzdělávání jsou vlastně aplikací doporučení a deklarácí mezivládní organizace Rady Evropy v oblasti vzdělávání, zaměřených na podporu nových demokracií, výchovu k demokratickému občanství, sociální soudržnost, bezpečnost demokracie a vzdělávací politiku v multikulturní Evropě.

1.4.2 Koncepce a doporučení rady Evropy

V těchto doporučeních se odráží historický vývoj Evropy, zejména ve druhé polovině 20. století. Jde o tyto hlavní důrazy: ochranu lidských práv, demokracie a její stability, respektu a plurality, právního pojetí státu, řešení problémů menšin, kriminality, xenofobie, drog, životního prostředí a jiné. K těmto obecným cílům má podle doporučení směřovat vzdělávací politika jednotlivých zemí. Ještě si uvedeme jejich konkretizaci pro výuku dějepisu 20. století Stálá konference ministrů školství členských zemí Rady Evropy v doporučeních pro autory programů a učebnic dějin 20. století zdůrazňuje (při respektování autonomie učitele ve výběru didaktických metod a edukačních médií), zejména tyto oblasti: rozvíjení zájmu mládeže nejen o historii vlastního národa, etnika; zdůraznění především historických procesů, a ne podrobného faktografického materiálu; pochopení dynamiky změn a přesvědčení, že historie uplynulého století se neomezuje pouze na války, supermocnosti, diplomacii a ekonomiku, ale rovněž zahrnuje dějiny každodennosti a změny životních podmínek lidí, jakož i pro síly, které tyto změny způsobovaly; formování kritického postoje vůči informacím o nejnovějších událostech, které jsou odlišně interpretovány historiky, spisovateli, politiky, publicisty a především médii. Dále bylo doporučeno, aby se autoři při vypracovávání programů výuky dějin 20. století řídili třemi zásadami: ve výběru materiálu přihlídnout především k událostem s celoevropským významem; zachovat rovnováhu mezi tím, co je obecné, a tím, co je dílčí. V prezentaci dějin Evropy zachovat vhodné relace mezi diachronií a synchronií. Diachronie a chronologické uspořádání faktů mají za cíl postihnout dynamiku změn, zvláště v urbanizaci, globalizaci a demografii.

V rámci synchronie je doporučeno zachovat odpovídající relace mezi historií lokální, regionální, národní a dějinami Evropy¹⁷.

1.4.3 Specifikace v dokumentu MŠMT ČR

Z těchto podnětů a cílů vychází pak i dokument Doporučení MŠMT ČR k výuce dějin 20. století¹⁸. V dokumentu je v tomto ohledu zdůrazněna důležitost období druhé poloviny 20. století ve výuce dějepisu, a to v náležitém kontextu, zároveň s jeho dopady na současnost. V České republice aplikováno vzhledem k poloze naší země ve středu Evropy, tvořící pomyslný svorník mezi východem a západem. S její poměrně malou rozlohou, postkomunistickou a okupační minulostí. Zvláštní důraz se klade na cíle výchovné a vysvětlující historii. Zvláště dějin Evropy, jako velkého společenství obyvatel našeho kontinentu. Ve výběru faktografického materiálu se tedy taktéž požaduje zachovat vhodné proporce mezi lokální, regionální, národní historií a dějinami Evropy i světovými dějinami. Důležité místo proto mají i tzv. dějiny každodennosti, paměti, místní dějiny. Národní historie pak má zprostředkovávat tragickou i hrdinskou minulost vlastního národa a jeho úspěchy¹⁹. Informace a souvislosti mají napomáhat bořit stereotypy a předsudky vůči jiným národům, sousedům. Mají se naučit akceptovat demokracii, pluralismus, uznávat lidská práva, odmítat rasismus, xenofobii, šovinismus a nacionalismus. U nás speciálně má být věnován dostatečný prostor ve výuce například romské, vietnamské, židovské historii. Žáci mají být seznámeni s dějinami, jazykem, zvyky a způsobem života těchto etnik, vývojem vztahů menšiny a majority, i reálně postavení před problémy vzájemného soužití²⁰. Studentům mají být zdůrazněny tradiční hodnoty důležité pro formování Evropanů. Vzdělávací interakce tak má zahájit proces změny osobnosti směrem k evropanství, zohlednit problematiku evropské integrace a transatlantické spolupráce. Otevřenost multikulturalitě, ale také odlišnosti jiných kontinentů, kultur. Výuka historie se musí orientovat na výklad současnosti a z ní otevírání perspektiv budoucnosti. Kritický přístup k minulosti a ke všem pouka-

---

¹⁷ Srov. Doporučení a Deklarace Rady Evropy na: <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/rada-evropy?highlightWords=Rada+evropy> (nebo na <http://www.coe.int/>) také Srov. Doporučení Rec (2001) k výuce dějepisu v Evropě 21. století na: <http://aplikace.msmt.cz/MezinarodniSpoluprace/Dokumenty/dopdejepis.doc>.

¹⁸ MŠMT ČR: Doporučení k výuce dějin 20. století, č. j. 17 245/200922, <http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporuzeni-msmt-k-vyuce-dejin-20-stoleti?highlightWords=doporu%C4%8Den%C3%AD+v%C3%BDuce+d%C4%9Bjin>, s přílohami 1-7.

¹⁹ Srov. MŠMT ČR: Doporučení k výuce dějin 20. století, str. 1-2.

²⁰ Srov. BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy: Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média, Praha: nakladatelství Tauris, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2008, strana str. 79-110.

zům na ni má zabránit zneužívání historie, má usnadnit udržet si odstup od všech extrémů ideových, politických, společenských a kulturních. Moderní pomůcky výuky historie by také měly být kompatibilní s elektronickými médii a hrát významnější roli ve formování a rozvíjení samostatného myšlení o minulosti, současnosti a budoucnosti vlastního regionu, země, Evropy i světa.

1.4.4 Teoreticko-didaktická hlediska výuky dějepisu

Historické vzdělávání vyžaduje integraci odborně historického, teoreticko-didaktického a prakticko-metodického aspektu výuky, to je velmi náročné spojení. O vyučovacích metodách a strategiích výchovy a vzdělávání bude zmínka v části o učebnici jako edukačním médiu. Z teoreticko-didaktického hlediska jde o to, aby se obsahy vzdělávání (výsledky společensko-historické zkušenosti lidstva), staly v procesu vyučování individuálním majetkem žáků. Proces osvojování zhuštěné zkušenosti předchozích generací má pomoci studentům porozumět historickým souvislostem, příčinám a důsledkům událostí. Ještě si povšimněme dvou základních interpretačních přístupů k historické faktografii. Když ovšem vezmeme v úvahu, že sama „fakta“, tedy již výběr fakt je vlastně interpretací. Předporozuměním tomu, co je pro nás výsekem objektivní skutečnosti. Co je subjektivně významné, to zachytíme. První spíše tradiční přístup k historickým faktům je vytváření v podstatě uzavřenějších celků, příběhů (kvazisyntéza). S pomocí narace se dodává faktům syntetizující rámec na úrovni epochy, oblasti. Snaží se vysvětlit a usmířit to nespoutané, nové (neodhadnutelné-nebezpečné) pomocí známějšího, spíše jako vývoj starého, co zde je a čemu rozumíme. Východiskem je hledání spojitosti. Například pokrok jako kumulace zkušeností. Důležitý je narativní klíč, ten vládne interpretaci fakt. Nové vysvětlujeme, konfrontujeme starým, cítíme se tak více v bezpečí, když věcem rozumíme. Druhý přístup (současnější) spojuje syntetický přístup s analyticko-kritickým²¹. Kritika toho, co se nazývá (v širokém slova smyslu) tradiční, má vést k stále lepšímu poznání dějinných procesů. Využívá i dějiny všedního dne, orální historii, mikro-dějiny, problematizující otázky apod. , s ohledem na porozumění dnešku. Usiluje připravit půdu pro člověka, který sebe sama projektuje pro svůj dnešek a zítřek na základě kritické zkušenosti s minulým, ale chce směřovat dál, nezůstávat pouze u známého, vyzkoušeného a ověřeného přístupu. Lze se sice poučit, ale ne vystačit se starým. Je to přístup spíše

---

²¹ Srov. BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy: Učebnice dějepisu, op. cit. , str. 15.

otevřenější, má učit hledat nové cesty, řešení, protože problémy jsou před nás postaveny také jinak, v nových souvislostech a kontextech. Pro kriticko-analytický přístup je východiskem spíše nespojitost, diskontinuita dějin, ale zde nikoli úplná nahodilost. Počítá s novým, nechce převádět na stejné, ale vyvarovat se starým omylům. Neustále kriticky otevřené syntetizování, je v nebezpečí odtržení od původního kontextu. V těchto dvou přístupech se odráží napětí mezi kontinuitou a diskontinuitou dějin, vliv má jistě také dialektické myšlení, pojetí dějin.

1.5 Shrnutí:

Nejdříve jsme se pokusili v několika poznámkách zamýšlet nad vztahem dění, smyslu a porozumění. Rovina zprostředkování ukazuje jak smyslu dění porozuměli jiní. Smyslu rozumíme nejdříve z kontextu. Kontext je synchronní a diachronní kontinuita v dění. V souvislostech se nám ukazuje smysl. Jsme zasazeni v proudu tradování a různé roviny kontextu jsou nám předány médii kultury. Smysl ovšem můžeme chápat i na rovině bytí, jako předchůdnost vědomím objektivně uchopeného dění. Intence dějinného subjektu vždy již smysl předpokládá, tedy smysl objektivní dějiny vždy již nějak zahrnuje. Posledním horizontem dění je samo bytí. Plynutí času je dějinami, protože mu tak předem rozumíme v našem vědomí. Vědomí splývá s časem a čas je naším bytím. Součástí nás samých jsou ale i jinak sdílené dějiny, skrze oblast nevědomí, jsou součástí prožívaného smyslu našeho lidství. Bytí je poslední horizont smyslu veškerých dějin. Naše dějiny jsou tedy spolu s námi „odsouzeny“ ke smyslu. Z této roviny smyslu se nevymyká ani mnohotvárná absurdita v kontextech životních souvislostí, také ona je bytí a je zahrnuta pod smysl porozumění. Východiskem dějinného náhledu tak může být i absurdita života. Lidské dějiny se rozprostírají na zkušenosti polarit smyslu a absurdnosti. Jak výstižně tomuto napětí dává porozumět historiografie, může být stěžejní pro její význam v lidské kultuře. Poté jsme se zabývali vztahem naší kultury a křesťanství. Otázkou prostupování hodnot, jejich slítním a určitým oddělením, osamostatněním v rámci kultury. Zaznamenali jsme přitom některé nesamozřejmé, pro naši kulturu životodárné charakteristiky, pocházející z jejich východisek. V další části byly zmíněny některé hlavní úběžníky biblicko-křesťanského pohledu na svět, člověka, společnost Tyto oblasti, inspirovaly a utvářely na mnoha rovinách myšlení a kulturu v dějinách Evropy, které známe. Stále více historiků, filosofů a kulturních antropologů totiž zjišťuje, že současné vymoženosti jako vzdělávací a zdravotnický systém, právní stát, mezinárodní právo, teorie svobodného trhu, zacho-

vání antického dědictví, kulturní i hospodářský rozmach a nakonec celková humanizace společnosti jsou jen těžko představitelné bez přínosu křesťanství a působení katolické církve. Tím byl naznačen obecný význam výuky dějepisu z pohledu křesťanství, v odhalování jeho dnes jakoby skrytých hodnot. Následují ještě myšlenky o sdílení hodnot napříč dějinami na pozadí problematiky nahodilosti (nespojivosti) dění. Národní cíle vzdělávání jako aplikace doporučení a deklarácí mezivládní organizace Rady Evropy, jsou pojednány ve kap. 1.2. Ty upravují oblasti vzdělávání zaměřené na podporu nových demokracií, výchovu k demokratickému občanství, sociální soudržnost, bezpečnost demokracie a vzdělávací politiku v multikulturní Evropě. V těchto doporučeních se odráží historický vývoj Evropy, zejména ve druhé polovině 20. století. Specifikaci, metody a důrazy ve výuce dějepisu v ČR upravuje dokument MŠMT: Doporučení k výuce dějin 20. století. Nakonec jsme se zamýšleli nad dvěma základními interpretačními přístupy k historické faktografii. Tradiční přístup k historickým faktům vytváří v podstatě uzavřenější příběhy (kvazisyntéza). S pomocí narace se dodává epochám syntetizující rámec. Druhý přístup (současnější) spojuje syntetický přístup s analyticko-kritickým. Problematizuje jevy pro poučení. V těchto dvou přístupech se odráží napětí mezi kontinuitou a diskontinuitou dějin, založené v lidské tendenci k sebepřekračování na základě jinakosti existence.

2. Učebnice jako edukační médium

Náčrt kapitoly: Pojem učebnice jako edukačního média. Rozbor definice z hlediska jejího pojmosloví i souvislostí v tomto sledu. Kurikulární dokumenty ČR (státní a školní úroveň). Rámcové vzdělávací programy představují státní úroveň reformy koncepce vzdělávání. Klíčové kompetence a vzdělávací cíle jako základní koncepty RVP. Pojmy Očekávané výstupy a Průřezová témata jsou dalšími nástroji kurikulární reformy. Následuje typologická klasifikace učebních textů a seznámení se schvalovacím procesem učebnic, včetně udělování schvalovacích doložek.

Učebnice je edukační médium: tj. systematicky a koncepčně didakticky zpracované texty a grafické materiály, které v souladu s Rámcovými vzdělávacími programy umožňují dosahování očekávaných výstupů vzdělávacích oborů a podporují utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Přičemž jsou určeny k přímému využití v pedagogické komunikaci. Současně platí, že jsou trvalejšího charakteru tj. neslouží ke znehodnocení jedním žákem během edukačního procesu²²

Nejprve je definicí zmíněn soulad učebnic, jejich pojetí a tvorby s Rámcovými vzdělávacími programy, o jejichž zařazení a systemizaci se nyní pokusíme.

2.1 Systém kurikulárních dokumentů v ČR

Nové principy kurikulární politiky, zformulované v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (tzv. Bílá kniha)²³, do vzdělávací soustavy zavádějí nový systém kurikulárních dokumentů, které jsou vytvářeny na úrovni státní a školní. Státní úroveň v systému kurikulárních dokumentů představují Národní program vzdělávání a rámcové vzdělávací programy.

2.1.1 Rámcové vzdělávací programy

Národní program vzdělávání vymezuje vzdělávání jako celek. Rámcové vzdělávací programy (dále jen RVP) vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy, předškolní, základní a střední vzdělávání. Školní úroveň představují školní vzdělávací progra-

---

²² Srov. MŠMT ČR: Sdělení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic, č. j. 1 052/2009-20 ze dne 14. července 2009, <http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-k-ucebnicim-cervenec-2009?highlightWords=schvalovac%C3%AD+dolo%C5%BEky>

²³ jsou zakotveny v zákoně č. 561/2004 Sb., (Školský zákon).

my, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. RVP jsou kurikulární dokumenty státní úrovně, které normativně stanoví obecný rámec vzdělávání, vymezují zejména konkrétní cíle vzdělávání, klíčové kompetence, vzdělávací obsah a jeho organizační uspořádání, zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů. O obsazích a důzrech kurikulárních dokumentů, vzhledem k výuce dějepisu (potažmo tvorbě učebnic) jsme pojednávali ve druhé kapitole.

Co jsou klíčové kompetence a jak souvisí s cíli vzdělávání? Jestliže mají zvláštní význam i pro pojetí současné učebnice jako edukačního média, jimi se nyní budeme zabývat

2.1.2 Klíčové kompetence a vzdělávací cíle

Podle záměrů kurikulární reformy, tak jak se odráží například v RVP pro základní vzdělávání je o nich řečeno toto: „Klíčové kompetence představují souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Jejich výběr a pojetí vychází z hodnot obecně přijímaných ve společnosti a z obecně sdílených představ o tom, které kompetence jedince přispívají k jeho vzdělávání, spokojenému a úspěšnému životu a k posilování funkcí občanské společnosti“²⁴.

Utváření a rozvoj *klíčových kompetencí* se má dosahovat používáním vhodných vyučovacích strategií obecného charakteru, které spočívají jak ve volbě přístupů k učivu tak způsobů jeho prezentace jako např. projektové vyučování, kooperativní učení, objevné učení, komunikativní vyučování, tvořivé učení, kriticko-analytické přístupy, multiperspektivní výuka, programové učení a podobně. Důraz na dovednosti, utváření osobnostních postojů a hodnot, ke kterým je učivo prostředkem, vede sice k vědomé strategii vzdělávání a potažmo výběru konkrétních vyučovacích metod, ale vlastně k nim má směřovat veškerá činnost probíhající ve škole. Cílem edukační činnosti je tedy rozvíjet osobnosti žáků postupným a dlouhodobým osvojováním klíčových kompetencí na individuální úrovni každého žáka a připravit jej tak na další vzdělávání a uplatnění ve společnosti. Jedná se vlastně o postupující se soubor vlastností získaný jako výsledek celistvého procesu vzdělávání a výchovy člověka, i když se jako předmět vlastně přímo nevyučuje. Osvojování klíčových kompetencí má svůj počátek v předškolním vzdělávání, a přes základní a střední školy se dále utváří v průběhu života. Vštípené klíčové kompetence formují osobnost žáka pro celoživotní učení, vstup do života a do pracovního procesu. Ve vzdělávacím obsahu

---

²⁴ MŠMT ČR: Text RVP ZV s účinností od 1. září 2005, <http://www.msmt.cz/ministerstvo/opatreni-ministryne-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-kterym-se-meni-rvp-zv?highlightWords=RVP>, část C, str. 6.

zprostředkovaném (mimo jiných prostředků) zejména učebnicemi jde tedy o zkušenostní, aktivní osvojení předpokládaných výstupů, které se mají slévat a prohloubit do roviny klíčových kompetencí. Právě třeba na základě zkušenosti s řešením konkrétních problémů, nebo zkušeností se sdílením hodnot, postojů. Didaktický tvar učebnic má odpovídat povaze takto pojatého dynamicky otevřeného procesu vzdělávání.

Abychom obraz měli před očima v nějaké jeho konkrétní podobě, a nemluvili jsme jen teoreticky, podíváme se, jaké klíčové kompetence požaduje například RVP ZV. Jsou to tyto kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní²⁵. Když porovnáme, tyto klíčové kompetence s cíli základního vzdělávání uvedenými v tomtéž dokumentu zjistíme, že se v zásadě překrývají:

- a) umožnit žákům osvojit si strategie učení a motivovat je pro celoživotní učení
- b) podněcovat žáky k tvořivému myšlení, logickému uvažování a k řešení problémů
- c) vést žáky k všestranné, účinné a otevřené komunikaci
- d) rozvíjet u žáků schopnost spolupracovat a respektovat práci a úspěchy vlastní i druhých
- e) připravovat žáky k tomu, aby se projevovali jako svébytné, svobodné a zodpovědné osobnosti, uplatňovali svá práva a naplňovali své povinnosti
- f) vytvářet u žáků potřebu projevovali pozitivní city v chování, jednání a v prožívání životních situací; rozvíjet vnímavost a citlivé vztahy k lidem, prostředí i k přírodě
- g) učit žáky aktivně rozvíjet a chránit fyzické, duševní a sociální zdraví a být za ně odpovědný
- h) vést žáky k toleranci a ohleduplnosti k jiným lidem, jejich kulturám a duchovním hodnotám, učit je žít společně s ostatními lidmi
- i) pomáhat žákům poznávat a rozvíjet vlastní schopnosti v souladu s reálnými možnostmi a uplatňovat je spolu s osvojenými vědomostmi a dovednostmi při rozhodování o vlastní životní a profesní orientaci²⁶

Po přečtení těchto textů si jistě všimneme jejich náročnosti z hlediska vyvrátlosti cílů, značné idealizace reality, ale jak již bylo řečeno: klíčové kompetence se mají postupně rozvíjet po celý život a škola by tento trend měla nastartovat.

---

²⁵ Srov. MŠMT ČR: Text RVP ZV. 2005, část C, Klíčové kompetence, str. 6.

²⁶ MŠMT ČR: Text RVP ZV. 2005, část C, Cíle vzdělávání, str. 4.

Ještě bychom si zde měli znovu uvědomit, že pro tyto cíle základního vzdělávání musí být příslušné učebnice připravovány a podporovat je, jak je naznačeno v našem pojmu učebnice. Tak také, jak současné pojetí kurikula podmiňuje tvorbu učebnic, metody a formy práce s nimi.

2.1.3 Očekávané výstupy a průřezová témata

Dalším pojmem v analyzovaném textu jsou *očekávané výstupy vzdělávání*. Těmi je míněna stěžejní část vzdělávacího obsahu jednotlivých vzdělávacích oborů. Jsou ověřitelné, prakticky zaměřené, mají činnostní povahu a jsou využitelné v běžném životě. Vymezuji úroveň, které mají všichni žáci prostřednictvím učiva dosáhnout. Jsou stanovené závazně v rámci RVP²⁷. Učebnice má také umožňovat využití tematických okruhů tzv. *průřezových témat*. Průřezová témata reprezentují aktuální okruhy problémů současného i budoucího světa a stávají se povinnou součástí vzdělávání. Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Stávají se příležitostí pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci. Jsou to například osobnostní a sociální výchova, mediální výchova, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, výchova demokratického občana, multikulturní výchova, genderová tematika a podobně²⁸. Dílčí obraz, toho co zde bylo krátce zmíněno, ukazuje na značnou náročnost a komplexnost teorie i praxe tvorby učebnic a učebních textů.

Pro rozlišení různých typů učebních materiálů si ještě naznačíme pomocná kritéria pro jejich klasifikaci.

2.2 Typologická klasifikace učebních textů

Texty a grafické materiály, které bezprostředně doplňují učebnice, tvoří skupinu označovanou jako *učební texty*, a jsou pro kvalitu a efektivitu výuky nepostradatelné, přičemž svou povahou nemohou být součástí učebnice. Jsou to různé tabulky, atlasy, pravidla pravopisu, mluvnice, pracovní sešity a podobně. Tedy texty tvořící jeden celek s učebnicí, její bezprostřední doplnění. Jejich samostatnost, oddělenost je dána pedagogicko-didaktickými požadavky na samotné učebnice např. čtivost, čitelnost, obtížnost textu a podobně. Pro

---

²⁷ Srov. SKALKOVÁ Jarmila: *Obecná didaktika*, Praha 7: nakladatelství Grada Publishing a. s. , 2007, str. 100-101.

²⁸ Srov. MŠMT ČR: *Text RVP ZV. 2005*, část 6, str. 81-97.

úplnost doplníme ještě kategorií *ostatní texty a materiály*, které učebnice volně doplňují a mají charakter cvičebnic. Patří sem různé slovníky, metodické příručky, sbírky úloh, cvičení, různé pomocné pramenné materiály. Tyto kategorie textů negativně rozlišuje to, že netvoří s učebnicí jeden celek, nejsou jejím doplněním a schvalovací doložka se jim neuděluje²⁹

2.2.1 Schvalovací proces učebnic a schvalovací doložky

Učebnice používané na českých školách³⁰ podléhají schvalovacímu procesu na základě posouzení, zejména zda jsou v souladu s obecnými *cíli vzdělávání* stanovenými školským zákonem³¹, dále s RVP a právními předpisy³². Právními předpisy se zde míní zejména Ústava ČR, Listina základních práv a svobod, a další související zákony. Tzv. *schvalovací doložky* učebnicím a učebním textům uděluje (i odnímá) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy³³ po splnění podmínek a zvláště po kladném ukončení recenzního řízení a zařazuje je do seznamu učebnic a učebních textů ve Věstníku MŠMT a na internetových stránkách ministerstva školství. Probační doložka se uděluje na dobu dvou až šesti let, v odůvodněných případech na dobu kratší. Učebnice pak přechází z této *neveřejné komunikace* (uvedením do škol, na trh a propagací), v *komunikaci veřejnou*. Jednak samotným používáním ve škole, čtenářským zájmem veřejnosti, recenzemi a hodnoceními v tisku a médiích a nakonec jejím „druhým životem“ v rámci jejího kulturního vlivu³⁴. Školy ale mohou, na základě rozhodnutí ředitele, používat i učebnice neopatřené schvalovací doložkou, pokud ale nejsou v rozporu s cíli vzdělávání, s RVP a právními předpisy a současně svým obsahem a strukturou dostojí pedagogicko-didaktickým standardům³⁵. U některých vzdělávacích oborů (např. dějepis), je schvalovací doložka udělována pouze *uceleným řadám učebnic*. Pro tyto platí zejména, že celá řada musí být zpracována podle jednotné, předem dané koncepce, poskytovat možnost osvojení všech očekávaných výstupů a umožňovat souvislé používání během celého studijního cyklu daného vzdělávacího

---

²⁹ Srov. MŠMT ČR: Sdělení ke schvalovacím doložkám, op. cit., čl. I.

³⁰ dle vymezení předmětu v § 1 z. č. 561/2004Sb se zákonná úprava týká vzdělávání předškolního, základního, středního, vyššího odborného a jiného (mimo vysokoškolského). Týká se tedy analogicky i schvalování učebnic.

³¹ § 2, odst. 2, z. č. 561/2004 Sb.

³² srov. § 27, odst. 1, z. č. 561/2004 Sb.

³³ Dále jen MŠMT, zde v zastoupení věcně příslušného odboru ministerstva.

³⁴ Srov. BENEŠ: Sondy a analýzy: Učebnice dějepisu, op. cit., str. 16-17.

³⁵ Srov. § 27, odst. 2, z. č. 561/2004 Sb.

oboru³⁶. Učebnice mají tvořit jednotnou, souvislou řadu s jednotným způsobem zpracování a strukturace.

2.3 Shrnutí:

Ve druhé kapitole práce jsme se zabývali nejdříve pojetím učebnice jako edukačního média: Učebnice jsou systematicky a koncepčně didakticky zpracované texty a grafické materiály, které v souladu s Rámcovými vzdělávacími programy umožňují dosahování očekávaných výstupů vzdělávacích oborů a podporují utváření a rozvíjení klíčových kompetencí. Systém kurikulárních dokumentů rozvoje vzdělávání má v ČR státní a školní úroveň. Státní úroveň představuje Národní program vzdělávání a RVP. Ty vymezují závazné rámce vzdělávání pro jeho jednotlivé etapy: předškolní, základní a střední vzdělávání. Normativně stanoví obecný rámec vzdělávání, vymezují jeho konkrétní cíle, klíčové kompetence, vzdělávací obsah a jeho organizační uspořádání, zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů. Školní úroveň pak představují školní vzdělávací programy, podle nichž se uskutečňuje vzdělávání na jednotlivých školách. Koncept klíčové kompetence pak představuje souhrn vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Například RVP ZV uvádí tyto kompetence: k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. Vzdělávací cíle pak na ideální rovině vlastně předjímají charakter klíčových kompetencí. S ohledem na tyto cíle vzdělávání musí být připravovány příslušné učebnice a podporovat jejich postupné uskutečňování. Očekávanými výstupy vzdělávání je míněna stěžejní část vzdělávacího obsahu jednotlivých vzdělávacích oborů. Jsou ověřitelné, prakticky zaměřené, mají činnostní povahu a jsou využitelné v běžném životě. Vymezují úroveň, které mají všichni žáci prostřednictvím učiva dosáhnout. Jsou stanovené závazně v RVP. Průřezová témata reprezentují aktuální okruhy problémů současného i budoucího. Jsou to například osobnostní a sociální výchova, mediální výchova. Učebnice má umožňovat jejich zapojení do výuky. Byla zaznamenána klasifikace učebních textů. Na samotné učebnice, dále na texty a grafické materiály, které bezprostředně doplňují učebnice, a tvoří skupinu označovanou jako učební texty. Plus ostatní texty a materiály, které učebnice volně doplňují a mají charakter cvičebnic, ale netvoří s nimi celek. Schvalovací doložky učebnicím a učebním textům uděluje (i odnímá) Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy po

---

³⁶ Např. všechny ročníky prvního nebo druhého stupně základního vzdělávání. Srov. MŠMT ČR: Sdělení ke schvalovacím doložkám: op. cit. ,čl. I.

splnění podmínek (soulad s cíli vzdělávání), a zvláště po kladném ukončení recenzního řízení je zařazuje do seznamu učebnic a učebních textů ve věstníku MŠMT. U učebnic dějepisu se schvalovací doložka uděluje pouze uceleným řadám učebnic s jednotnou koncepcí a provedením.

3. Učebnice dějepisu, specifika

Náčrt kapitoly: Citace definice dějepisné učebnice a rozbor souvisejících pojmů: Didaktická transformace. Funkce učebnice a didakticko-historický obraz. Rozlišení verbálního a ikonického textu učebních materiálů. Hodnocení učebnic dějepisu.

3.1 Pojem dějepisná učebnice

„Dějepisná učebnice je specifický typ historické literatury: *didakticko-historický text*, který je primárně určen konkrétnímu adresátovi, jímž je žák a student všech druhů a typů škol, na nichž je dějepis vyučován, a k užití v pedagogické komunikaci³⁷“ V následujících oddílech se pokusíme osvětlit definované pojmy, vztahy a funkce učebnice.

3.1.1 Didaktická transformace

Pojem naznačuje, že obsahy vzdělávání musí projít složitým procesem *didaktické transformace* na mnoha úrovních, než se stanou učebním textem. Předně v kurikulárních dokumentech (odtud pak vzchází požadavky na autory, tvorbu a schvalování učebnic), dále transformace probíhá v učebních plánech, v osnovách, a konečně v didaktické komunikaci pedagoga³⁸. Učebnice dějepisu je výsledným obrazem tohoto procesu didaktické transformace. Stává se pak základním vodítkem a důležitou pomůckou učitele v živém procesu didaktické komunikace. Je svázána s momentálním stavem vědeckého poznání, které tvoří její znalostní pozadí a opírá se o soudobé vědecky uznávané metody interpretace, avšak současně je vedena didaktickými ohledy na konkrétního adresáta a jeho možnosti i potřeby. Napomáhá naplňování specifických cílů dějepisného vzdělávání tj. dosahování jisté tematizované dějepisné odbornosti při současném utváření a rozvoji historického myšlení. Učebnice dějin prezentuje část kurikulem požadovaného obsahu, je tedy jednak informačním zdrojem a zároveň je didaktickým vodítkem jak pracovat s informacemi. Učí jak metodicky pojmut interpretaci výseku objektivní skutečnosti, pomáhá utvářet *historické vědomí* v rámci dané epochy. Měla by učit jak se kriticky zamýšlet nad východisky, postoji, hodnotami, vidět věci z různých hledisek apod.. Učebnice dějepisu je nositelem kulturního *předporozumění* minulosti, neboť je vždy součástí celku historického vědomí společnosti dané epochy a současně jej sama pomáhá utvářet. Proces transformace výsled-

---

³⁷ BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy: strana 6- 7.

³⁸ Srov. SKALKOVÁ: op. cit. , kap. 3,4,6,7.

ků vědy do systému vzdělávání, potažmo do obsahů učebnic, je pro množství nových poznatků a rozvoj vědy stálým problémem. Jde o to, aby učebnice neměly charakter encyklopedičnosti a poznatkové roztržitosti, vlivem nespojitého hromadění stále vzrůstající sumy vědění. Aby byly aktuální z hlediska soudobého stavu vědy i potřeb společnosti, studenta. Jde o cíle a koncepcce vzdělávání. Jak definujeme, kdo je pro současnou kulturu vzdělaný člověk. Přes tyto problémy s tvorbou učebnic, zůstává ta dějepisná základním edukačním médiem, a mezi dalšími médii výuky jí v pedagogické komunikaci patří první místo. Jednak pro její vysokou informační hodnotu, praktičnost využití v pedagogické komunikaci, veřejnou komunikovatelnost, tak také proto, že má nejbližší ke konkrétní vyučovací hodině.

3.1.2 Funkce učebnice a didakticko-historický obraz

V teorii tvorby učebnic jako historického textu se rozlišují její funkce organizační a didaktická. Didaktické funkce se dále dělí na *informativní, metodologické a formativní*³⁹. Učebnice je především systémem informací, nejde jen o sbírky holých faktů, ale má nějakou koncepci, vytváří určitý *didakticko-historický obraz*. V této intenci se rozlišuje typologie učebnic na tzv. Kvazisyntézy: spíše tradiční model, snaží se poskytnout ucelený, souhrnný obraz výseku dějin, kladou důraz na naraci a představují historickou skutečnost jako spíše uzavřenější příběh. Učebnice analyticko-syntetické: bližší dnešnímu pojetí, typické snahou spojit narativní kvazisyntézu s pracovní učebnicí, využívá se analyticko-kritický přístup při práci s historickou faktografií. Zbývají ještě materiálové kompendia (čítanky apod.)⁴⁰. Koncepcce zprostředkuje jistou narativní návaznost, podle určitého klíče. Interpretuje kontinuitu dějinných okamžiků. Minulé události zanechávají stopy v přítomnosti, okamžiky přecházejí jeden v druhý. Může tu být souvislost logická, hodnotová, emotivní, i jiné, a jejich různé kombinace. Kontinuita z kvalitativního hlediska může mít podobu pokroku nebo regrese, dialektického vývoje, evolucionismu, může vládnout čirá kauzalita, nutnost nebo naopak neočekávaná novost, svoboda, neuchopitelnost. Východiska se mohou současně prolínat a ovlivňovat, střídat i svářet a polemizovat. Záleží na filosofickém pojetí dějin, na axiologických východiscích. Neexistují neutrální fakta, prostá souvislostí, odtržená od předporozumění. Přítomnost sebou vleče minulé-přítomné dění a nově jej přetváří, orientuje k budoucnosti. Minulost není nikdy stejná, je ustavičně

---

³⁹ Srov. BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy... ,str. 8.

⁴⁰ Srov. BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy... ,str. 15.

modifikovaná naší přítomností. Chápeme dějiny jako příběh, protože naše osobní dění je příběhem, a současně jsme v každém našem přítomném okamžiku jaksi obsaženi celí. Můžeme to ještě vyjádřit z jiného úhlu slovy Jan Sokola „posláním člověka je snažit se svůj vlastní život vidět a utvářet jako svůj vlastní příběh, jako celek až po samu hranici smrti“⁴¹. Kdo jsme, definujeme naším trváním, jak osobním, tak společenským. Jako potřebujeme rozumět osobnímu příběhu, tak také dějinně-společenskému. Utkáváme se s diskontinuitou vlastní i národní, evropskou a snad i s všelidskou. Možná jen převádíme „jiné na stejné“ abychom pochopili a tak ovládali, s nadějí uniknout na chvíli tíži odpovědnosti otevřené přítomnosti, jejímu etickému nároku. Jistě také v touze po poznání. Poznáváme „věci, skutečnosti“ jednak podle jejich známosti, podobnosti, tak také podle kritického rozlišování. Současně rozlišujeme i nalézáme podobné. Tedy také setkání v kontinuu a diskontinuu světa. Chceme znát společný příběh, i porozumět naší jedinečnosti, neopakovatelnosti. Potřebujeme znát společný příběh, abychom porozuměli sami sobě a naopak. Chceme patřit do nějakého většího celku, být jeho integrovanou a platnou součástí. Ten pak dává význam i našemu příběhu, tvoří rámec našeho života. Tvoříme-li si dějinné narace, toužíme po smysluplnosti. To se ovšem dá také ideologicky zneužít⁴². Také zde nalezneme obecný význam výuky dějin pro osobu a společnost.

Organizační funkce učebnice, její strukturace, uspořádání obsahu má ale také informativní charakter. Kromě toho, že učí metodám přístupu k faktografii, informuje nás také tím, co bylo vynecháno, co se do obsahu nedostalo, nebo je málo zastoupeno. Zohledníme vždy také prostorové preference. Vždyť už samotný význam znaku je určován jeho diferencemi k ostatním znakům. Přítomné získává svůj význam z nepřítomného. Co se týče funkce formativní, jsou zmiňovány roviny legitimizace, etická, estetická a sebevzdělávací funkce. Požadavky na moderní učebnice jsou vysoké, mají mít systém vnitřní a podporovat mezioborové vazby i propojení vně systém. Například ke společenským vědám, zeměpisu apod.. Jejich předmětem je vlastně celé kulturní dění, v nejširším slova smyslu. Dále by měly poskytovat podněty a odkazy k samostatné práci, k samostudiu. Kupříkladu formulovat problémová tázání, která vedou k širším a hlubším souvislostem, motivům a vyžadují kreativní úsilí studenta⁴³.

---

⁴¹ SOKOL Jan: op. cit. , str. 200.

⁴² Srov. tamtéž, str. 236, 239-240.

⁴³ K funkcím a postavení historické učebnice Srov. BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy. . , str. 7-8.

Celková persvazivnost (přesvědčivost), nebo působivost učebnice jako didakticko-historického textu souvisí s její celkovou sémantickou strukturou. Tedy se strukturou, která zprostředkovává smysl. Poznáváme tak, že nalézáme významy věcí. Porozumět znamená zakusit souvislost smyslu. Rozlišujeme dvě kognitivní složky učebnice: První je racionální: zprostředkovaná logickou strukturou verbálních a ikonických textů a jejich vzájemného uspořádání + pojmovou a terminologickou rovinou textů. Druhá pak emocionálně hodnotová: zprostředkovaná celkovou grafickou a typografickou úrovní učebnice, kvalitou tisku a knihařského zpracování a stylistickou kvalitou jazyka⁴⁴. S tím souvisí atraktivita učebnice, její odpovídající kulturní úroveň. Musí být schopna konkurovat očekávaným standardům současných uživatelů. Jde o akulturaci, má být přitažlivá a odpovídající požadavkům své doby. Učebnice musí splňovat také požadavky psychologicko-hygienické, zohledňovat psychologický vývoj jedince, kategorie čtivosti, čitelnosti. Stylistická a syntaktická kvalita se týká zejména výkladového textu⁴⁵.

3.1.3 Verbální a ikonický text učebnic

Zmínili jsme pojmy *verbální a ikonický text*. Mezi verbální texty patří: autorský výkladový text, pramenné texty, doprovodné texty k ikonickým textům a texty řídící osvojování učiva. K ikonickým se řadí: dokumentární ikonické texty (různé druhy reprodukcí a rekonstrukcí), symbolické ikonické texty (mapy, grafy, schémata, časové přímky), a ikonické texty orientačního charakteru (značky, barevné podtisky, rámečky). Tyto typy textů se v učebnici vzájemně kombinují a k sobě vztahují, tak by měly vytvářet jednotný smysluplný informační celek. Přičemž ikonické texty nemají být pokládány za pouhý ilustrační doprovod učebnice, ale jde o skutečné texty, kterým je nutné porozumět, interpretovat je. V moderních učebnicích tak mohou ikonické texty tvořit i samostatný „vyprávěcí“ celek, např. jako tématická dvojstrana. Ale většinou jsou používány ve vzájemném sepětí s verbálními texty⁴⁶.

3.1.4 Hodnocení učebnic dějepisu

Co se týče hodnocení dějepisných učebnic, jejich klasifikace jako historicko-didaktického textu, používají se tyto metody výzkumu: recenze⁴⁷, odborně historické analýzy z hlediska

---

⁴⁴ Srov. tamtéž, str. 11.

⁴⁵ Srov. tamtéž, str. 9.

⁴⁶ Srov. tamtéž, str. 10-14.

⁴⁷ Během aprobačního řízení a veřejného působení.

vědecké kvality, adekvátnosti a přesnosti obsahu. Dále se analyzuje, jaký charakter obrazu dějinného procesu učebnice prostředkuje. Dnes zejména z hlediska multiperspektivity výkladu, otevřeného pojetí dějin, dynamiky strukturních prvků, axiologické analýzy apod.. Zkoumá se skutečnost historického vědomí pomocí kategorií multikulturality, identity, hodnotové orientace, kulturních vzorců a podobně. Provádějí se analýzy pedagogicko-psychologických kvalit učebnic (např. obtížnosti, sdělnosti, čtivosti textu). A konečně empirické výzkumy hodnocení učebnic v praxi⁴⁸. Hodnotí a požaduje se přítomnost genderové tematiky⁴⁹, problematiky menšin a jejich dějin, extremismu, internacionalizace učebnic dějepisu. Jedním z trendů tvorby učebnic je vytváření společných učebnic pro nadstátní regiony, s cílem překonávat historické nacionální stereotypy, objevovat společné kulturní zázemí apod..

3.2 Shrnutí

Kapitola, zvláštnosti dějepisné učebnice, je uvedena její definicí: jde o specifický typ historické literatury „didakticko-historický text“, který je primárně určen konkrétnímu adresátovi, a k užití v pedagogické komunikaci. Didaktická transformace dějinných obsahů kultury a vědecké historiografie je složitým procesem. Má několik fází: v kurikulárních dokumentech, v učebních plánech, v osnovách, a konečně v didaktické komunikaci pedagoga. Tvorba učebnice dějepisu je součástí tohoto procesu. Učebnice dějin je informačním zdrojem a zároveň je didaktickým vodítkem jak pracovat s informacemi. Je součástí historického vědomí dané epochy a současně jej pomáhá utvářet. V teorii tvorby učebnic se rozlišují její funkce organizační a didaktická. Didaktické funkce se dále dělí na informativní, metodologické a formativní. Učebnice má jistou koncepci, a vytváří tak určitý didakticko-historický obraz. V této intenci se rozlišuje typologie učebnic na tzv. kvazisyntézy, na analyticko-synstetické, a materiálová kompendia. Přístupy k historické faktografii byly pojednány v části 1.4.4.: Neexistují neutrální fakta, přístupy záleží na axiologických východiscích. Organizační funkce, prostorové preference, diference mezi prvky, nepřítomnost témat, mají též svou informativní valenci. Persvazivnost učebnice: rozlišujeme dvě složky působivosti. První je racionální (logická, pojmová, a zprostředkovaná logickou strukturou verbálních a ikonických textů). Druhá pak emocionálně hodnotová, zprostředkovaná celkovou grafickou a typografickou úrovní, její atraktivitou, moderností. Důležité

---

⁴⁸ K hodnocení učebnic Srov. BENEŠ Zdeněk a kol. : Sondy a analýzy... str. 17-18.

⁴⁹ Rovné zastoupení mužského a ženského elementu z různých hledisek.

je též hledisko psychologicko-hygienické. Ikonické texty mohou být dokumentární, symbolické a orientační. Mezi verbální patří autorské, pramenné, řídicí a doprovodné texty. Ikonické texty mohou tvořit i samostatný „vyprávěcí“ celek, ale většinou jsou používány ve vzájemném sepětí s verbálními texty, kdy tvoří smysluplný informační celek. K hodnocení dějepisných učebnic se používají různé recenze, odborně historické analýzy. Zkoumá se, jaký obraz dějinného procesu učebnice zrcadlí, konají se empirické výzkumy použití v praxi.

4. Dějepisné atlasy vybrané pro analýzu

Náčrt kapitoly: Představení kolektivu autorů atlasů: profese, dílo, aktivity v oboru. Následuje seznámení s pojetím a strukturou analyzované řady dějepisných atlasů. Vnitřní členění obsahu atlasů. Druhy tématických celků. Vlastnosti ikonických a verbálních textů atlasů i obsahové charakteristiky.

4.1 Autoři analyzované řady dějepisných atlasů: profesní profil, dílo

Autorský kolektiv Asociace učitelů dějepisu ČR, který provedl didaktické zpracování:

Vedoucí kolektivu: **PaedDr. Helena Mandelová** se věnovala metodické činnosti a byla fakultní učitelkou PedF UK a FF UK. Je autorkou řady učebnic: Dějiny v obrazech Albatros, učebnic vlastivědy pro 4. a 5. ročník ZŠ, dějepisných pomůcek, je spoluautorkou učebnice Středověk I-III, souboru dějepisných atlasů, a čtyř učebnic dějepisu pro ZŠ a nižší třídy gymnázií, souboru dokumentů pro výuku 20. století. Podílela se na mezinárodních projektech v rámci evropské dějepisné asociace Euroclio. V letech 1990–1994 byla předsedkyní učitelského odboru Historického klubu. V období 1995–2009 předsedala Asociaci učitelů dějepisu ČR.

A kolektiv spolupracovníků:

PaedDr. Milena Sedlmayerová: Co se týče dosaženého vzdělání Mileny Sedlmayerové, vystudovala nejdříve Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy obor český jazyk, dějepis. V roce 1991 absolvovala rigorózní zkoušku k získání titulu PaedDr., v rámci postgraduálního studia na FF UK. Její publikační činnost je velmi pestrá. Jedná se o knihu: „Dějepis formou ukázek z krásné literatury“ (Olomouc, FIN 1995). Podílela se, jak víme, na tvorbě námi analyzované řady dějepisných atlasů (kolektiv autorů vedený dr. Mandelovou), v letech 1996 až 2001. Z další tvorby: kniha „Taháky do kapsy aneb Nenechte se nachytat“ (Praha, Albatros 2005), a tzv. „SMS Dějepis“ (Praha, Albatros 2007). Dále tvorba autorky zahrnuje didaktickou pomůcku Pracovní sešity k učebnicím dějepisu: Dějiny moderní doby (Praha, SPL-Práce 2001, 2007), řadu s názvem „Co v učebnicích je a není. České země za vlády Přemyslovců a Lucemburků“, „Co v učebnicích je a není. České země za vlády Habsburků“, a konečně „Co v učebnicích je, a není. České země ve 20. století“ (SPL-Práce 2002- 2004). Kromě toho spolupracovala s doktorkou Mandelovou ještě na Metodické příručce k atlasu Novověk II (Praha, Kartografie 1998). A nakonec články publikované

v tisku a periodicích: „Jak to bylo s Čečeny,(...)“ (MF 1.12.1992), „Královská knihovna ve Stockholmu“ (in Čtenář 3/1993),

Tschechische und deutsche Geschichtslehrbücher in der Praxis. In: Maier, R.: Tschechen, Deutsche und der Zweite Weltkrieg. Hannover, Verlag Hahnsche Buchhandlung 1997.

Pro úplnost uvedeme ještě metodické příručky vydávané v rámci ASUD: „Práce s dějepisnými atlasy na základní škole“, sada Metodické inspirace. Dějepis ve škole (1998), „České země za vlády Přemyslovců a Lucemburků“, sada Metodické inspirace. Dějepis po škole (1999), dále „Kapitoly z anglické historie ve vyučování dějepisu“ (pro oblast Společenskovední předměty 2001), „Dějepisná exkurze–Kutná Hora“ (pomůcka pro Společenskovední předměty 2/2002). Paní doktorka recenzovala pro MŠMT dokumenty k výuce dějin na téma: HOLOCAUST. Informační materiál pro učitele k výuce na základních a středních školách (vydal: Ústav pro informace ve vzdělávání nakladatelství Tauris 2000) a Rámcový vzdělávací program MŠMT z roku 2000.

PhDr. Eliška Kunstová je učitelka dějepisu na Gymnáziu Nad Alejí v Praze 6, autorka či spoluautorka celé řady učebních textů pro základní a střední školy a také dějepisných atlasů, i naší analyzované řady. Dále se podílí na koncepci i obsahu učebních pomůcek, publikuje metodické články o výuce dějepisu; je členkou výboru Asociace učitelů dějepisu ČR a Společnosti bratří Čapků, spolupracuje s Ústavem soudobých dějin Akademie věd.

PaedDr. Eva Gladkovová je učitelkou dějepisu s aprobačí český jazyk a dějepis. V 70-80 letech minulého století pracovala jako metodička dějepisu v Praze 10, a následně (1988–1991) byla vedoucí Obvodního pedagogického střediska Prahy 10. Od roku 1993 do roku 2000 pracovala na Školském úřadě Prahy 10, a současně na Odboru školství a kultury městské části. Praha 10. Po celou se zabývala prací na metodických materiálech pro dějepis, a v 80. letech o této problematice přednášela učitelům dějepisu. Na začátku 90. let spoluzakládala Učitelský odbor Historického klubu, ten se v roce 1995 osamostatnil jako Asociace učitelů dějepisu ČR, a nyní je členem evropské asociace Euroclio. PaedDr. Gladkovová je členkou výboru této asociace. Podílela se na tvorbě analyzované řady atlasů

Ilustrace provedla: akademický malíř **Dagmar Ježková**: je ilustrátorkou dětských knih, časopisů, učebnic, comicsů. Vystudovala VŠ uměleckoprůmyslovou v Praze, spolupracuje s nakladatelstvími Albatros, Amulet, Fragment, Knižní klub, Egmont, Axióma, i s časopisem Pastelka a pravidelně se účastní společných výstav. Obdržela Cenu učitelů v roce 2000 za ilustrace ke knize Se zvířátky za vrátky, nakladatelství Amulet. Ilustrovala kromě kompletní řady analyzovaných dějepisných atlasů ještě knihy: Co ještě nevím (Al-

batros), Adam půjde do školy (Knižní klub), České pohádky a Pokladnice pohádek (Egmont), České pověsti pro malé děti (Sid + Nero) a některé další⁵⁰.

4.2 Pojetí, struktura analyzované řady dějepisných atlasů

Jedná se o pětidílnou ucelenou řadu dějepisných atlasů určenou pro 2. stupeň základních škol a víceletá gymnázia⁵¹. Jednotlivé díly zachycují období od pravěku po současnost. Atlasy jsou opatřeny schvalovací doložkou MŠMT ČR, a postupně jak byly vytvářeny, byly vřazovány do seznamu učebnic pro základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií jako součást ucelené řady učebnic pro vyučovací předmět dějepis. Na tvorbě atlasů se podílel autorský kolektiv ASUD (Asociace učitelů dějepisu ČR: viz výše představený autorský kolektiv). Atlasy jsou již více než deset let s úspěchem používány na českých školách⁵² jako pomůcka při výuce dějepisu. Řada vyšla v letech 2005 až 2007, vydala a zpracovala je Kartografie Praha, a. s. Ostrovní 30, Praha 1. Vazba atlasů je sešitová, formát 230 x 320 mm, maloobchodní cena se pohybuje u jednotlivých dílů zhruba od 120 do 150,-Kč. Kartografické provedení atlasů je u ikonických textů vícebarevné na bílém podkladu, verbální text je proveden černou barvou v různých velikostech písma, podle typu textu. Výkladové texty jsou v hlavních pojmech zvýrazněny proloženým písmem. Zvýrazněné pojmy většinou napomáhají orientaci v textu ve funkci odkazů na mapky, neslouží pouze ke zvýraznění důležitých myšlenek textu. Papír je čistě bílý, lesklejší, kvalitní, barvy jsou syté, příjemně kontrastní ale přirozené.

Atlasy tvoří bezprostřední doplnění a celek s čtyřdílnou ucelenou řadou učebnic dějepisu od PaedDr. Heleny Mandelové a kol.. Týkají se světových dějin s důrazem na dějiny Evropské, a s vyústěním v našich dějinách. Jsou zpracovány v souladu s požadavky RVP pro daný stupeň vzdělávání a odpovídají současným požadavkům školní praxe, jak uvádí schvalovací doložky.

4.2.1 Vnitřní uspořádání atlasů

Atlasy mají jednotnou přehlednou strukturu, tu tvoří nejdříve *Úvodní tematické bloky*: jedná se o soubory obrázkových map k dějinám Světa, Evropy i našim zemím, nebo výseky

---

⁵⁰ Profesní životopisy, profily a životopisná data kolektivu autorek byly poskytnuty pro účely této práce, a byly vesměs získány pomocí emailové komunikace přímo od spoluautorek atlasů.

⁵¹ MANDELOVÁ Helena a kol. : Dějepisné atlasy pro základní školy a víceletá gymnázia, Pravěk a starověk, Středověk, Novověk I, Novověk II, Dějiny 20. století, Praha: Kartografie Praha a. s. , 2001,2006.

⁵² Jak uvádí ASUD, když představuje své dějepisné pomůcky na svých webových stránkách- <http://www.asud.cz/>

vývoje určité oblasti lidských činností. Přičemž jejich řazení je tématické (obecně kulturní nebo politické děje) a chronologické, některé atlasy obsahují i synchronní časové osy (tabulky). Následují *čtyřstránková témata* (uvnitř s rozkládacím dvojlistem), jejichž základem jsou mapy doplněné dalšími materiály, s úvodním seznámením s obsahem a záměrem oddílu, a vždy také se souborem otázek a úkolů s nadpisem „Dokážete s pomocí map odpovědět?“ Dokumentární materiál všech atlasů spoludotvářejí schémata, reprodukce, rekonstrukce (předmětů, staveb, postav) a časové přímky, které doplňují obsah obrazových map. Každý díl je zakončen *výběrovým rejstříkem*. Atlasy nabízejí spíše zobecňující dějinné perspektivy a srovnání, ale i spoustu konkrétních dat na malém prostoru. Řazení do tématických celků (i uvnitř nich) postupuje vždy od pohledu na celek (soubory map k dějinám světa) k jednotlivým částem (mapy Evropy) a detailům (naše země). Poznávání tak postupuje od pohledu na celek k částem. Témata řazená chronologicky jsou doplněna časovými osami synchronizujícími v datech dění na kontinentech, v zemích.

4.2.2 Charakteristiky atlasů

Protože jde o dějepisné atlasy, tedy nikoli učebnice, ale učební texty, didaktické pomůcky⁵³. Sešity, které učebnice bezprostředně doplňují, odpovídá tomu pojetí i forma. V obsahu převažují jednoznačně ikonické texty, které ale tvoří významové jednotky s texty verbálními. Úvody ve stručných větách vysvětlují a odkazují k mapkám a taktéž pracovní otázky vedou studenty k práci s mapkami, ilustracemi a různými reprodukcemi architektury, předmětů, postav apod.. Tak je zde posílena komunikace mezi učebnicí a žákem. Z určitého hlediska se dá ale říci, že obtížnost a složitost obsahu atlasů vykazuje značnou přetíženost, jak kvantitativní (co do počtu dat, pojmů, jmen, z hlediska kumulace událostí), tak kvalitativní (pokud bychom z nich chtěli pochopit hlubší souvislosti). Přičemž platí, že verbálního textu je v atlasech velmi málo, a to vzhledem k jejich specifickému úkolu, tvořit přehledový výukový doplněk učebnic, kde je výkladového textu větší penzum. Atlasy tak poskytují spíše zpřehledňující obrazovou pomůcku, která přináší to, co se prostě do učebnic již nemohlo vejít. Pro ohled na didaktické požadavky na jejich podobu a náročnost. Provedení podporuje některé mezipředmětové souvislosti, zejména směrem k zeměpisu, antropologii, architektuře, geologii, literatuře, společenským vědám. Rozlišení na fundamentální a vedlejší učivo graficky provedeno není, záleží na učiteli, jak s pomůckou naloží,

---

⁵³ Srov. klasifikaci učebních materiálů v části Klíčové kompetence a vzdělávací cíle.

co zdůrazní, vynechá. Podle potřeb studentů, jejich možností, schopností. Tato pomůcka se tak dostává do rukou učitelů, kteří mohou volně podle svého uvážení volit frekvenci i způsob práce s nimi, nebo s nimi případně nepracovat vůbec. Co se týče interpretačních přístupů k historii, předkládají nám atlasy zejména hlediska politická, vojenská, hospodářská, demografická, méně náboženská v globalizující perspektivě. Zastoupeny jsou pohledy na umění, architekturu, vědu a techniku, zemědělství, urbanizaci a industrializaci, vývoj poznání, dovednosti i cestování. Jsou zde také zachyceny částečně způsoby života, obživy a odívání. Lze vysledovat, že čím více se jednotlivé atlasy blíží od pravěku k současnosti, tím kratší úsek dějin zachycují. Události, změny, obrazy a tváře se kumulují na menším úseku historie. To může mít více důvodů, jednak určité množství různých historických pramenů směrem k současnosti narůstá, také pojetí kurikula zdůrazňuje význam výuky současných dějin, spadá sem i rychlost změn, zrychlený vývoj společnosti, poznání, vědy a techniky v posledních staletích. Celkový dojem, kterým atlasy působí, by se dal shrnout asi takto: v centru zájmu je člověk jako společenský tvor, a jeho dynamika kterou mění tvář země, a kterou se konečně proměňuje i on sám. Vše je jakoby v pohybu, obrazy se rychle střídají a tak zvýrazňují dějinné změny, a to jednak chronologickým vývojem témat, doplněným o synchronní kulturně-spoolečenská srovnání v horizontu světových dějin. Vynikne tak nestejněměrná rychlost vývoje na různých místech planety v různých obdobích. Atlasy jsou materiály rozšiřující možnosti didaktické komunikace s učebnicí, zejména tím, že při aktivní práci studentů s mapkami, schématy a časovými osami napomáhají získat názorný přehled v historické chronologii a obecných souvislostech. Těžko však sami o sobě zprostředkují pochopení motivací a zdrojů jednání dějinných aktérů, děje za událostmi, mentality, zkrátka hlubší historické souvislosti. To zřejmě není úlohou této didaktické pomůcky. S jednotlivými díly ucelené řady atlasů se seznámíme vždy v úvodech k jejich kvantitativní analýze. Stručně si představíme jednotlivé epochy, charakter, strukturu a specifika doby, zejména z hlediska křesťanství.

4.3 Shrnutí

Autorský kolektiv Asociace učitelů dějepisu (ASUD) ČR, který provedl didaktické zpracování atlasů je tvořen čtyřmi ženami, představenými v první části kapitoly na základě informací které o sobě sami poskytly. Vedoucí kolektivu autorek byla PaedDr. Helena Mandelová. Ilustrátorkou akademická malířka Dagmar Ježková. Atlasy tvoří bezprostřední doplnění a celek s čtyřdílnou ucelenou řadou učebnic dějepisu (také od PaedDr. Heleny

Mandelové a kol.). Jedná se o pětidílnou ucelenou řadu dějepisných atlasů určenou pro 2. stupeň základních škol a víceletá gymnázia. Jednotlivé díly zachycují období od pravěku po současnost. Atlasy jsou opatřeny schvalovací doložkou MŠMT ČR. Zabývají se světovými dějinami, s důrazem na dějiny evropské, a vyúsťují v dějinách českých. Atlasy jsou již více než deset let s úspěchem používány na českých školách jako pomůcka při výuce dějepisu. Řada vyšla postupně jak byla dotvářena v letech 2005 až 2007. Vazba atlasů je sešitová, formát 230 x 320 mm. Atlasy mají jednotnou přehlednou strukturu: tu tvoří vždy nejdříve několik úvodních tematických bloků. Následují čtyřstránková témata (uvnitř s rozkládacím dvojlistem), jejichž základem jsou mapy doplněné dalšími obrazovými materiály, s úvodním výkladovým textem, a vždy také se souborem otázek a úkolů. Na začátku atlasů je obsah, na konci výběrový rejstřík. V obsahu atlasů převažují jednoznačně ikonické texty, které ale tvoří významové jednotky s texty verbálními. Úvody ve stručných větách vysvětlují a odkazují k mapkám, a taktéž pracovní otázky vedou studenty k práci s mapkami, ilustracemi a různými reprodukcemi a rekonstrukcemi architektury, předmětů, postav apod.. Tak je zde posílena komunikace mezi učebnicí a žákem. Verbálního textu je v obsazích velmi málo. Atlasy tak poskytují spíše zpřehledňující obrazovou pomůcku, která přináší to, co se do učebnic nevešlo, s ohledem na didaktické požadavky, jejich podobu a náročnost. Provedení podporuje některé mezipředmětové souvislosti. Celkový dojem: v centru zájmu je člověk jako společenský tvor, a jeho dynamika kterou mění tvář země, a kterou se konečně proměňuje i on sám. Vše je jakoby v pohybu, obrazy se rychle střídají a tak zvýrazňují dějinné změny. Perspektiva atlasů poskytuje zejména politická, vojenská, hospodářská, demografická hlediska, méně náboženská v globalizující perspektivě. Zastoupeny jsou pohledy na umění, architekturu, vědu a techniku, zemědělství, urbanizaci a industrializaci, vývoj poznání, dovednosti i cestování. Jsou zde také zachyceny částečně způsoby života, obživy a odívání.

5. Kvantitativní analýza – teorie a metoda

Náčrt kapitoly: Teoretický pohled na cíle, zásady, výhody a meze kvantitativní analýzy. Etapy kvantitativní analýzy. Stanovení podrobné metodiky analýzy. Rozdělení obsahu na ikonické a verbální texty a stanovení výjimek měření.

5.1 Cíle, zásady, výhody a slabiny analýzy

Obečným cílem prováděné kvantitativní analýzy bude pokusit se zjistit, jak se didaktická transformace kulturních obsahů jednotlivých historických epoch do současného učiva (potažmo učebnic, zde dějepisných atlasů), odrazila v celkovém rozsahu referencí křesťanských událostí a souvislostí. Tedy nakolik se podařilo zachytit význam křesťanství v dějepisných atlasech pro danou kulturu a epochu z kvantitativního hlediska. Budeme tedy sledovat celkový rozsah frekvence křesťanských témat ve verbálním a ikonickém textu. Pokusíme se zjišťovat rozsah popisu křesťanských událostí, nebo ztvárnění s ním souvisejících, ve všech typech textů a zobrazení analyzovaného materiálu. Metodicky je výsledkem kvantitativní obsahové analýzy kvantitativní popis zprostředkovaných obsahů. Popis musí být jednak systematický, tedy že mediované obsahy budou zpracovány analyticky totožným způsobem, a také intersubjektivně ověřitelný. To znamená, že každý kdo bude postupovat totožným metodickým způsobem, na stejném vzorku, by měl obdržet obdobné výsledky. Tedy očekávána je velká míra nezávislosti na analyzující osobě. Výhodou kvantitativní metody je vysoký stupeň ověřitelnosti, a také to, že výsledky měření je možno přehledně znázornit v číselných hodnotách, tabulkách apod.. Slabinou kvantitativních měření je, že samotné výstupy měření jsou zaznamenány novými texty, které se liší od analyzovaných kategorií, takže způsoby popisu analyzovaného materiálu jsou jen jednou z možných interpretací dat. Je zde také úskalí příliš povšechného vymezení metody, i subjektivismus zanášený obsaženým kvalitativním pohledem (investigací analytika), kterému nepředcházela kvalitativní vhléd. Zároveň je třeba si uvědomit, že skutečný čtenář (student) takto k textům nepřístupuje a subjektivně je vyhodnocuje podle jejich významu, ten je zprostředkován sémioticky, z hlediska strukturalismu. Přístupem sémantickým se zabývá tzv. relační analýza (někdy označována jako sémantická), která nezaznamenává pouhý výskyt konceptů (znaků), ale také vztahy mezi nimi. Výsledkem analýzy jsou pak tzv. mentální modely, skupiny a sítě sdružovaných konceptů (konceptuální mapy). Pro některé autory je zahrnutí relační analýzy pod kvantitativní analýzu nepřijatelné, jiní ji na-

opak pod kvantitativní obsahovou analýzu ještě zahrnují. My se přikloníme k jejímu zařazení již mezi kvalitativní zkoumání. I když otázkou zůstává, zda lze považovat za velký rozdíl pro význam posuzovaného konceptu, jestliže jej hodnotíme na základě variace významu znaku, nebo podle vztahů, když vlastně v průběhu posuzování používáme stejný myšlenkový postup. Význam při sématické analýze není odvozován toliko podle počtu referencí, ale ukazuje se spíše z textových vztahů, kontextů, diferencí k ostatním prvkům textu⁵⁴. Žádný text přece není homogenním významovým kontinuem, ale je sémioticky mnohvrstevný, nepravidelně rozvržený a strukturovaný. Navíc významy se v textech ukazují vždy konkrétnímu člověku s jeho jedinečnou intencí, perspektivou s níž k textu přistupuje. V čase se mění životní kontext každého čtenáře, a proto text není vlastně nikdy vyčerpán, jeho celý význam je vždy nepřítomný. Úplný význam textu se tak stále odkládá, odsouvá.

5.1.1 Kvantitativní analýza: etapy

1) volba vzorku: my máme ucelenou řadu pěti konkrétních dějepisných atlasů, od stejného kolektivu autorů, určenou pro konkrétní cílovou skupinu studentů, k využití v pedagogické komunikaci.

2) vytvoření kategorií vnějších referentů: v našich atlasech jsou stanoveny tyto referenční kategorie- mapy, kontrolní otázky, verbální výkladový text, ilustrace, časové osy.

3) volba jednotky analýzy obsahu: co budeme v jednotlivých typech analyzovaných textů považovat za jednotku měření, a podmínky za kterých bude započtena pod ostatní nebo křesťanskou tematiku.

4) spočítání frekvence zvolených jednotek obsahu a kvantifikace výsledků: zde vždy u tématické dvou až čtyřstrany atlasu v rámci jednoho sešitu, vřadíme získaná data do tabulek s popisem měření a procentuálně vyjádříme.

5.2 Metodika kvantitativní analýzy

Celý atlas si nejprve rozdělíme podle referenčních kategorií tak, jak jsou rozlišeny níže (v tabulce č. 1–svislé sloupce). Poté budeme tyto kategorie podle jednotné metodiky analyzovat, a to uvnitř významově i strukturálně ucelených tématických bloků (dvou až čtyř-

---

⁵⁴ Srov. SCHERER, H. : Úvod do metody obsahové analýzy. In Schulz, W. , Reifová, I. a kol. , Analýza obsahu mediálních sdělení. UK Praha: Karolinum, 2004, str. 29-50.

Dále: KEITH F. PUNCH: Základy kvantitativního šetření, Praha: nakladatelství Portál, 2008, kap. 3-4.

stran, odpovídají členění v Obsahu) vymezených intervaly čísel stran + desek (viz. tabulka č. 1–vodorovné řady). Analýzou získané výstupy (pro jednotlivé kategorie referentů v tématických celcích) sečteme a porovnáme je se součtem jednotek měření (ostatních témat) rozlišených kategorií v celém atlasu. Potom vyjádříme procenty frekvenci výskytu křesťanských témat v rámci referenčních kategorií. Následně vytvoříme průměr z těchto procentuálních dat, vždy průměrnou (%.) hodnotu celkového rozsahu pro jeden každý atlas. Hodnocená a započtená křesťanská souvislost může být jednak přímá výslovná, anebo nepřímá: posouzená na základě subjektivního kvalitativního vhledu, kompetence. S přihlédnutím na možnost (schopnost) zachycení nepřímé křesťanské souvislosti určenou cílovou skupinou studentů. Na výskyt nepřímé souvislosti bude v popisu měření pokud možno upozorněno, se snahou o odůvodnění, případné vysvětlení proč je zařazena pod křesťanskou konotaci, anebo není.

5.2.1 Výjimky

Do analyzovaného materiálu vždy nebude zahrnut první list atlasů (str. 1 a 2) obsahující povinné kartografické údaje a opakující se názvy a určení jednotlivých atlasů, jsou uvedeny již na deskách (obalu). Úvodní ilustrace na první straně (vždy jedna), zástupně charakterizující pojednávanou epochu, bude započtena do měření ilustrací na deskách atlasů. Dále nebudou analyzovány texty řídící práci s atlasem: Obsah na str. 3, a Výběrový rejstřík. Tyto řídící texty jsou vlastně vytaženy zevnitř tématických bloků, kde figurují jako nadpisy kapitol či popisky, nebo ve výkladových textech.

5.2.2 Ikonické texty

Neohrazené a nepopsané ilustrace na *deskách* (obrázky) budou rozlišeny podle logiky toho, co zobrazují, a tak budou chápány jako jednotlivé obrázky, počítány a hodnoceny. Názvy atlasů vlastně vymezují pojednávané historické epochy a skupinu adresátů, a tudíž nepopisují přímo historické děje. Nebudou tedy jako takové započteny a vyhodnoceny. Některé obrazy vyskytující se na deskách se opakují uvnitř atlasu, jde vlastně o předběžné upoutávky, které mají přilákat zájem potenciálního čtenáře o obsah atlasu a uvést jej do zachycených dějů. Opakování obrázků student nemusí ale vůbec registrovat, neboť jsou umístěny v jiném kontextu a rozmístění, bez popisků. Mohou tedy samostatně působit na jeho vnímání, i když se opakují. V analýze proto budou započteny do celkového rozsahu

dvakrát, vždy v daném místě a kontextu, posuzovány budou samozřejmě stejným způsobem.

Mapka jako jednotka je pro účely analýzy dána svým ohraničením čarou. Charakter obsahu pak bude vyhodnocen buď podle přiřazeného textu popisujícího mapu jako celek, nebo podle popisu dění v legendě (okénko vložené uvnitř hranic mapy). Nebo podle vnitřního obsahu, přičemž jako s křesťanskou souvislostí postačí i částečný, dílčí výskyt této souvislosti, nemusí být nutně převažující. Jen výjimečně, u zcela nepatrných odkazů (např. malý křížek na mapce označující bez popisku kostel, pokud se nejedná o mapu kostelů apod.), nebude brán na zcela bezvýznamnou souvislost zřetel.

Časové osy nebo přímky tvoří samostatnou referenční kategorii. Jednotky měření této referenční kategorie budeme počítat podle jednotlivých oken (čtverců, obdélníků) ohraničených plnými čarami jednak *svisle*: podle letopočtů, odstupňovaných po stoletích, co okno, to století. Na začátku a konci tohoto časového rozmezí (před, i za těmito letopočty) jsou v tabulkách zařazeny ještě na každé straně po jednom sloupku s doplňujícími orientačními daty. Tato okna budou analyzována jako jednotky měření také. Taktéž okna s označením zeměpisným nebo geografickým, vždy zcela vlevo. Co se týče vodorovných plných čar, bude brán zřetel na jejich spojení s barevným rozlišením podkladu. Měřeny jako samostatné jednotky, tak budou okna *vodorovně*, barevně i čarami rozlišená, od spodních nebo vrchních oken. Obsahy takto vymezených jednotek pak budou posuzovány (jako křesťanská nebo ostatní tematika) podle smyslu psaného textu, nebo vyobrazení uvnitř nich. Tam, kde text (slovo nebo významově koherentní slovní spojení) zasahuje více oken najednou, bude počítán pouze k tomu oknu, které obsahuje jeho větší (podstatnou) část u zbývajících čtverců na něj již nebude brán zřetel, vždy se naměří jen jednou. Příslušná (zbytková) jednotka bude považována, jako by byla bez textu, anebo zařazena podle ostatních textů, v něm obsažených. Pokud bude v textu uveden buď konkrétní letopočet, nebo přesně ohraničený interval let přímo, bude přiřazen do okna podle daného letopočtu, nebo okna či oken podle délky intervalu. Pokud je ale text doplněn šipkou rozprostírající jeho význam přes několik staletí po celé její délce, bude tento význam naměřen ve všech oknech podle rozpětí šipky, jak velí logika věci. V každé jednotce měření (okně vymezeném čarami i barevným podkladem) přitom k započtení pod křesťanskou tematiku postačí pouhá přítomnost této souvislosti, přičemž ta nemusí převyšovat výskyt (ostatních témat) co do kvantity, ani významu.

Ilustrace (obrázky) budou počítány podle jejich popisek, každý samostatný text popisující ilustraci ji ustavuje jako jednotku analýzy, vyskytující se ilustrace bez popisů budou chápány a hodnoceny jako jednotka podle stejné logiky, jak jsme ji popsali u desek atlasů. Popisné texty u obrázků se neměří již jako verbální text, ale jsou součástí jednotky ilustrace. O křesťanském obsahu (nebo souvislosti) jednotky ilustrace rozhoduje společně charakter samotné kresby i význam popisného textu, ale postačí i jedna z variant.

5.2.3 Verbální texty

Výkladový text, stejně jako referenční kategorie *Pracovní otázka* se pro účely analýzy měří celkem věty (otázky) ukončené tečkou, otazníkem, vykřičníkem, jejíž obsah (byť i jen zčásti) podle významu a souvislosti, lze objektivně pokládat za křesťanský, a to buď přímo, nebo implicitně. Taktéž nadpisy kapitol budeme počítat mezi texty, vždy jako jeden větný celek. Po jednotlivých větách bude měřen a vyhodnocován i doprovodný text vložený mezi obrázky a vztahující se k celé skupině ilustrací. Úplný rozsah verbálního textu i výskyt textu vyhodnoceného jako křesťanský se bude měřit jednoduše podle pravítka a to svisle (jako u řádkování v textovém editoru), přičemž u pouze polovičních sloupců (na vodorovnou šíři listu), se naměřená svislá hodnota vydělí dvěma, u méně se vyskytujících třetinových sloupců, analogicky třemi. Na rozlišení velikosti písma u jednotlivých referenčních kategorií nebude při měření brán zřetel, neboť rozdíl je z hlediska způsobu měření zanedbatelný. Vyjma nadpisů, kde se naměřená hodnota v centimetrech vždy ještě vydělí dvěma, aby tak byla zajištěna konvergentnost měření. Nadpisy budou spadat pod referenční kategorii výkladový text. Každé měření pravítkem bude zaokrouhleno vždy na celé centimetry, výsledky dělení/sčítání i procentuální vyjádření, pak zaokrouhleno na jedno desetinné místo. Poté se výstupy sečtou, a v procentech vyjádří poměr frekvence výskytu křesťanské tematiky ve verbálním textu atlasu. Můžeme ještě porovnat také celkový rozsah křesťanské tematiky (v %) u verbálních a ikonických textů, a také mezi jednotlivými atlasy, které zastupují vymezené dějinné epochy. Tato metodika bude platit pro analýzu všech atlasů ucelené řady.

5.3 Shrnutí

V první části byly zohledněny výhody a slabiny kvantitativní analýzy vzhledem ke kvalitativní (relační) analýze, a z hlediska sémantiky, strukturalismu. Cílem kvantitativní analýzy je zjištění jak se didaktická transformace kulturních obsahů jednotlivých historických

epoch do současného učiva (potažmo atlasů), odrazila v celkovém rozsahu křesťanských souvislostí. Etapy kvantitativní analýzy: volba vzorku, vytvoření kategorií vnějších referentů, volba jednotky analýzy obsahu, spočítání frekvence zvolených jednotek obsahu a kvantifikace výsledků. Stanovení podrobné metodiky analýzy. Obsah byl rozdělen na ikonické texty, zde byly stanoveny tyto referenční kategorie: ilustrace, mapy, časové osy. A verbální texty s kategoriemi: výkladový text a pracovní otázky. V těchto referenčních kategoriích byly podrobně rozpracovány jednotky měření a způsoby hodnocení. Výjimky tvoří strany jedna a dva, obsah a výběrový rejstřík, částečně desky atlasů obsahující kategorii ilustrace, i názvy atlasů a nadpisy uvnitř sešitů.

6. Kvantitativní analýza dějepisných atlasů

Náčrt kapitoly: U jednotlivých analyzovaných atlasů budou vždy sestaveny shrnující úvody k daným epochám z hlediska křesťanství (Pravěk a Starověk, Středověk, Novověk I, Novověk II, Dějiny 20. století). Přehled kapitol. Následuje vytvoření přehledných tabulek pro zápis naměřených hodnot pro každý atlas zvlášť. Vnitřní členění tabulek odpovídá stanovené metodice měření. Pokračují popisy měření, shrnutí dat a procentuální vyjádření.

6.1 Atlas č. 1: Pravěk a Starověk

Prvním z ucelené řady je dějepisný atlas, který přináší pohled na historický vývoj v *období pravěku a starověku*, od počátků lidského druhu do pádu Říma. Každá kapitola je uvedena textovou částí, která připomíná nejdůležitější události daného časového období. Mapová část obsahuje stručnou charakteristiku jednotlivých období, pracovní otázky pro samostatnou práci žáků a názorné vícebarevné mapy doplněné barevnými ilustracemi předmětů architektury, umění a způsobu života. Období pravěku je z hlediska námi prováděné analýzy celkem pochopitelně bezvýznamné. Období dějin vymezené jako starověk, se týká nejprve židovství⁵⁵, ale posléze přechází do doby vzniku a počátků křesťanství, dále jeho rozšíření, pronásledování, „zestátnění“, jeho vnitřnímu i vnějšímu etablování v rámci židovství a Římské říše. V tomto období dochází ke slévání židovsko-křesťanské a antické kulturní mediace důležité pro nadcházející evropský vývoj a kulturu. Církev a křesťanství hraje při oslabování moci Říma stále důležitější společenskou roli a po pádu Říma je postavena do role kulturního zprostředkovatele mezi tzv. „civilizací“ a dobovačnými barbar-skými kmeny. Detailněji, zahrnuje toto období z hlediska křesťanství život Ježíše z Nazareta, jeho umučení, smrt a vzkříšení, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého, vznik a činnost prvotní církve, také jejich institucí. Odpovídá taktéž vzniku novozákonních spisů, i ustalování jejich závazného kánonu. V tomto období dochází také k formulaci zásadních pravd víry (na pozadí odmítnutých herezí), vyjádřených v křesťanském Symbolu, tak jak byly přijaty na starověkých koncilech (Nikáj 325, Konstantinopol 381, Efez 431, Chalcedon 451). To vše bude mít v následujících staletích nesmírný vliv na dějiny a formování evropské civilizace. Nakolik se tyto skutečnosti odrazily v obsahu tohoto atlasu z hlediska frekvence výskytu křesťanských témat, se pokusíme nyní zjistit.

---

⁵⁵ Vzniku Izraele, království, náboženských skupin a institucí, chrámu, synagog, formulace vyznání monoteistické víry, étosu, zvyků, svátků a posvátných textů zásadních také později pro křesťanství.

Nejdříve přehled kapitol:

- I. Vývoj Země a člověka,
- II. Svět a Evropa sběračů a lovců,
- III. První zemědělci a řemeslníci
- IV. Nejstarší státy
- V. Starověké Řecko, kolébka evropské civilizace,
- VI. Římské impérium, největší velmoc starověku.

6.1.1 Tabulka atlasu Pravěk a Starověk

referenční kategorie	Mapy		Ilustrace		Časové osy		Výkladové texty (cm)		Pracovní otázky	
	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.
desky			20	0						
4-5			56	0			10,3	0		
6-9			63	1			2	0		
10-13	5	0	21	0	8	0	5,5	0	8	0
14-17	8	0	14	0			5,5	0	8,5	0
18-21	11	0	10	0			3,8	0,5	8	0
22-25	12	0	23	0			5	0	8,5	0
26-29	11	2	14	0			4,5	0	8	0
součet	47	2	221	1	8	0	36,6	0,5	41	0
procent	95,9	4,1	99,5	0,5	100	0	98,7	1,3	100	0

(legenda: prázdná kolonka znamená, tato referenční kategorie se v daném analyzovaném celku nevyskytuje, A-ostatní témata. B-křesťanská tematika)

6.1.2 Popis měření:

Na deskách atlasu je celkem 20 ilustrací, číslo jsme zjistili určením a součtem obrázků vnější čelní strany (12 ks) a zadní vnější strany desek (7 ks). K nim pak byla připočtena (jak bylo v metodice předem stanoveno) i jedna ilustrace na straně první. Vnitřní strany desek jsou pak prázdné. Jiné referenční kategorie na deskách nenalezneme, z celkového počtu dvaceti ilustrací nebyla zaznamenána ani jedna s křesťanskou tematikou. Strany dva a tři neanalyzujeme (viz metodika). Strana 4 a 5 je Úvodní tématickou dvojstranou s názvem Vývoj Země a Vývoj člověka. Jde o kombinaci výkladového textu a ilustrací. Sloupce verbálního textu na straně čtyři jsou vloženy mezi ilustrace tak, že zabírají jen asi $1/3$ šíře listu, tudíž svislá hodnota měření bude zde výjimečně dělena třemi ($21/3$). Na straně pět pak dvěma ($6/2$). Taktéž nadpisy jsou třetinové, ty budou navíc ještě děleny dvěma s ohledem na velikosti písma, tedy $2 \times \{(1/2) \text{ děleno } 3\}$. Naměřený výsledek je tedy celkem u verbálního textu 10,3 cm na úplnou dvoustranu, přičemž rozsah křesťanského tématu zde je nulový. Ilustrace na straně 4 a 5 jsou dvojího typu: ohraničené čarami (buď zcela, nebo ze dvou, třech stran), u těch je jednotka měření zřejmá, mají i popisky, na dvoustraně jich máme jedenáct. Pak jsou zde obrázky volné, většinou různé pravěké nástroje, flora a fauna. Ilustrací tohoto typu je zde celkem 45 kusů, přičemž skupina pazourků a vývojová linie člověka byla posouzena jako jedna jednotka měření, podle vnitřní logiky věci. Jednotlivé druhy rostlin a živočichů byly oproti tomu počítány zvlášť. Tedy tato referenční kategorie na str. 4 až 5 obsahuje celkem 56 kusů, křesťanských nulový počet. Strany 6 až 9 jsou čtyřstranný soubor ilustrací s popisky tvořící celek se shodnou strukturou. Logika spojení jednotlivých ilustrací je dána jednak svislým řazením podle témat a dále vodorovným uspořádáním místopisným. Ke každé ilustraci náleží vlastní popisný text, tudíž jednotka měření je zde zřejmá. Bylo napočteno celkem 63 ilustrací s ostatní tematikou a 1 ilustrace s tematikou křesťanskou. Jedná se o zobrazení Mojžíše s Desaterem (na straně osm), jde jednak o výtvar středověkého křesťanského umělce (viz popisný text), jednak je Desatero také základním prvkem křesťanské nauky, proto je ilustrace považována svým charakterem za křesťanskou. Tématické nadpisy u svislých sloupců jsou měřeny jako verbální text (děleno dvěma, kvůli mezerám mezi nadpisy). Rozsah textu: ostatní tematika činí 2 cm, křesťanská tematika 0 cm. V obsahu atlasu nyní následuje pět čtyřstránkových témat (vždy uvnitř s přeloženým listem), přičemž každý tématický blok obsahuje vždy tyto referenční kategorie: mapky, ilustrace, výkladový text a pracovní otázky. Výjimečně je navíc například v prvním tématickém bloku, atlasu č. 1, na str. 13 vložena svislá

časová osa. Nyní tedy budeme analyzovat čtyřstránkový tematický blok na str. 10 až 13, s názvem Svět a Evropa sběračů a lovců. Jednotlivé kategorie budeme analyzovat v pořadí, jak jsou zařazeny v tabulce. Začneme tudíž kategorií mapy. Celkem je zde 5 ks mapek s ostatní tematikou, s křesťanskou nula. Dále vyhodnotíme referenční kategorii ilustrace. Napočítali jsme celkem 21 ilustrací, podle metody: co popisek to jednotka ilustrace a též podle logické spojitosti vyobrazení např. u obrázku Výroba pěstního klínu (fáze, srov. str. 12). Taktéž jsme na straně dvanáct počítali jako samostatný obrázek každou ze skupiny nástrojů odlišených písmeny a) až e). Tak budeme postupovat ve všech obdobných případech. Všechny 21 ilustrací zařadíme do tabulky pod kolonku ostatní tematika, pod okénko křesťanské napíšeme nulu. Na straně 13 se nachází svislá časová osa Geologický vývoj Evropy zahrnující Pleistocén až Holocén. Časové přímky se na jednotky měření rozdělují podle oken ohraničených čarami (viz metodika), a pomocným kritériem přitom může být současně i logická souvislost verbálního textu přímek (např. letopočet patří k nadpisu, který s ním souvisí apod.). Napočítali jsme osm jednotek s tematikou ostatní, křesťanská není zastoupena. Nadpis změříme společně s výkladovým textem. Metoda měření výkladového textu byla již popsána výše. Byla naměřena hodnota 4,5 cm (9/2). Nadpis kapitoly činí při dvojnásobném dělení dvěma (velikost písma + zhruba půlsloupec) hodnotu 0,5 cm (2/4) + 0,5 cm (zaokr.1/2) u nadpisu nad časovou osou. Celkem tedy 5,5 cm (1 + 4,5) výkladového textu s ostatní tematikou, s křesťanskou nula, pro kategorii pracovních otázek byla změřena hodnota 8 cm (16/2), přičemž celý výsledek patří do kolonky ostatní témata. Další tematický blok atlasu pod č. II, čtyři strany (14-17) nesou název První zemědělci a řemeslníci. V analýze budeme postupovat chronologicky zcela stejně jako u předcházejícího bloku. Kategorie mapy vykazuje počet osm, všechny s ostatními tématy. Ilustrace v počtu 14 jednotek jsou všechny zahrnuty pod ostatní témata, křesťanská souvislost opět hodnota nula. Časové osy zde nenalezneme. Výkladový text má hodnotu měření 5 cm (10/2), přičteme nadpis kapitoly 0,5 cm (2/4), oboje bez křesťanské tematiky. Pracovní otázky neobsahují křesťanská témata, hodnota měření pro ostatní činí 8,5 cm (17/2). Přistoupíme k analýze čtyřstrany 18 až 21 tematického bloku III. s názvem Nejstarší státy. Opět systematicky podle uspořádání naší tabulky. Map je celkem 11, dosud bez křesťanské tematiky, objevuje se již židovství (mapa 7). Ilustrací napočítáme celkem 10, bez křesťanských motivů. Zajímavý je židovský sedmiramenný svícen (str. 20), ale zde je souvislost s křesťanstvím přece jen velmi vzdálená. U výkladového textu byla naměřena hodnota 3,5 cm (7/2) pro ostatní témata, ke které připočteme hodnotu naměřenou pro nadpis 0,3 cm (1/4 zaokr.). Naměřená

hodnota textu s křesťanskou souvislostí činí 0,5 cm (1/2). Je zde zmíněno přímo křesťanství jako významné náboženství v souvislosti s mapkou č. 7 o Palestině. Pracovní otázky mají naměřenou hodnotu 8 cm (16/2), bez křesťanských souvislostí. Tématický blok IV. Starověké Řecko, kolébka evropské civilizace je rozložen na čtyřech stranách 22 až 25. Referenční kategorii mapy zastupuje 12 jednotek, všechny spadají do kolonky ostatní témata. Třiadvacet ilustrací je utvářeno taktéž s nekřesťanskou souvislostí. Samostatně byly počítány portréty se jmény řeckých velikánů na straně 22. Časová přímka není vložena. Výkladový text čítá hodnotu 4,5 cm (9/2), bez křesťanských konotací, taktéž i nadpis kapitoly o hodnotě 0,5 cm (2/4). Celkem 8,5 cm (17/2) verbálního textu kategorie pracovní otázky je z oblasti ostatní témata. Posledním tématickým blokem atlasu č. 1, je část V. s názvem Římské impérium, největší velmoc starověku, na stranách 26 až 29. Hned v první referenční kategorii nalezneme mapku č. 8a) s názvem Vznik křesťanství a jeho šíření do konce 5. století n. l. a dále mapku 8b) Palestina v 1. století n. l. s podnadpisem: Místa spojená s životem Ježíše Krista. Tyto mapky počítáme jako dvě jednotky s křesťanskou konotací, protože jsou oddělené čarou, a každá mají svůj vlastní název i obsah, i když spadají pod číslo 8. Podobně budeme posuzovat i dvojmapky č. 9. a 1. opatřené vlastními popisky, vyjde nám tímto způsobem hodnota 11 ks. Ze 14 ks ilustrací není zaznamenána ani jedna křesťanská. Započteny byly opět jednotlivě podobizny se jmény. Časová osa není zařazena. Výkladový text měří 4 cm (8/2), plus nadpis kapitoly 0,5 cm (2/4), celkem 4,5 cm do okna ostatní témata. To znamená, že křesťanství není ani zde zmíněno. Taktéž v pracovních otázkách není o křesťanských souvislostech zmínka, naměřená hodnota pro kategorii ostatní témata je 8 cm (16/2). Tím byl vlastně vyčerpán obsah celého atlasu, pro analýzu získaná data sečteme, a procentuelně vyjádříme. Během vyhodnocování dat bylo zjištěno, že nejvyšší procentuální zastoupení křesťanské tematiky se nachází v referenční kategorii mapy (4,1 %), poté ve výkladovém textu (1,3 %), následují ilustrace s hodnotou půl procenta. V kategoriích časové osy a pracovní otázky konstatujeme nulový rozsah frekvence křesťanské tematiky. Porovnáme-li frekvenci výskytu křesťanských motivů v ikonických textech a verbálních textech, zjistíme 1,5 % a 0,7 % výskyt, ve prospěch ikonických textů. Pokud vytvoříme průměrnou hodnotu z poměrů naměřených v jednotlivých referenčních kategoriích, naměřili jsme 1,2 procentní rozsah zastoupení křesťanské tematiky v celém atlasu Pravěk a Starověk, vzhledem k ostatnímu obsahu. Zajímavé bude srovnání s ostatními atlasy.

6.2 Atlas č. 2: Středověk

Druhý v řadě *Středověk*, je pokračováním titulu o Pravěku a Starověku. Návaznost je zajištěna úvodní opakovací kapitolou (str. 4-5: Cestou lidského poznání a dovednosti a str. 6-7: Počátky zobrazení zemského povrchu v Pravěku, Starověku a Středověku). Následuje praktická a přehledná časová přímka Evropa v období středověku a znázornění jednotlivých panovnických dynastií. V jednotlivých kapitolách pak atlas přináší podrobné zpracování vývoje světa a Evropy ve středověku. Tedy zhruba období od 6. století do konce 15. století. Každá kapitola je opět doplněna textovým úvodem, mapová část obsahuje stručnou charakteristiku daného období, pracovní otázky pro samostatnou práci žáků a názorné vícebarevné mapy doplněné barevnými ilustracemi předmětů architektury, umění a způsobu života ve středověku. Mapy znázorňují nejen územní a politický vývoj, zaměřují se také na ostatní lidské činnosti, kulturu, zemědělství, výrobu, cestování, z hlediska vlivu křesťanství na kulturu, události, a vůbec dění v Evropě, a později zhruba od 9. století na našem území, jde o období nesmírně významné a obsáhlé. Pokusíme se zmínit alespoň některé důležité oblasti vlivu, budeme postupovat spirálovitě v různých pohledech od šestého století k patnáctému a pak se vrátíme ke křesťanství na našem území. Raný středověk. Konají se další ekumenické koncily (2. 3. a 4. Konstantinopolský a 2. Nikájský), na kterých se vyjasňují základní otázky křesťanské víry, v reakci na heretické směry. Na pozadí stěhování národů, pádu Říma a vzniku nových germánských říší, zejména Franské, se rozvíjí fenomén mnišství. Klášterní život postavený zejména na Benediktinské řeholi. Vyrůstají v nich středověcí opisovači důležitých textů. Významná je hospodářská, zemědělská, řemeslná i krajinotvorná činnost klášterních obyvatel. i jejich misijní, charitativní a duchovní činnost u nových obyvatel. Jednotlivá biskupství, jáhenství ve velkých centrech Evropy suplují některé funkce samosprávy. Jako organizované instituce a nositelé římské civilizační vyspělosti, uprostřed chaosu, který nastal po pádu Říma v Evropě, nově se mocensky přeskupující a organizující pod kmenovými vůdci germánů. Přijetí křesťanství novými národy není bezproblémové, mění se i formy křesťanského života. Roku 498/9 přijímá křesťanství a katolické vyznání víry Merovejec Chlodvík I. , který sjednotil Franky. To je důležitý moment pro západní křesťanstvo, protože ostatní germánské kmeny se v té době hlásily k ariánskému křesťanství. Franská říše mocensky roste a germánské kmeny postupně přijmou katolické náboženství. Šíření křesťanství se následně stává i politickým nástrojem, jak ovládnout a začlenit do sféry vlivu okrajová území říše. Současně ale pokračují pokojné misie, hlásáním evangelia. Křesťanstvo se stále více polarizuje na východní (By-

zanc) a západní s centrem v Římě, spory vedou až k úplnému rozdělení na naukovém základě (1054). Na scénu vstupuje v 7. století dobyvačný islám, jeho hráz na východě zatím tvoří Východořímská říše. Evropu v průběhu prvních staletí vojensky sužují nejdříve Hunové, z oblasti Pyrenejského poloostrova Arabové, od východu bojovní Avaři, po nich Maďaři, ze severu Vikingové, z dálného východu pak přichází i Tatarské hordy, ze Středomoří Turci. Viděli jsme, že v tomto období je vojenská obrana proti vnějšímu ohrožení i vnitřnímu rozkladu opravdu nutná. Do popředí se na západě dostává idea návaznosti na Římskou říši pod křesťanským praporem. Sjednocování a rozšiřování území Franské říše, ovládnutí a vnitřní konsolidace poměrů se daří (více či méně) v režii mocné dynastie Karlovců. Postupně krystalizuje universalisticky zaměřená středověká Svatá říše římská (císařská korunovace v Římě: Karel Veliký r. 800, a Karolinská renesance), později (r. 962) christianizovaných saských Otonců atd. , proklamovaná k ochraně a šíření křesťanstva. Formují se nové stavební slohy Románský, Gotický (více fází). Idea zhmotnění řádu universa, jeho vystižení pomocí geometrie a matematiky, v úsilí napodobit kreativní dokonalost Stvořitele. Zavládne představa jednotného hierarchicky uspořádaného Universa, jehož jediným vládcem je Kristus, kterého na zemi zastupuje pomazaný panovník a v duchovní oblasti papež, církev. Uspořádání pozemských záležitostí má být obrazem nebeského řádu, jeho časnou podobou. Vše hmotné ukazuje k ideálnímu, nehmotnému a má být zaměřeno k chvále Boží. V nápodobě neměnného řádu má mít každý své místo, postavení a úkoly. V pojetí Universa převládá statický obraz světa a jeho jasná podřazenost ideálnímu, věčnému bytí Božímu. Časné záležitosti mají být co nejlépe uspořádány tak, aby mohlo být dosaženo věčného života. Cílem je věčný život u Boha, nikoli pouze pozemské štěstí. Utváří se tak postupně svým charakterem jedinečná syntéza všech oblastí kultury s náboženstvím, kdy křesťanská víra dává jednotný rámec a podklad všem oblastem života tehdejšího člověka, společnosti. Samozřejmě diferencovaně podle příslušnosti ke stavu, období, lokality. Přitom je nutné vzít na vědomí, že dějiny všedních dní obyčejných lidí, byli spíše bojem o přežití v tvrdých podmínkách středověku, a tak se oprostili od idealizovaných představ o této době. Ale můžeme se přesto domnívat, že lidé vždy také hledali krásu a smysl života, i v těžkých podmínkách. Model poznávání skutečnosti je dosud nazíravý a kontemplativní, opírá se o autority a posvátné texty. Ve 12. století vznikají první univerzity: klášterní, katedráltní, ve velkých městech. V nich vědění prochází transformací tzv. scholastika: nová syntéza vědění založená na analyticko-syntetické práci rozumu, ale při dedukci se opírá o autoritu písma a Otců. I scholastika však prochází různými fáze-

mi a vlivy. Pěstuje se vzdělanost universální, zahrnující všechny oblasti tehdejšího poznání na náboženském základě. Zdokonaluje se a přetváří z antiky převzatý právní řád a v církevním právu dostávají tvar a podobu instituty pozdějšího občanského právního systému. Podnikají se ale také křížové výpravy, vzniká idea rytířství (rytířské řády). Objevují se nové heretické skupiny a směry, provádějí se opatření proti jejich šíření, ustavuje se inkvizice. Konají se významné církevní koncily (1. až 4. Lateránský, 1. a 2. Lyonský, Viennský, Kostnický a Basilejský koncil). Tříbí se na nich katolická nauka, církevní disciplína, vyhlašují se anathemata, organizují se křížové výpravy, liturgie, právo. Postupně se formuluje poměr církve ke světské moci (spor o investituru). Vznikají nové řády, ženské i mužské, zakládají se nové diecéze. Objevují se noví světcí, kteří mění dějiny v oblasti svého vlivu (sv. František, Klára, Dominik, Tomáš, Bonaventura, Bernard a další). Ve středověku je obzvláště významný kult světců a ostatková zbožnost. Vznikají všelijaká laická bratrstva a špitální řády, lazarety, leprosária, špitály, dokonce obilní fondy a zastavárny pro zchudlé. Roste význam poutí a poutních míst, mariánská zbožnost i víra v zázraky. Typická je velká představivost a fantazie, která ve spojení s nevědomostí a honbou za zázraky vede k pověrám a bludům. Reakcí na pozdní, úpadkovou, ryze spekulativní scholastiku je spiritualistické hnutí Devotio moderna. Církev nese kromě evangelia i charakter epochy, kterou prochází, je tedy střížena podle feudálního modelu. V různých podobách a rovinách trvá soupeření tzv. dvojí moci: duchovní a světské, o udržení vlivu, posílení pozic. Církev se chce domoci své nezávislosti a spravovat své záležitosti autonomně, udržet si majetek a vliv, zejména při obsazování výhodných úřadů. Postupně se formuje většina evropských států v hranicích podobných tak, jak je známe dnes, v nějakém vztahu k římské říši. Vládnoucí elita chce disponovat církevním majetkem, případně využívat politického potenciálu, vlivu církve, kromě toho je trnem v oku zasahování Říma do „vnitrostátních“ záležitostí a obtížná ovladatelnost nadstátního útvaru církve. S tím souvisí (dvoj) i trojpapežství. Schizmata, rozkoly, klatby, politické intriky a boje, války. Jevy jako svatokupectví, simonie, hromadění úřadů jsou v určitých obdobích běžné. Nesmíme však opomenout dějiny bliženecké lásky, svatosti, vznik špitálů, leprosárií, útulků pro staré, nemocné, chudé, sirotčinců a nalezinců, ošetřovatelství, nespočet almužen a darů chudým. Obětavou pomoc v dobách moru, hladu, nemocí, válek. Výstavby chrámů, katedrál, klášterů, zakládání škol, kazatelskou činnost a duchovní správu. Vidíme tak putující církev dvou tváří: bohatou, a přezíravou, nasycenou a samolibou, bažící po moci a slávě. Vládnoucí nad lidskými životy a svědomím mocí vzdělání, jazyka, dis-

kursu vědění, svátostné ekonomie, nádhery a skvělosti, i násilím se zázemím a oporou v nepohybných strukturách. Pohrávající si s osudy lidí ve všezahrnujícím soukolí feudální moci propojené s náboženskými institucemi a diskursem. V kontrastu s církví pronásledovanou, služebnou, hlásající radostnou zvěst, chudou, nasazující sama sebe za slabé a vyčleněné, opatrující nemocné, staré a opuštěné, usilující o pokoj a mír, prosazující smíření a odpuštění, milosrdenství a slitování, poskytující hmotné a duchovní útočiště mnohým, pozvedající člověka v jeho důstojnosti. Propast mezi mentalitou moci a služby zahrnuje v sobě vše, od jazyka přes slavení a prožívání, až po způsob poskytování pomoci. Jedinou alternativou k moci tak zůstává služba. Trojí pokušení (srov. Mt 4/1-11, par. Lk 4/1-13): k moci, zneužívání posvátna k vlastním zájmům, k obohacování se a pohodlnému životu je přítomno v různých kontextech během dějin křesťanství stále. Jak člověk podléhá dokazují dějiny. Samotné poznání je jistě dobré, je darem a úkolem pro člověka. Je pomocí pro jeho činnosti, vylepšuje jeho možnosti, pomáhá mu vytvářet příznivější podmínky pro život. Ale účel nabývání vědění je někdy poněkud zvrácený. Uchvatitelská mentalita produkuje snahu pomocí poznání nějak vlastnit realitu, disponovat jí bezohledně pro své cíle. Další zvráceností je tendence v jeho uplatňování navenek směřující ke znevolnění, podřízení si, ovládnutí druhých, namísto zmocňování a služby. To se do jisté míry týká právě náboženského diskursu a jeho uplatnění v epoše středověku, i v následujících obdobích.

Na našem území jsou počátky křesťanství spojeny s Velkou Moravou a misí byzantskou Konstantina a Metoděje (nástupců), a rovněž s latinskou misí řezenskou a pasovskou. Přijetí křesťanství panovníkem znamenalo jeho jistou legitimizaci ve vztahu ke křesťanskému západu, a souvisí tak s počátky české státnosti. V tomto střetu vlivů, na rozhraní zájmů Byzance a Říma, si po dlouhých peripetiích a paralelní existenci nakonec u nás prosadila svůj vliv Římská církev. Růst křesťanské víry u nás nám přibližují osudy a životní boje světců Václava, Ludmily, Vojtěcha, Prokopa, Anežky Přemyslovny (sv. Ivana). Zřízení pražského biskupství a později i olomouckého mělo význam pro prestiž celého Přemyslovského státu. Dobovou zbožnost dokumentuje také třeba život římského císaře Karla IV, i řady jeho významných rádčů, členů dvora a diplomatů z řad biskupů, řeholních představených, arcibiskupů a kněží. Potažmo bychom si měli uvědomovat hluboký vliv církevní nauky, evangelia na hodnotový systém, kritéria rozhodování, pohnutky, způsob smýšlení osob a společnosti své doby. Ještě si připomeňme příchod žebrových řádů do naší země a jejich obliby u široké masy lidí. Vznik nepřehledného množství sakrálních staveb, literárních památek a různé umělecké tvorby dochované u nás z té doby. Následně pak pří-

chod a vliv husitství, různých skupin náboženských horlivců a blouznivců, chiliastické očekávání. Náboženské boje a války, křížové výpravy na našem území. Mohlo by být vyjmenováno ještě mnoho důležitých souvislostí a oblastí vlivu náboženství na formování kultury, ale smyslem stručného výčtu byl jen hrubý nástin významu pro danou epochu. Aby bylo možno říci o tomto období alespoň něco z hlediska křesťanství, bylo nutno v tezíách velmi silně zobecňovat, selektovat a hrubě zjednodušovat plastickou a komplexní realitu dějin. Nyní se vrátíme k jádru práce a pokusíme se zjistit, nakolik se tato přítomnost a působení křesťanství odrazilo v obsahu tohoto atlasu z hlediska frekvence výskytu křesťanských témat

Přehled kapitol:

- I. Svět a Evropa na prahu raného středověku
- II. Státy raného středověku v 9-10. století
- III. Svět a Evropa na konci raného středověku
- IV. Velké civilizace v období vrcholného středověku
- V. Evropa v období vrcholného středověku
- VI. České království za Přemyslovců a Lucemburků
- VII. České království v období husitském, poděbradském a Jagellonském

6.2.1 Tabulka atlasu Středověk

referenční kategorie	Mapy		Ilustrace		Časové osy		Výkladové texty (cm)		Pracovní otázky	
	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.
desky			12	3						
4-5			64	0			8	0	5	0
6-7			10	0			17,8	1		
8-9			49	17			2,3	0,5		
10-13					324	37	0,8	0		
14-17	9	1	12	5			3,8	0,5	7	0,5
18-21	8	4	22	8			4	1,1	6	1,5
22-25	4	6	6	13			3	2	4,5	2,5
26-29	10	1	13	0			5,5	0	7	0
30-33	11	2	13	4			4	1,5	7	0
34-37	5	3	10	8			5	0,5	6	1
38-41	5	5	19	7			2. 5	3	4,5	3
součet	52	22	207	65	324	37	56,7	10,1	47	8,5
Procent	70,3	29,7	76,1	23,9	89,8	10,2	84,9	15,1	85,7	15,3

(legenda: A- ostatní témata, B- křesťanská tematika)

6.2.2 Popis měření:

Desky atlasu středověk obsahují celkem 12 kusů lustrací s tematikou ostatní a 2 ilustrace s křesťanskými motivy. Jednak Svatovítskou Madonu, jak napovídá popisný text u stejné ilustrace na str. 36, zde je souvislost zřejmá. Dále je jako jednotka měření hodnocen obraz s křesťanskou souvislostí: bojovník na koni útočící na dva pěší bojovníky (podle způsobu oblečení a výzbroje lze odhadovat na islámské bojovníky), přičemž bojovníka na koni odhadujeme na křižáckého těžkooděnce, a to jednak podle kontextu boje, dále zejména podle zbroje, neboť má na štítu umístěn kříž, a také podle typického brnění ochránce křesťanstva. Domníváme se, že se zřejmě jedná o ilustraci některé křižácké výpravy do Svaté země, nebo její následnou obranu před mohamedánskými bojovníky, možná i jiné střetnutí. Bojovník na koni s kopím a otevřenou přilbicí v pravém rohu čelní strany desek je posouzen jako samostatná ilustrace a hodnocen bez křesťanské souvislosti. K celkovému počtu jednotek s křesťanskou souvislostí na deskách je připočtena ještě jedna ilustrace na str. 1 (viz metodika), je tak hodnocena podle svého významu a popisku uvnitř atlasu, kde se opět tato reprodukce opakuje a je označena jako chrám Svaté Barbory v Kutné Hoře (str. 41). Dostáváme se k první opakovací a zároveň navazující dvoustraně s názvem Cestou lidského poznání a dovednosti. Jsou zde opět ilustrace s popisky a výkladový text i pracovní otázky. Začneme analýzou ilustrací. Bylo napočteno celkem 64 ilustrací (podle pravidla, co popisný text, to jednotka měření), všechny s tematikou ostatní (viz tabulka). Jako bez křesťanské souvislosti byly hodnoceny ty jednotlivé ilustrace znázorňující dílčí prvky architektury (např. gotický opěrný systém), i když se jednalo o součást katedrály, která ale sama zůstala nezobrazena. Posuzovány jsou jako architektonické novinky a v této souvislosti vydělené z celkové stavby. Tak také loď s kormidlem opatřená plachtami s červeným křížkem, podle souvislosti jde právě o využití kormidla u karavely. Popisy epoch obrazových celků pod orámováním budou měřeny s verbálními texty. Verbální texty máme ve formě výkladové textu a pracovních otázek. Výkladový text po změření všech položek vykazuje hodnotu 8 cm, a zahrnuje i nadpisy ($1 \text{ cm} + 1/2 = 1,5$) a popis epoch u ilustrací $\{1 \text{ cm} + (1/2) = 1,5 \text{ cm}\}$. Vysvětlující text měří 5 cm přes plnou šíři strany, nedělí se tudíž dvěma. Z celkových osmi centimetrů je rozsah křesťanské tematiky nulový. Pracovní otázky mají hodnotu měření 5 cm, nedělí se dvěma, pokrývají celou šíři strany, bez křesťanské souvislosti. Tematická dvojstrana 6 až 7 má název Zrození kartografie a zahrnuje období od pravěku do konce středověku. Obsahuje pouze referenční kategorie výkladový text a ilustrace (repro-

dukce starých zobrazení zemského povrchu) s popisnými texty. i když se vlastně jedná o reprodukce starých map, budou zařazeny metodicky pod kategorii ilustrace, nikoli pod mapy. V logice věci jde totiž spíše o dokumentaci pokroku lidského umu ukázané na vývoji tvorby map, než o historický místopis. Kategorie ilustrace čítá tedy deset kusů vyobrazení (podle popisků), jen jedna oddělená ilustrace je bez popisku (strom vedle nadpisu). Všechny jednotky byly zapsány pod kategorií ostatní témata. Výkladový text zapsaný do okénka ostatní témata měří celkem 17,8 cm a zahrnuje text přes šíři strany a text poloviční dělený dvěma a dva nadpisy $\{11 \text{ cm} + (12/2) + (1/4) + (1/2)\}$. Křesťanská tematika má hodnotu 1 cm (bez dělení, text je na šíři listu) na straně sedm nahoře, je totiž zmínka o řeholnicích a kněžích, jako autorech kruhových map mezi 8.-13. stoletím, které prý sloužily i jako oltářní obrazy. Bez dalšího komentáře a vysvětlení jsou uvedeny tyto informace. Autoři dvojstrany předpokládají zřejmě znalost čtenářů ohledně zařazení pojmů kněz, řeholník, oltář jako samozřejmou souvislost. V analýze budeme pokračovat na straně 8 až 9, kde se nachází ilustrace s popisky rozmístěné na podkladové mapě Evropy, s nadpisy: Evropské kultury koncem 1. tisíciletí (str. 8) a Evropa v období vrcholné gotiky (str. 9), každá ze stran se samostatným textovým komentářem. Některé ilustrace jsou ovšem bez popisků, ty budou hodnoceny jako jednotky podle jejich obsahové koherence. Ilustrací je na dvoustraně velmi mnoho: celkem 49 ilustrací je osazeno ostatní tematikou, a 17 obrázků je s křesťanskou konotací. Na straně osm je jich sedm, jedná se převážně o chrámy (např. Hagia Sofía tehdejší Konstantinopol, chrám San Vitale v Ravenně), nalezneme zde ale i kapli v Cáchách, a Velkomoravskou rotundu. Zastoupení mají duchovní osoby: v lokalitě Říma je zobrazen zřejmě papež, před kyjevskou bránou jakýsi duchovní v typickém oděvu s berlou ve tvaru kříže, vlevo na území Irska je obraz samostatného kamenného kříže. Na straně devět je dokonce deset ilustrací v nějakém ohledu křesťanských: opět jsou zde stavby (katedrála v Lincolnu, v Paříži, Barceloně, papežský palác v Avignonu, jakýsi ruský chrám (bez upřesnění), za opevněním Moskvy se rozprostírají kopule pravoslavných chrámů, na severu se tyčí skandinávský dřevěný kostelík), i vyobrazení osob s křesťanskou intencí (před opevněním Moskvy je umístěna podobizna muže s výraznou kruhovou svatozáří okolo hlavy, bez popisků, na pobřeží Asie stojí zase muž s berlou ve tvaru dvouramenného kříže, a hned vedle něj na protějším pobřeží je výjev z mozaiky chrámu v Konstantinopoli vztahující se k jeho založení). Pro tyto konotace byly jednotky započteny do kolonky s křesťanskou tematikou. Verbální texty jsou zastoupeny hodnotou 1,5 cm $\{(2/2) + (1/2)\}$ a společně s nadpisy 0,8 cm (0,5 + 0,3 cm) zapsány pod ostatní témata.

Text s křesťanskou konotací a naměřenou hodnotou 0,5 cm (1/2), je výkladový text na str. 9, kde se charakterizuje románský a gotický sloh, který prý myšlenkami křesťanského náboženství poprvé propojil většinu Evropy. Nyní budou analyzovány časové osy, přímky na straně 10 až 13. Na straně 10-11 je zachycena Evropa v období středověku (dole přidavek středomoří). Strany 12-13 zobrazují synchronní srovnání Země–státy–vládci na časových osách Asie, Afrika, Amerika (dole doplněk Evropa a svět). V metodice práce jsme popsali postup analýzy těchto časových přímk. Jednotky měření této referenční kategorie budeme počítat podle jednotlivých oken (čtverců, obdélníků) ohraničených plnými čarami jednak svisle: podle letopočtů, odstupňovaných po stoletích od r. 500 do r. 1500 (co okno, to století). Na začátku a konci tohoto časového rozmezí (před i za těmito letopočty) jsou v tabulkách zařazeny ještě na každé straně po jednom sloupku s doplňujícími orientačními daty. Tato okna budou analyzována jako jednotky měření také. Taktéž okna s označením kontinentů a rozdělení Evropy, vždy zcela vlevo. Počítat jako jednotku měření budeme i okna oddělená svislou čarou (při levém okraji celku), označující zeměpisné názvy. Co se týče vodorovných plných čar, bude brán zřetel na jejich spojení s barevným rozlišením podkladu. Měřeny jako samostatné jednotky tak budou okna vodorovně barevně i čarou rozlišená od spodních nebo vrchních oken. Obsahy takto vymezených jednotek pak budou posuzovány (jako křesťanské nebo ostatní) podle smyslu psaného textu (např. na str. 11: Ludvík IX. Svatý, Svatý Václav, přijetí křesťanství kyjevským Vladimírem nebo vyobrazení uvnitř nich (počátky papežského státu r. 756: kříž na str. 10). Tam, kde text (slovo nebo významově koherentní slovní spojení) zasahuje více oken najednou (např. str. 10: křesťanské misie ze západu), bude počítán pouze k tomu oknu, které obsahuje jeho větší (podstatnou) část, u zbývajících čtverců na něj již nebude brán zřetel, vždy se naměří jen jednou. Příslušná (zbytková) jednotka bude považována, jako by byla bez textu, anebo zařazena podle ostatních textů v něm obsažených. Pokud bude v textu uveden buď konkrétní letopočet (např. na str. 11: smrt Tomáše Becketa 1170, zřízení pražského biskupství 972, arcibiskupství 1344, Velké schisma 1054, papežské schizma 1378 apod.), nebo přesně ohraničený interval let přímo (např. str. 11: interval Husitská revoluce, boj o investituru 1077–1122, apod.) bude přiřazen do okna podle letopočtu, nebo okna či oken podle délky intervalu. Pokud je ale text doplněn šipkou rozprostírající jeho význam přes několik staletí po celé její délce (např. na str. 11: období reconquisty 1031–1500, trvání Svaté říše Římské 962–1806, interval konání Křížových výprav 1099–1291), bude význam naměřen ve všech oknech podle rozpětí šipky, jak velí logika věci. V každé jednotce měření (okně vymeze-

ném čarami i barevným podkladem) přitom k započtení pod křesťanské (viz tabulky) postačí pouhá přítomnost této tematiky (souvislosti), přičemž ta nemusí převyšovat výskyt (ostatních témat) co do kvantity, ani významu. Tak bude postupováno u všech časových přímek. Nadpisy budou započteny a zapsány pod kategorií výkladový text do kolonky ostatní, jedná se o hodnoty 0,5 cm (1/2) na straně 10-11, a 0,3 cm (1/4) na str. 12 až 13, celkem tedy 0,8 cm. Na straně 10 a 11, bylo podle výše popsané metodiky napočteno celkem 89 jednotek měření, z toho 63 s tematikou ostatní a 26 s křesťanskou souvislostí. Jako bez křesťanské konotace byla započtena některá sporná místa, výslovně zde s křesťanstvím nespojena, kde je tato souvislost sice možná, ale nikoli nutná. Zejména u zaznamenaného Merovejského krále Chlodvíka I. , kde chybí zmínka o jeho křtu a přijetí katolického vyznání (r. 498/9), což byla pro toto období přelomová událost (spor s ariánstvím), od které se odvíjelo směřování celého západu. Ačkoliv třeba u Kyjevského Vladimíra je přijetí křesťanství zmíněno, i rok křtu (988). Dále je zmíněn Karel Veliký (1165 sice sporně, ale svatořečen), v časové ose taktéž bez kř. konotace, a tak také započteno. Sporná je i zmínka o dobytí Konstantinopole Turky (roku 1453), centra východního křesťanství, připočteno k ostatním jako pouze politicko-vojenská událost. Celá reconquista je oproti tomu připočtena ke křesťanským tématům, jako boj katolíků za vytlačení Maurů z Pyrenejského poloostrova. Časové osy na straně 12 až 13 se zabývají v daném období kontinenty Asie, Afrika a Amerika s doplněním osa Evropa a svět. Výskyt křesťanských témat je proto pochopitelně nízký, týká se vlastně jen přední Asie (Křižácké státy), a dále v Africe christianizace Nubie, zmínka je úplně dole ještě o křižácích ve východním Středomoří. Z celkového počtu 272 jednotek měření na str. 12-13, je jen jedenáct křesťanských. Vezmeme-li součet celé tematické čtyřstránky obsahující synchronní časové osy naměřeno je 324 jednotek s tématem ostatní, a 37 jednotek s křesťanskou souvislostí. Přikročíme k analýze tematických bloků (čtyřstran), začneme na stranách 14 až 17. Jak už víme, najdeme zde referenční kategorie Mapy, Ilustrace, Výkladový text a Pracovní otázky. Začneme tedy v pořadí podle tabulky č. 2 mapami. Bylo napočteno devět map do kolonky ostatní a jen 1 jednotka s křesťanskou souvislostí (mapka č. 2: o šíření křesťanství do 8. století). Kategorie ilustrace je zastoupena 12 ks do kolonky ostatní a 5 obrazy s křesťanskou tematikou. Jedná se o dvě reprodukce chrámů, jejich půdorysy a hlavici sloupu chrámu San Vitale v Ravenně ze 6. století. Výkladový text pro souvislost ostatní témata činí po měření 3,5 cm (7/2), a připočítáme-li nadpis 0,3 cm (1/3) dostaneme zaokrouhlenou hodnotu 3,8 cm. Křesťanská témata tvoří hodnotu 0,5 cm (1/2). V textu se hovoří o přijetí křesťanského

náboženství dalšími Evropany. V referenční kategorii pracovní otázky je změřena hodnota pro ostatní témata 7 cm (14/2), a pro křesťanská 0,5 cm (1/2). Přejdeme k tématickému bloku č. II: Státy raného středověku v 9.-10. století, str. 18-21. Opět začneme kategorií mapy. Bylo započteno celkem osm mapek s ostatní tematikou a 4 ks s křesťanskou souvislostí (jedná se o mapy č. 2, legenda obsahuje: Církevní stát, Avignon, mapa pak nápis území Svaté říše Římské, mapa č. 5: legenda s mapou zobrazuje útoky křesťanů na Pyrenejském poloostrově, mapa č. 10 zase zachycuje misie Konstantina a Metoděje, mapa č. 11: součástí mapy Českého knížectví je vyznačení sídla biskupa a arcibiskupa). Kategorie ilustrace čítá 22 obrazů s ostatní tematikou, 8 s tematikou křesťanskou. Zejména stavby: kostely, kaple, rotunda, pravoslavné chrámy v pozadí Zlaté kyjevské brány, ale patří sem i přilba sv. Václava, říšské jablko Karla Velkého a jeho meč s křížem. Výkladový text s tematikou ostatní, zahrnující i nadpis ($1/2 = 0,5$ cm) je zastoupen hodnotou 4 cm, křesťanská témata pak hodnotou 1,1 cm (jedná se o tři zmínky o Pražském biskupství, o Svatoštěpánské koruně (Uhersko), a o Svaté říši Římské, která v daném období teoreticky zahrnuje všechny křesťanské státy západního křesťanstva). Verbální text kategorie pracovní otázky je zastoupen v mimokřesťanském obsahu hodnotou 6 cm (12/2), v opačném významu hodnotou 1,5 cm (3/2). Křesťanská souvislost je zasazena v otázkách 4,12,13. Přejdeme k tématické čtyřstraně 22 až 25. Mapy zastoupené křesťanskými tématy vykazují počet 6 ks (č. 2, 3, 4, 5 a 9, 10), ostatní témata jsou tentokrát v počtu 4 ks map. z křesťanských souvislostí jsou zastoupeny křížácká tažení a státy, a pak zejména organizace, lokalizace církevní správy, sídel, kostelů v Evropě, Čechách a v románské Praze. Referenční kategorie ilustrace čítá 6 ks do kolonky ostatní. Křesťanství je zastoupeno 13 ilustracemi. Jedná se hlavně o kostely, chrámy, rotundy. Buďto samostatné, nebo jako součást hradu, dvora, případně detail stavby (portál, nástěnná malba, hlavice sloupů s biblickými motivy, rajský dvůr, půdorys stavby. Nalezneme zde křížácký hrad a erby křesťanských rytířských řádů. Výkladový text (i s nadpisem $1/2 = 0,5$) v ostatní konotaci čítá rozměr 3 cm, v křesťanské souvislosti potom 2 cm (4/2). Pracovní otázky v ostatních souvislostech mají hodnotu 4,5 cm (9/2), a v křesťanských 2,5 cm (5/2). Jedná se otázky 3, 4, 5 a 12, 13. Strany č. 26 až 29 mají název: „ Velké civilizace v období vrcholného středověku“. Kategorie mapy čítá desítku jednotek zařazených k ostatním tématům a 1 ks se souvislostí křesťanskou (mapa č. 1 zahrnuje popis: evropské kř. státy). Vzhledem k tomu, že téma se soustředí na velké světové civilizace, a pozornost je obrácena především na Asii, Ameriku, méně již na Evropu, je poměr ilustrací v rámci našeho měření 13 ku 0, ve

prospěch ostatních témat. Výkladový text (včetně nadpisu 0,5cm) má celkovou hodnotu měření 5,5 cm (10/2) jako ostatní konotace. Křesťanský text zde není zaznamenán. Taktéž v kategorii pracovní otázky zde pod kolonku ostatní zapíšeme číslo 7 (14/2). Na stranách 30 až 33 se v bloku č. 5 ocitáme v Evropě vrcholného středověku. Mapy v poměru 11 ku dvěma akcentují více ostatní témata. Mapa č. 3 je zařazena pod křesťanskou tematiku, protože nám ukazuje hranice Svaté říše římské (legenda), mapa č. 10 je plánkem města Lübeck s popisky významných míst (katedrála, biskupský palác, dominikáni atd.). Ilustrace jsou v počtu 13 připsány do kolonky ostatní, a pod křesťanské celkem 4 ks (jedná se o katedrálu a interiér kaple, moskevský pravoslavný chrám a vyobrazení Johanky s Arku pod vlajkou Krista). Výkladový text v ostatních tématech měří 4 cm (8/2), v křesťanských 1,5 cm (3/2). Nachází se jakýsi popis struktury s modifikací názvu na „Svatou říši římskou národa německého“. Kategorie pracovní otázky nenese žádnou měřitelnou křesťanskou souvislost, hodnota činí 7 cm (14/2). Přistoupíme k analýze tématického bloku č. VI. s nadpisem České království za Přemyslovců a Lucemburků. Kategorie mapy čítá v jiných tématech hodnotu 5 ks, v křesťanských 3 ks (mapy 6, 7, 8, jedná se zmínky v legendách mapek a příslušných míst na vyobrazení, zejména sídla biskupství, arcibiskupství, klášterů, kostelů a církevních památek). Ilustrací bylo naměřeno deset jednotek s jiným obsahem, a osm s tematikou křesťanskou. Zachyceny na nich jsou stavby katedrály, chrámu, kláštera, jejich interiéry a půdorysy, náčrtek hradní dispozice s kaplí, reprodukce Svatovítské madony. Samostatné architektonické prvky byly zařazeny mezi ostatní. Výkladový text 5cm (9/2) zahrnuje i název kapitoly s naměřenou hodnotou 0,5 cm (1/2), křesťanská souvislost má hodnotu měření 0,5 cm (1/2). Pracovní otázky vnesou do kolonky ostatní hodnotu 6 cm (12/2), a do kolonky křest. hodnotu 1 cm (2/2). Jedná se otázky 9, 12 (kláštery). Přejdeme k analýze referenčních kategorií bloku č. VII. s názvem: České království v období husitském, poděbradském a jagellonském na stranách 38 až 41. Kategorie mapy tentokrát vykazuje stejné hodnoty měření u ostatních a křesťanských témat 5 ku 5 kusům. Křesťanské souvislosti jsou na mapách (2, 3, 4, 5, 6) zastoupeny husitským hnutím a katolickým odporem proti němu. Velká pozornost je věnována křížovým výpravám. Četné ilustrace jsou rozděleny na 19 ku 7 ve prospěch ostatních témat z křesťanských obrázků je zastoupena sakrální architektura, detail nástěnné malby (modlící se mladík), Jan Hus na hranici v Kostnici, monstrance, prapor s kalichem. Výkladový text s nadpisem tvoří hodnotu měření pro kolonku ostatní 2,5 cm. Křesťanský laděný text byl spočítán na 3 cm (6/2), zabývá se husitským hnutím a katolickým odporem. Pracovní otázky jsou v ostatní

tématice ohodnoceny číslem 4,5 cm (9/2) a v křesťanské číslem 3 cm (6/2). Tím byla vyčerpána tematika celého atlasu. Pro analýzu získaná data sečteme a procentuelně vyjádříme. Během vyhodnocování dat bylo zjištěno, že nejvyšší procentuální zastoupení křesťanské tematiky se nachází opět v referenční kategorii mapy (29,7 %), poté v kategorii ilustrace (23,9 %) a následují pracovní otázky s hodnotou (15,3 %). V kategoriích výkladový text (15,1 %), a v pracovních otázkách 10,2 procentní rozsah frekvence křesťanské tematiky. Porovnáme-li frekvenci výskytu křesťanských motivů v ikonických textech a verbálních textech, zjistíme zastoupení (21,2 %) ku (15,2 %), opět ve prospěch ikonických textů. Pokud vytvoříme průměrnou hodnotu z poměrů naměřených ve všech jednotlivých referenčních kategoriích, dostaneme hodnotu (18,8 %). Touto hodnotou je tak v procentech vyjádřen rozsah zastoupení křesťanské tematiky v celém atlasu Středověku, vzhledem k jeho ostatnímu obsahu. Ve srovnání s atlasem č. 1 Pravěk a Starověk, kde jsme naměřili výslednou hodnotu (1,2 %), je to výrazný nárůst o 17,6 procent vzhledem k ostatním tématům. Pokud porovnáme mezi sebou jen zastoupení z hlediska křesťanských souvislostí, zjistíme 91 procentní rozdíl frekvence mezi atlasem č. 1 a 2. Zajímavé bude srovnání s dalšími atlasy.

6.3 Atlas č. 3: Novověk I.

Třetím z řady atlasů *Novověk I.*, přináší detailní mapové zpracování dějin od zámořských plaveb do poloviny 18. století. Na úvod jsou v praktickém přehledu znázorněny nejdůležitější objevy lidského umu a poznání, následuje podkapitola o zámořských objevech, doplněna medailony významných mořeplavců a objevitelů a časová přímka důležitých historických událostí. Mapová část obsahuje stručnou charakteristiku daného období, pracovní otázky pro samostatnou práci žáků a názorné vícebarevné mapy doplněné barevnými ilustracemi předmětů, architektury, umění a způsobu života. Mapy znázorňují nejen územní a politický vývoj, zaměřují se také na ostatní lidské činnosti, kulturu, zemědělství, výrobu, cestování. Každá kapitola je opět uvedena textovou částí. Jako přechodové události mezi středověkem a novověkem se obvykle udávají vynález knihtisku, objevné zámořské plavby, nové směry humanismus a renesance, příchod reformace, pád Konstantinopole. Pro křesťanství jsou také významné všechny tyto události. Společenský vývoj vrcholného a pozdního středověku, zejména rozvoj měst a soukromé zbožnosti, výrazně podpořil emancipaci jednotlivého člověka, která se nejprve projevuje na křesťanském umění. Tváře andělů a světců, dříve vznešené a přísné, jsou již od 13. století spíše krásné. Rostoucí poli-

tické, kulturní a ekonomické propojení Evropy, zámožské objevy a bohatství kolonií lidstvu náhle otevřely nové, nečekané obzory. Svět se rozšířil daleko za obzory Evropy a jejích sousedů. Vzrostl obchod, bohatství, poznání nových věcí, myšlenek, zemí, světů. Objevily se nové poznatky v astrologii, přírodních vědách. To vše vyvolává nové proudy myšlení, nový životní styl. Přichází Humanismus, který nepopírá existenci Boha, ale obrací se současně k člověku, chce docenit jeho hodnotu, důstojnost. Nezřídá se křesťanské víry, ale nezdůrazňuje již napětí protikladu mezi lidstvím jako nedokonalým, časným a božstvím. Život není jen příprava na věčnost, ale má hodnotu sám v sobě, aby jej člověk mohl odpovědně žít, potřebuje svobodu. K hodnotám života patří krása, viděná a slyšená, člověk však musí smyslovou skutečnost kriticky třídit. Krásu zprostředkovává jazyk, kterým mluvíme, zejména poezie. Člověk je formován při setkávání s díly antických básníků a umělců. Humanismus chce osvobodit člověka od strachu a nevědomosti a pomoci mu utvářet opravdové lidství. Obrací ho k sobě samému a světu. Od návratu k antice si slibuje budování nového lidství oproti barbarství, nesnášenlivosti. Uvolnit jeho tvůrčí síly. Humanismus se díky svému obratu ke světu uplatňuje zejména v přírodních vědách, studiu jazyků, literatuře. Ve výchově a vzdělání prosazuje návrat k pramenům. Pro oblast umění a životního stylu se používá označení renesance (znovuzrození-obrození). Usiluje o harmonii fyzické a duševní krásy. Mění se architektura, která má sloužit pohodlí člověka, podle antického ideálu. Ale tvůrčím způsobem jej překračuje. Objevuje lidské tělo, jeho přirozenou krásu, nahotu a erotiku jako lidskou kvalitu. Měřítkem všech věcí se stává člověk. Opěvuje člověka jako Božího tvora, obraz, dílo Jeho rukou. Katolická církev nezůstává v některých ohledech stranou. Některé prověřené humanistické ideály se uplatňují v závěrech Tridentského koncilu, proslulé jsou umělecké patronace, mecenášství tzv. renesančních papežů. V protikladu ke strohosti reformovaných církví v oblasti umění a architektury. Jistý zlom znamená příchod reformace. A v tomto kontextu, je tou největší událostí v šestnáctém století pro katolickou církev Tridentský koncil (1545–1563). Jako reakce na protestantismus (tzv. protireformace), a na změnu cítění, vidění světa, také jako pozitivní nasměrování obnovy samotné církve (katolická reforma). Vzniká také jezuitský řád (1540) jako opora papežství v soupeření s protestantismem který zaplavuje Evropu, proniká do kolonií. Španělsko prožívá vrcholné období duchovního rozkvětu, rodí se zde významní světci a mystici, kteří ukazují životnost katolicismu. Vznikají nové řády a kongregace s misijním a charitativním posláním, rozvíjející charisma svých svatých zakladatelů. Jmenujme například Jana z Boha (Granada-Milosrdní bratři), Kamila de Lellis

(Řím-Kamiliáni), Vincence z Paula (Francie-Dcery křesťanské lásky), Filipa Neriho (oratoř), Karla Boromejského a další. Rusko se stává novým duchovním centrem východního křesťanství po pádu Konstantinopole. Pokračují misie v zámoří, i v Evropě zatopené vlnou nového evangelikálního náboženství. Jezuité působí na misiích v Indii a Japonsku (František Xaverský), a Číně (Matteo Ricci), jsou úspěšní pomocí metody inkulturace. Později jsou plody této snahy zmařeny neprozíravostí a reakčním europocentrismem papežů a kurie. Jiný charakter měly katolické misie španělů a Portugalců v Americe, Africe, kde byly spojené s násilím dobyvatelů a drancováním, s pohrdáním místní kulturou. Výjimkou byl například dominikán Las Casas, který se zasazoval o pokojné misie. Nicméně národy střední a jižní Ameriky katolickou víru jako celek přijaly. Severní Amerika získala později spíše protestantský charakter. Katolická církev v Evropě hledá oporu u mocných Habsburků, jak proti protestantským knížatům, tak také proti silicímú tlaku Osmanské říše. Habsburkové zase spojovali s prosazením jediného vyznání ve svých zemích naději na prosazení centralistického modelu vlády. S problémy náboženskými se vnitřně pojí též požadavky stavovské. Po nepřilíš zdařilých náboženských válkách (pro Habsburky) dochází k uzavření augšpurského míru (1555), se známou nemravnou zásadou „čí země, toho náboženství“. Vývoj směřuje po mnoha peripetiích k Třicetileté válce. Politicko-náboženský konflikt začíná (rok 1618) v Čechách, stavovským odbojem proti katolickému císaři. Dílčí konec má na Bílé hoře (1620), pro Čechy začíná první období rekatolizace (cca do roku 1680). Třicetiletá válka končí roku 1648 Vestfálským mírem. V Evropě zůstávají pozice stále rozdělené, reformovaní zůstávají trvalou a pevnou součástí našeho kontinentu a rozšiřují své vyznání i do zámoří. Katolická církev nejenže nemůže jejich existenci přehlížet, ale musí se naučit s nimi spolužit. To bude trvat ještě několik staletí oběma stranám.

V našich zemích po odeznění husitské revoluce (1419–1436), začíná doba hledání modus vivendi, mezi utrakvisty a katolíky. Asi v polovině 15. století (1547) vzniká Jednota bratrská. Od třicátých let 16. století k nám začíná pronikat luterství a později myšlenky Kalvína, zvingliánství, na Moravě Novokřtěnci. Utrakvisté se těmito vlivy štěpí na novo a staroutrakvisty. Za důležité dokumenty pro vztahy mezi konfesemi, můžeme považovat přijetí Kompaktát (1436 Basilej), poté tzv. České konfese (1575), Rudolfova majestátu (1609), a ukončení legitimní existence dvojího lidu v Království českém, vydáním Obnoveného zřízení zemského (r. 1627). Pro české země zůstává pak jediným možným náboženstvím katolické. Situace trvá až do vydání Tolerančního patentu Josefem II (1781). Ani

ten, ale ještě neznamená náboženskou svobodu, jen omezený a pragmatický druh tolerování podle předpisů, nic víc. Rekatolizace se uskutečňuje v několika vlnách, víceméně dvěma cestami. Jednak mocensky: zákony a opatřeními, komisemi, represemi, přímým donucováním. Kdo odmítl přejít na katolickou víru, byl nakonec přinucen emigrovat. Ono smysl prostředkující, zlomeno mocí, produkuje nejstrašnější absurditu. Nesnesitelnost závratně stoupá, zvláště pokud zahrnuje celou kulturu, ne tak jakoby obklopující, ale jako přítomné zevnitř věcí. Potom též misemi, kázáním, školním vyučováním, službou a příkladem. S příchodem rekatolizace prosakuje z jihu do Čech a na Moravu nový sloh Baroko. Baroko (od perly nepravidelných tvarů) je kulturní styl vnitřně související s katolicstvím. Je jednak vyjádřením reakce na nejistoty doby, i silou obrozeného a exaltovaného katolicismu. Je zatím posledním komplexním kulturním fenoménem, zahrnujícím všechny oblasti života. Má několik fází: ranou, vrcholnou a pozdní. Není jen temnem (jako u Jiráska), je i světlem se svými vlastními stíny. Baroko ztělesňuje nové vnímání světa, člověka, života, nebeské sféry. Vrací se středověkému protikladu mezi věčností a pozemským světem, bojem mezi říšemi dobra a zla. Vnímá nicotnost a neskutečnost pozemského života, ten pravý a skutečný život je v nebi. K němu se utíká, jistě i pod vlivem prožitého utrpení a bolesti, ztráty jistot. Doba je zmatená, neposkytuje člověku opory. Existují rozpory uvnitř křesťanství, vedou se časté války, všudypřítomná je smrt a násilí, hlad a nemoci, mor, útlak mocných, bezmocnost a porobení chudých. Barok směřuje k vystižení skutečného (nebeského) světa, který ale cítí stále v doteku s životem pozemským. Nebeský svět je všudypřítomný a reálnější než náš hmotný svět, lze ho zakoušet. Má jasnou prioritu v řádu bytí, ale je tu i jakési přímé napojení na toto dobro. Silná víra, že mnohé duchovní síly a mocnosti spolupůsobí a spoluurčují běh našeho světa ovládá ovzduší. Onen svět ovlivňuje přítomný život, střet dobra a zla probíhá neustále uprostřed našich životů. Nadpřirozené se ještě nijak neprotiví lidskému rozumu, je předmětem mnohých představ. Barokní člověk je cítí a prožívá ve své víře, utíká se rád k němu. Ještě nebylo přijato dvojité dogma „osvíceného rozumu“, který stanovuje to co je ne-rozumné, a že toto ne-rozumné proto nemůže existovat. Kontrast pozemského a nebeského je ale vyjádřen jinak než v gotice. Dynamickou rozevlátostí tvarů, nepravidelností, dramatičností, rozdychtěností postav, která vychází z vnitřního napětí, vyvolaného touhou po blízkosti zakoušeného onoho světa. Vše je sice jakoby v pohybu, ale zároveň stojí na pevných reálných základech, není to nic iluzivního, vysněného, mytického. Základy barokního vidění světa (stejně jako skelety barokní architektury), jsou obrazem pevného řádu spásy, zakotveného v Božím

činu a milosti, uskutečňované zde na zemi katolickou církví z pověření Krista. Pozemské je sice pomíjivé, ale svou podstatou dobré, může a má se činně zapojit do služby spásy a Bohu, a tak dojít s jistotou chvály a slávy. Barok postupně přetvářel tvář celé Evropy, včetně naší země. Jeho duch byl u nás společně s katolictvím postupně přijat, nejdříve zřejmě jako cosi vnějšího, ale později již jako vlastní náhled. Vidíme plody dodnes v našich městech, vesnicích, na polích, v kostelech, náměstích, umění apod. Barokní doba (lidé, stavby, umění) vyniká uměním spojit náboženství a víru s přírodou, rodinou, prací, volným časem, zkrátka s životem. Co se týče každodenního, praktického života, církev doprovázela člověka od narození až po smrt (svátostný život, události církevního roku, škola, nedělní bohoslužby), celý život byl zasazen do křesťanského rámce. Poskytoval člověku oporu a jistotu, pevný řád malých struktur kam patřil, a kde mohl cítit Boží vůli v doteku svého osudu. Kromě toho časté slavnosti, podívané, obveselení, i určitou pomoc v nemoci a stáří, neštěstí. Barokní člověk konal časté pouti a procesí, poslouchal kázání, rostla zejména mariánská zbožnost. Mezi stíny lidové zbožnosti patří pověřčivost, přehnaná víra v různá zjevení a zázraky, obrazy a relikvie, zvláštní modlitby a předměty. Zmíníme zde ještě význam svatořečení Jana Nepomuckého (1729) pro český národ. Nakolik se tato přítomnost a působení křesťanství odrazilo v obsahu tohoto atlasu z hlediska frekvence výskytu křesťanských témat se pokusíme zjistit analýzou. Uvedeme si napřed ještě přehledně jednotlivé kapitoly atlasu.

Přehled kapitol:

I. Století zámořských objevů

II. Evropa a její velmoci v 16. století

III. Reformace a renesance v Evropě a v Českých zemích

VI. Evropa v období baroka

VII. České království v Habsburské monarchii

IV. Svět v 17. – 18. století

V. Třicetiletá válka.

6.3.1 Tabulka atlasu Novověk I.

Refer. kategorie	Mapy		Ilustrace		Časové osy		Výkladové texty (cm)		Pracovní otázky (cm)	
	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.
Desky			19	4						
4-5			61	1			4,5	0,5	2,5	0
6-7			20	2			23,8	1,8		
8-9			43	12			2	0,5		
10-13					215	25				
14-17	10	0	25	4			5	0	8	0
18-21	7	2	26	3			6	0	6,5	0
22-25	2	6	26	18			2,5	2,5	3,5	3
26-29	9	1	33	2			4,8	0	8,5	0
30-33	10	1	27	6			2,3	2	7	0,5
34-37	10	1	15	11			5	0	7	0
38-41	4	4	15	10			5	0,5	6,5	0,5
součet	52	15	310	71	215	25	83,4	7,8	49,5	4
procent	77,6	22,4	81,4	18,6	89,6	10,4	91,4	8,6	92,5	7,5

(legenda: A- ostatní témata, B- křesťanská tematika)

6.3.2 popis měření:

Atlas Novověk I. začneme analyzovat deskami, kde se nachází pouze referenční kategorie ilustrace. Bylo napočítáno devatenáct ilustrací s tematikou ostatní a čtyři křesťanské. Jedná se o postavu andělíčka s křídly, na straně 37 je uvedeno označení „putti“, jedná se o typicky křesťanský motiv barokního sochařství, používaný např. pro výzdoby kostelů, a takto je vnímán i pro hodnocení naše. Dále je to vyobrazení umístování kříže do země zřejmě křesťanskými objeviteli nových zemí, jeden z nich se zřejmě modlí (sepnuté ruce). Na zadních deskách je kromě toho vyobrazen křesťanský chrám v Mexiku ze století 17. (srov. str. 29 atlasu). Mezi křesťanské ilustrace je zařazen pro účely měření i medailon Jana Amose Komenského, který je na straně 4, kromě jiného označen jako biskup Jednoty Bratrské. Plachty korábu s červeným křížem byly ponechány v kolonce ostatní témata, každé vyobrazení kříže nemusí mít nutně křesťanskou konotaci. Záleží na tvaru a kontextu. Na dvoustraně 4-5 s názvem Cestou lidského umu a poznání budou hodnoceny kategorie ilustrace, výkladový text a pracovní otázky. Ilustrace mají hodnotu měření 61 pro ostatní témata, a 1 ks pro křesťanská. Již zmiňovaný Komenský na straně čtyři. Výkladový text pro ostatní měří 4 cm (8/2), plus hodnota 0,5 cm (1/2) pro nadpis. Křesťanské téma nese hodnotu měření 0,5cm (1/2), pro zmínku o církvích (míní se samozřejmě křesťanských) ve větě o velkých proměnách. Pracovní otázky měří 2,5 cm (5/2) do okna ostatní témata. Dvoustrana 6-7: Za Novými obzory se zabývá cestovateli a objeviteli, obsahuje referenční kategorie ilustrace (převážně podobizny významných mořeplavců a objevitelů), a výkladový text, to je vše. Ilustrace v počtu 20 ks do ostatních, a dva kusy do křesťanských souvislostí (misionářská stanice Jezuitů a misionáři na cestách str. 7). Výkladový text pro kolonku ostatní tematika má hodnotu měření celkem 23,8 cm, a zahrnuje jednak sloupce dělené třemi (66,5/3), tak dvěma (2,5/2), i nadpis 0,3 cm (1/3). Křesťanské souvislosti naměřeno hodnota 1,8 cm (4/3 a 1/2). Jsou to převážně zmínky o misiích a misionářích, jezuitech, františkánech a Jednotě bratrské, zmíněna je Svatá země, poutě na svatá místa a ostrov Sv. Vavřince u Jonassena Beringa. Dvojstrana 8-9: Evropa v období renesance a baroka je obrazovou mapou s vysvětlujícím textem a popisky obrázků. Podkladovou mapu nechápeme pro účely měření jako referenční kategorii. Tou jsou pouze ilustrace a výkladový text. Kategorie ilustrace čítá 43 jednotek na ostatní téma, křesťanské jsou zastoupeny dvanácti jednotkami. Převážně stavbami: kostely, kláštery, katedrála i pravoslavný chrám, dále zde

nalezneme několik postav v typických oděvech křesťanských duchovních, velmi typických obecně známých, proto považujeme souvislost za prokazatelnou. Co se týká výkladového textu, pro ostatní téma naměřeno 2 cm, včetně nadpisu, křesťanské souvislosti vykazují hodnotu 0,5 cm (1/2).

V textu na straně osm se hovoří o náboženství, duchovenstvu a pravoslavném náboženství, vše se zde samozřejmě týká křesťanství. Následuje čtyřstránka 9 až 13, která obsahuje přehledové časové osy nejprve Evropa v letech 1500 až 1800, a poté Mimorevropské oblasti ve stejném období, doplněné o časovou tabulku slohů, myšlenkových proudů, vědy a osobností (str. 12-13 nahoře). Kategorie měření je tu jediná- časové osy, a pro určení jednotek měření budeme postupovat stejnou metodou jak je popsána v části 5. 2. 2, a aplikována u atlasu Středověk. Bylo naměřeno celkem 25 jednotek s křesťanskou konotací, z toho dvacet na straně Evropy, a pět v mimorevropských oblastech. Jednotek měření s ostatní tematikou bylo napočteno celkem 215. Tématická čtyřstrana 14 až 17, obsahuje tyto referenční kategorie: mapy, ilustrace, výkladový text a pracovní otázky. Tak jako následující tématické jednotky (II-VII). Kategorie mapy obsahuje celkem deset map s tematikou ostatní, křesťanská nese hodnotu nula. Ilustrace v tématice ostatní jsou v počtu 25 ks, v křesťanské čtyři. Vztyčování kříže na získaném území (strana 15), a chrámy, nebo kopule, věže chrámů ve význačných městech křesťanstva. Výkladový text je bez křesťanských konotací a měří 5 cm včetně nadpisu (9/2) a (1/2). Kategorie pracovní otázky měří 8 cm (16/2), vše pro ostatní téma. Tématická dvoustrana II. s názvem Evropa a její velmoci 16. století se nachází na straně 18 až 21. Kategorie mapy čítá hodnotu sedm v ostatních souvislostech, a 2 v křesťanských (č. 4, 5). Započteny pro zmínky v legendách o příchodu katolických kněží do Anglie a bojích Hugenotů ve Francii. Ilustrace v kolonce ostatní započítáno 26, a pod křesťanské tři. Obrázek „útok na Hugenoty“, pláněk sídla španělských králů s chrámem a klášterem a chrám Vasila Blaženého v Moskvě. Výkladový text měří 6cm (5,5 + 0,5), včetně nadpisu, vše ostatní témata. Pracovní otázky mají hodnotu měření pro ostatní 6,5 cm (13/2), a 0,5 cm (1/2) s křesťanskou souvislostí (otázka č. 7, Hugenoté). Na čtyřstránce 22-25 s názvem: Renesance a reformace v Evropě a v českých zemích, máme opět čtyři referenční kategorie. Hodnota měření do mapek v kolonce ostatní témata je dva kusy (mapy 6, 7), a hodnota pro křesťanskou tematiku dělá 6 jednotek. Témata jsou reformace a její postup, katolická protireformace, renesanční umění a sakrální stavby. Ilustrace čítají 26 jednotek s ostatní tematikou a 18 s křesťanskou konotací. Jedná se o ilustrace katolických symbolů, staveb, oblečení řeholníků, i protestantské prvky (vzbouření sed-

láci), českobratrský kalich, reprodukce pravoslavné ikony. Výkladový text včetně nadpisu měří podle křesťanské souvislosti 2,5 cm (5/2), s ostatními souvislostmi pak taktéž 2,5 cm. Pracovní otázky zahrnují 3 cm (6/2) textu s křesťanskými obsahy, a 3,5 cm s ostatními tématy. Tématický blok č. IV má název: Svět v 17. -18. století. Referenční kategorie mapy má hodnotu měření pro ostatní souvislosti devět, pro křesťanské jedna (mapa č. 3 díky zeměpisnému údaji: záliv a řeka sv. Vavřince v severní Americe). Kategorie ilustrace mají dva křesťanské body (na straně 29: misionář a chrám v Mexiku), ostatní témata pak 33 bodů. Výkladový text měří celkem 4,8 cm (včetně nadpisu), vše pod okno ostatní souvislost. Pracovní otázky obsahují pouze ostatní témata s hodnotou měření 8,5 cm (17/2). Na stranách 30 až 33 se nachází tématický blok V. Třicetiletá válka. Referenční kategorie mapy čítá hodnotu deset pro ostatní souvislost, křesťanskou konotaci obsahuje jen mapa č. 11. Zde jsou vyznačeny konfiskace majetku nekatolické šlechtě a její emigrace. Ilustrací máme 27 kusů s ostatní tematikou a šest s křesťanskou (patří sem kaple v Naardenu, kde je pochován Jan Amos Komenský, a obrazy dokumentující odchod nekatolíků ze země se čtyřmi portréty významných jedinců-emigrantů, chápeme to tak, že odešli kvůli své víře, svobodě vyznání). Výkladový text i s nadpisem měří v ostatních souvislostech 2,3 cm, křesťanské konotace pak 2 cm (4/2). Pracovní otázky, jsou vyjma čísla 14 (0,5 cm), zapsány pod kolonku ostatní 7cm (14/2). Tím se dostáváme k období Baroka, blok č. VI, na stranách 34 až 37. Kategorie mapy má 10 jednotek s ostatní tematikou a jednu s křesťanskou (jedná se mapu č. 3, s nápis uvnitř Svatá říše římská). Ilustrací je jedenáct s křesťanskou souvislostí (většinou barokní stavby a půdorysy sakrálních staveb, také vznik vlajky Velké Británie a chrám pevnosti Petropavlovské je započten). Výkladový text se kupodivu nezmiňuje o křesťanských souvislostech v období baroka vůbec, zabývá se politickými konflikty, do kolonky ostatní zapisujeme hodnotu 5,3 cm, včetně nadpisu (1/3). Pracovní otázky jsou taktéž bez zmínky o křesťanství, ostatní souvislosti mají hodnotu 7 cm (14/2). Následuje poslední tématická čtyřstrana (38 až 41) atlasu Novověk I. s názvem: české království v habsburské monarchii. Začneme opět mapkami, kde je poměr tematiky vyrovnaný 4. ku čtyřem. Mapky s křesťanskou souvislostí jsou č. 1 (zmíněny Země Svatoštěpánské koruny, část soustátí monarchie), č. 6 (rozložení různých typů církevních škol na našem území), mapy č. 7. a 8. obsahují odkazy na sakrální barokní architekturu u nás. Ilustrací s křesťanskou souvislostí nalezneme celkem deset (na str. 39 obraz venkovské třídy, kde vedle tabule visí na stěně kříž, na straně 41. pak prvky sakrální architektury a umění, započteny byly i barokní varhany a socha Matyáše Brauna). Ilustrací s ostatní tematikou pak

nalezneme patnáct. Výkladový text (včetně nadpisu) měří 5 cm (10/2), s ostatní souvislostí, s křesťanskou jen 0,5 cm (1/2). Pracovní otázky mají hodnotu měření 6,5 cm (13/2) s ostatní konotací, a 0,5 cm s křesťanskou (otázka č. 7).

Tím byl pro analýzu vyčerpán obsah celého atlasu. Získaná data sečteme a procentuálně vyjádříme poměry. Během vyhodnocování dat bylo zjištěno, že nejvyšší procentuální zastoupení křesťanské tematiky se nachází opět v referenční kategorii mapy (22,4 %), jako u obou předchozích atlasů, poté v kategorii ilustrace (18,6 %) a následují časové osy s hodnotou (10,4 %). V kategoriích výkladový text a v pracovních otázkách, byl naměřen 8,6 a 7,5 procentní rozsah frekvence křesťanské tematiky. Porovnáme-li frekvenci výskytu křesťanských motivů v ikonických textech a verbálních textech, zjistíme zastoupení (17,1 %) ku 8,1 procentům, opět ve prospěch ikonických textů. Pokud vytvoříme průměrnou hodnotu z poměrů naměřených ve všech jednotlivých referenčních kategoriích, dostaneme hodnotu (13,5 %). Touto hodnotou je tak v procentech vyjádřen rozsah zastoupení křesťanské tematiky v celém atlasu Novověk I., vzhledem k jeho ostatnímu obsahu. Ve srovnání s atlasem č. 1 Právěk a Starověk, kde jsme naměřili výslednou hodnotu (1,2 %), jde o výrazný nárůst o 12,3 procent, vzhledem k ostatním tématům. a naopak pokles rozsahu křesťanských souvislostí oproti atlasu Středověk (18,8 %), o 5,3 procenta, vzhledem k ostatním obsahům.

6.4 Atlas č. 4: Novověk II.

Čtvrtým sešitovým atlasem pro ZŠ a víceletá gymnázia je tzv. Novověk II. Všechny atlasy jsou vždy rozděleny do dvou částí. Úvodní je zde věnována technice, architektuře, objevům a vynálezům a je doplněna ilustrovanými časovými přímkami. Mapová část obsahuje stručnou charakteristiku daného období, pracovní otázky pro samostatnou práci žáků a názorné vícebarevné mapy doplněné barevnými ilustracemi předmětů, architektury, umění a způsobu života v daném historickém období. Události ve světě křesťanství. Po reformačních vlnách, humanistických proměnách ve vidění světa a člověka, renesanci. Objevem nových světadílů, zemí a kultur, vlivem nových myšlenek, poznání a objevů, se mění také samozřejmost s níž jsou všeobecně přijímány skutečnosti v náboženské oblasti. Rodí se kritická mentalita. Církev na tyto skutečnosti reaguje snahou o vnitřní obrodu zejména na Tridentním koncilu a následnou realizací přijatých opatření. Upevnil se církevní centralismus a pro papežství vzrostla pravomoc a vliv. S úmyslem, aby reformy byly centrálně řízené a tedy účinně realizované. Vliv Říma na záležitosti spojené s církví

v jednotlivých monarchiích posléze vyvolával odpor zejména absolutistických vládců. Nejdříve ve Francii 17-18. století se rodí hnutí, která vědomě tvoří opozici centralizujícímu papežství, nebo se k ní přidávají: galikanismus, konciliarismus, schizmatický jansenismus (zbožný rigorismus, predestinace a elitářství spásy), episkopalismus a v Německu tzv. febronianismus. Tyto směry mají společný důraz na episkopální autonomii, podporují státně církevní principy na úkor omezení moci a vážnosti Říma. Roku 1773 se dokonce kráľům bourbonského dvora podaří docílit zrušení Jezuitského řádu, opory papežství. Osvícenství, které má kořeny ve filosofii 17. století (Leibnitz, Wolff, v 18. století I. Kant), vychází a spojuje v sobě dva myšlenkové směry. Racionalismus (představitel je Descartes) s matematicko-mechanistickou představou řádu poznávanou rozumem, a Empirismus (Locke) vymezující veškeré poznání na obsahy smyslů. Odtud je pak přijato hledisko racionálního deismu (s představou prvního hybatele), a koncept tzv. přirozeného náboženství, tzn. vrozeného a přístupného rozumu všech lidí. Morálka a víra vychází z lidské přirozenosti a nadpřirozené zjevení je tedy zbytečné. Osvícenství (od světla rozumu) není jen filosofický směr ale postupně zahrnuje celý životní a kulturní styl, světový názor většiny civilizovaného světa (včetně severní Ameriky a částí civilizovaného Ruska). Charakterizuje jej víra v lidský rozum a jeho schopnosti, kulturní optimismus a důvěra v lidský pokrok prostřednictvím osvobození rozumu od nevědomosti, pověr a předsudků. I vlivem osvícenských myšlenek vypuká ve Francii revoluce (1789), zpočátku je duchovenstvo zapojeno do revolučních změn, později ale dochází k zabírání církevního majetku a je uzákoněna odluka státu a církve (1795), zaveden kult rozumu. Napoleon svými výboji vyváží ideály revoluce za hranice Francie. Sekularizace veřejného prostoru a vyvlastnění majetku církve za francouzské revoluce se stane vzorem pro podobné snahy v dalším století a zemích Evropy. Například v Německu, hned roku 1803, kde se posléze formuje opoziční politické katolictví (strana Centrum 1858). Po porážce Napoleona se utváří spolek absolutních monarchů (1814–1815 Vídeňský kongres) tzv. Svatá Aliance. Jejím programem je restaurace poměrů před francouzskou revolucí. Dohoda o vzájemné vojenské pomoci pro zachování monarchických principů, proti republikánským a liberálním proudům. Ovšem myšlenky a zkušenost revoluce již nebyly zapomenuty a znovu propukly na mnoha místech Evropy v roce 1848.

V osvícenství se postupně prosazuje nové pojetí vzdělávání, řízení státu i role křesťanského náboženství v něm. Pro osvícence je společnost složitý stroj, který je třeba seřídít podle přesného plánu, aby každá jeho složka plnila svou funkci a zapadala do soukolí, a tak aby

byla užitečná celku. Cílevědomým uplatňováním rozumných závěrů vědy do praxe lze prý natrvalo vyřešit veškeré společenské problémy. Například problém chudoby vytvářením pracovních příležitostí namísto milodarů. Tento životní pocit má svou valenci i v dalších stoletích. Tak je možno s pomocí rozumu a poznání budovat štěstí a společenský blahobyt. Na plnění tohoto úkolu se mají duchovní osoby podílet jako vychovatelé osvíceného typu humanity (společenské kázně, disciplíny a řádu), a to na základě hodnoty povinnosti (I. Kant) K této filosofii „disciplinování“ mas, určité kruhy křesťanů postupně hluboce přilnuly. Dobře se na to hodila také biblická metafora pastýře a stáda. Dobrý katolík (ovce) se má zaměřit především na plnění náboženských povinností, zásluhy získá také vzorným plněním povinností vůči státním a náboženským autoritám. Tyto tendence se stávají součástí klimatu v církvi pod vlivem osvíceného kantovství. Má pěstovat morální askezi a pracovní disciplínu, plnit si rodinné a manželské povinnosti, tak si může pomýšlet i na nebe. Nejdůležitější ctností je poslušnost. Nejcennější je ta slepá, odpovědná náboženské autoritě. Církve je klerikální. Otázka svobody svědomí není mnohdy na pořadu dne. Čisté svědomí naopak vyžaduje poslušnost všemu, s čím přijde církevní hierarchie. Nemoci a problémy církve se na náboženském základě konzervují. Křesťané neuplatňují dialog se společností a jsou zaujati sami sebou, nebo se utíkají do idealizované minulosti (romantismus). Také poslušnost mravním ideálům zaměřená na vlastní dokonalost a vynucovaná na druhých vede často k nelidskosti, která je nekřesťanská. Navíc věrnost „pravdě“ může produkovat fanatismus, který přehlíží jedinečnou a neopakovatelně novou situaci člověka a stává se lží. Širším kontextem těchto jevů může být také obava představitelů církve před celospolečenskými změnami a jejich dopady. Strach před ztrátou autority, majetku, vlivu na věřící v překotně se měnícím, často nepřátelském světě. Odpovědnost a láska k druhým, ale neznamená vždy poslušnost, často právě podněcuje tlak na změnu poměrů. Reakční a konzervativní postoje mohou sice plynout ze snahy stabilizovat poměry, udržet smír, ale změny ve společenských strukturách se již nedají zastavit. Skupinová rovnováha je narušena, různé zájmy se jeví za současných podmínek nesmiřitelné. Kulminují oprávněné sociální požadavky dělníků, rolníků, politické požadavky liberálů i nacionální tendence národů. V Evropě to vře, staré feudální struktury již nemohou reformám vyhovovat. Církve chce sice plnit své evangelizační poslání, a má obavy z válek a násilností, varuje se před chaosem a lomozem revolucí. Nestačí však reagovat na společenské pohyby související s procesem modernizace. V establishmentu převažují integralistické, zákopové tendence. Roku 1864 Pius IX, rozeslal všem biskupům Syllabus errorum (zavrženo 80 omylů, některé

myšlenky liberalismu, republikánství, snahy o odluku církve od státu). Roku 1870 bylo na I. Vatikánském koncilu přijato dogma o primátu a definice neomylnosti papeže (zasazeno do napětí mezi přemrštěným ultramontanismem a návrhy na demokratizaci církve). Roku 1874 zakázal Pius IX. dekretem „Non expedit“ italským katolíkům účast na volbách. Pak následuje v takto sestavené řadě ještě Pius X, a jeho odsouzení modernismu dekretem *Lamentabili* a encyklika *Pascendi* (1907). Roku 1910 pak ještě povinná kněžská tzv. přísaha proti modernismu.

V habsburské monarchii byly ve druhé polovině 18. století započaty pokrokové reformy týkající organizace vzdělávání, církevní správy, sjednocování liturgických a pastorálních předpisů. Byla zrušena robota, vydán toleranční patent. Osvícenství pomohlo křesťanství osvobodit se od některých přežitků, zlořádů a zastaralých tradic, feudálních způsobů života, ale na druhou stranu byly prováděny prudké útoky ze strany radikálních osvícenců na základy křesťanské víry a na vše co souvisí s katolictvím. Ze strany osvícených vládců (např. Josef II), byly uskutečňovány kroky o podřízení církve státu, omezení vlivu Říma, tak jak tomu bylo u evangelických zemských církví, nebo anglikánské církve. Osvícenský absolutismus v hospodářské politice a organizaci státu vycházel z teorie merkantilistického populacionismu, který usiluje o zproduktivnění ekonomiky při využití všech lidských potenciálů společnosti. To vedlo k zavírání klášterů, rušení kontemplativních (neužitečných) řádů, využívání prostor kostelů a kaplí jako skladů, manufaktur, zabírání církevního majetku a jeho přelití do náboženských fondů. Duchovní osoby měly být užitečným prodloužením státní správy, jakožto úředníci (matriky) kteří působí svým kázáním na výchovu lidu, nebo pracovat ve špitálech, ošetřovat. O spásu je postaráno na základě lásky projevené k bližnímu při plnění povinností, vlastní užitečností pro společnost. Na sklonku 18. století se formují v Evropě ideje občanské a liberální spojené s nacionalismem (v Anglii již v letech 1649-1660 republika, v USA 1776). Představitelé katolické církve drží promonarchickou linii, a poskytují jí ideovou oporu, jako záruku jistého pořádku. Odmítají demokratická hnutí prosazující polickou rovnost, oddělení státu od církve, ale podporují udržování absolutistických režimů a nepřejí si nahrazení stavovské společnosti společností občanskou. To se následně ukáže jako chyba, když bude jako antimodernistická, reakční a konzervativní síla vytlačována z veřejného prostoru (Francie 1905, Zákon o odluce státu a církve, princip *Laicité*), ze školství, (1868–74 Rakousko, Školské zákony), kultury, státní správy (Německo 1872–79, *Kulturkampf*) atd. S některými zeměmi jsou uzavírány konkordáty o *modus vivendi* státu a církve. S obdobím restaurace poměrů souvisí duchov-

ně směr Romantismus a Biedermeier. Romantismus jako reakce na zklamání z racionalistického osvícenectví, které vyprodukovalo teror a války i rozčarování z restaurace nepoučitelných monarchů, kteří svými mocenskými praktikami zakonzervovali demokratizační a národně obrozenecké snahy. Ideálem je rozervanec, který trpí rozpolceností nad propastí mezi ideály a realitou. Obrací se tedy od reality do minulosti a k přírodě, aby zde ve svém snění, fantazii a citech našel útěchu před neuspokojivou současností. Nezkažené je to původní, lidová vrstva kultury. Dějiny dostávají mytickou, snovou příchut' než reálnou podobu. V architektuře se vyjadřují tyto pocity návratem ke slohům románskému, gotickému, renesančnímu i baroknímu. S návratem k minulosti se probouzí i zájem o křesťanství a jeho hodnoty, které ji utvářely. Biedermeier je podobný životní pocit jako romantismus. Obrací životní zkušeností zklamaného, rezignovaného, ale s údělem již smířeného člověka k tichému štěstí rodinného krbu a k mravnému, pracovitému životu. V 19. století se objevují nové vzory na poli bliženecké lásky: v Itálii Giuseppe Cottolengo, Josef Cafasso, vyniká postava Jana Boska a jeho práce s chudou a dělnickou mládeží, také Leonard Murialdo prosazoval přítomnost křesťanů v dělnickém světě, různá laická sdružení pracovala v okrajových čtvrtích velkoměst, v Německu Adolf Kolping organizoval řemeslnické učně. Jdou vlastní cestou, pracují nepolitickým způsobem na poli bliženecké lásky, v sociálně narušených oblastech života. Papež Lev XIII vydal enc. Rerum Novarum (1891) jako reakci magisteria církve na problémy vzniklé vlivy průmyslové a vědeckotechnické revoluce. Příliš pozdě reaguje na strukturní sociální otázky, dělníci již většinou tíhnou k levicovým organizacím. Nešlo už jen o bezprostřední potřeby člověka, ale o širší obranu práv osob na rovině hospodářské, sociální, politické. V praxi vznikaly i katolické a protestantské odborové spolky (Německo, až konec 19. století). Ve Francii pracovali na prosazování zákonných sociálně-politických iniciativách tzv. demokratičtí kněží. V protestantské Anglii vynikla zakladatelka škol pro ošetřovatelky Florenc Nightingaleová, po otřesných zkušenostech s úrovní nemocniční péče i podmínek personálu. V průběhu 19. století tedy církve musela zaujmout nějaký postoj k liberalismu, socialismu (učení Marxe a Engelse, pařížská Komuna, boj komunardů r. 1871), nacionalismu. Pod vlivem zkušeností s revolucemi: ve Francii (1789, Papež byl vězněm Napoleona, duchovní byli zabíjeni, věznění, vyhánění, vypalovány kostely), rok 1848 znamenal revoluční násilnosti ve více zemích Evropy, v Itálii (1859–1870) pak boje za sjednocení a likvidace Církevního státu, nebo i Německé sekularizace (Kulturního boje proti katolické církvi, se schizmatem založením Starokatolické církve), představitelé církve zaujali více méně odmítavý postoj

k modernismu, demokratizačním snahám i národnímu uvědomění a držely se monarchického systému jako záruky stávajícího pořádku. Přehnaně se zdůrazňoval též konfesionalismus. Prudký průmyslový a demografický rozvoj Německa, Anglie, Francie, USA a některých dalších zemí a zaostávání druhých, měnily postupně rozložení sil na mapě Evropy a světa. S tím i nespokojenost se stávajícím stavem koloniálního panství, vlivu v Evropě a podobně. Katolická habsburská monarchie a její konflikt v Srbsku byl poslední příčinou rozpoutání 1. světové války. Po první světové válce, byla požadována změna klimatu v církvi.

Přehled kapitol:

- I. Svět ve století průmyslové revoluce
- II. Evropa za Francouzské revoluce a Napoleonských válek
- III. Evropa v období klasicismu a romantismu
- IV. Revoluce v Evropě v období 1848/49
- V. Svět ovládaný velmocemi (1870-1914)
- VI. Evropa v období technickovědecké revoluce
- VII. Země Koruny české v Rakousko-Uherské monarchii
- VIII. První světová válka

6.4.1 Tabulka atlasu Novověk II

referenční kategorie	Mapy		Ilustrace		Časové osy		Výkladové texty (cm)		Pracovní otázky (cm)	
	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.
ks (cm)										
desky			26	1						
4-5			22	2			4	1		
6-7			20	4			11	0,5		
8-9			77	2			4,5	0	5	0
10-11			64	2			5	0		
12-15					557	5				
16-19	11	0	24	0			5	0	8,5	0
20-23	15	0	30	0	1	0	5,5	0	8	0,5
24-27	8	0	33	2			4,5	1	7,5	0,5
28-31	6	2	22	2	10	1	5	0	6	2
32-35	13	1	33	0			5	0,5	8	0
36-39	15	0	25	0			10,5	0	7,5	0
40-43	6	1	40	1			5	0	8,5	0
44-47	11	0	37	0	6	0	6	0	8	0
Součet	85	4	453	16	574	6	71	3	67	3
procent	95,5	4,5	96,6	3,4	99	1	95,9	4,1	95,7	4,3

(legenda: A- ostatní témata, B- křesťanská tematika)

6.4.2 Popis měření:

Na deskách atlasu je celkem 27 ilustrací, číslo jsme zjistily určením a součtem obrázků vnější čelní strany (14 ks) a zadní vnější strany desek (12 ks). K nim pak byla připočtena (jak bylo v metodice předem stanoveno) jedna ilustrace na straně první. Vnitřní strany desek jsou pak prázdné. Jiné referenční kategorie na deskách nenalezneme, z celkového počtu dvaceti sedmi ilustrací byla zaznamenána jedna s křesťanskou tematikou. Jedná se na čelní straně desek o kresbu chrámu Sagrada familia z Barcelony. Strany dva a tři neanalyzujeme (viz metodika). Strana 4 a 5 je Úvodní tématickou dvojstranou s názvem Dvě tisíceletí evropské dopravy a cestování. Jde o kombinaci výkladového textu a ilustrací a podrobnějšími popiskami. Ilustrací bylo jako jednotek měření vyhodnoceno celkem 24 (podle popisků a oddělení od okolí), z toho byly určeny dvě vyobrazení jako s křesťanskou souvislostí (rotunda na straně 5, vpravo dole, a opevněné město, jehož centrální část tvoří kupole a loď chrámu, pod nápisem novověk). Kategorie výkladový text měří 4 cm (zde se hodnoty nedělí) s ostatní tematikou, s křesťanskou jsme zaznamenali 1 cm (na straně čtyři jsou jakoby na cestách vyjmenování duchovní: kněží, řeholníci). Následující tématickou dvojstranou s názvem: Evropská města v proměnách staletí nalezneme na stranách 6 a 7. Jde opět o kombinaci výkladového textu a ilustrací a podrobnějšími popiskami. Výkladový text v ostatních tématech měří dohromady 11 cm (včetně nadpisu, děleny dvěma a třemi), text s křesťanskou souvislostí pak měří 0,5 cm (1/2). Jedná se o část textu na straně šest, pod nadpisem Města ve středověku, jsou zmíněny dvakrát Svatá říše římská a centra církevního života. Ilustrací je celkem dvacet s ostatní souvislostí, a čtyři s křesťanskou. Jedná se o pojmenování kostelů na pláncích měst např. sv. Lorenzo a baptisterium (Florence), katedrála na Pražském hradě a Karlov (Praha), sv. Pavel (London), a Petrohradský chrám. Na stranách osm až devět se nachází tématická dvoustrana Cestou lidského umu a poznání. Referenční kategorie zde máme tři: výkladový text, pracovní otázky a množství ilustrací s popisky a datováním. V kategorii výkladový text nebyla zjištěna křesťanská souvislost, ostatní témata měří 4,5 cm, včetně nadpisu. Kategorie pracovní otázky měří 5 cm (neděleno), vše do ostatních témat. Ilustrací bylo vyhodnoceno podle popisků celkem 77 kusů (vše ostatní témata), a dvě s křesťanskou konotací. (podobizny J. G. Mendla: zakladatel genetiky, vědec a současně mnich a opat augustiniánského kláštera na Starém Brně, dále Bernard Bolzano: filosof a matematik, katolický kněz a kazatel). Následuje dvoustrana obrázkových mapek s přehledem architektury: Ev-

ropa v období klasicismu a empíru (str. 10), a Evropa v období secese a počátků moderní architektury (str. 11). Obsahuje kategorie ilustrace a výkladový text. Výkladový text pouze s ostatními souvislostmi měří pět jednotek ($6/2 + 2$ cm nadpis). Ilustrace jsou vyhodnoceny v počtu 64 jednotek s ostatními souvislostmi, dvě s křesťanskou (Kazaňský chrám v Petrohradě a Sagrada familia v Barceloně). Nyní bude analyzována čtyřstrana (12 až 15) se synchronními časovými osami: Evropa v letech 1770–1920, a Mimoevropské oblasti v týchž letech. V jediné kategorii časové osy bylo zjištěno celkem 557 jednotek s tematikou ostatní, a 5 jednotek s křesťanskou souvislostí. Všechny se nacházejí na straně 12-13, a jedná se o zrušení jezuitského řádu (1773), a zrušení a obnovení papežského státu (1809,1815), dvakrát je zastoupena zmínka o tzv. Svaté alianci (1815), a nakonec vznik Červeného kříže (1863 Švýcarsko). Tabulka s časovými osami mapujícími dění v mimoevropských oblastech v letech 1770–1920, se o křesťanských souvislostech nezmiňuje vůbec. Čtyřstránkový blok I. na stranách 16-19, má název: Svět ve století průmyslové revoluce. Křesťanská souvislost ani v jedné referenční kategorii nebyla vyhodnocena. Kategorie mapy má 11 jednotek, ilustrace 24 jednotek, výkladový text měří i s nadpisem 5 cm, pracovní otázky pak 8,5 cm ($17/2$). Tématická čtyřstrana II. , Evropa za francouzské revoluce a napoleonských válek na stranách 20-23, je nyní předmětem analýzy. Zastoupení mají všechny referenční kategorie. Přičemž jen v kategorii pracovní otázky byla nalezena křesťanská souvislost s hodnotou 0,5 cm ($1/2$), u otázky č. 10 (konec Svaté říše římské). Ostatní obsah je s ostatní tematikou. Mapy hodnota 15, ilustrace 30, 1 x je zastoupena jednotka časová osa. Výkladový text (s nadpisem) je naměřen na 5,5 cm, pracovní otázky zbývá 8 cm ($16/2$). Téma č. III, Evropa v období klasicismu a romantismu, na stranách 24-27. Kategorie mapy zahrnuje osm jednotek bez křesťanské souvislosti. Kategorie ilustrace čítá 33 jednotek s ostatními konotacemi, a dvě křesťanské. Jedná o klasicistní Chrám sv. Magdaleny a pařížský Pantheon, kde je sice v současnosti muzeum (od r. 1885) a hrobky slavných osob, ale stojí na místě basiliky, poté kostela (1806), kromě toho na průčelí je plastika Krista, a na kopuli dominuje kříž. Kategorie výkladový text obsahuje dvakrát větu o tzv. Svaté alianci a proto je započtena hodnota 1 cm ($2/2$) do křesťanských souvislostí, do ostatních 4,5 cm (včetně nadpisu). Pracovní otázky mají v ostatních souvislostech hodnotu 7,5 cm ($15/2$), v křesťanských 0,5 cm za otázku 1 (Svatá říše římská). Tématický blok IV, na stranách 28-31, se nazývá Revoluce v Evropě v období 1848/49. Obsahuje zastoupení všech referenčních kategorií. Mapy mají pro ostatní témata hodnotu šest, pro křesťanská dvě (mapy 5: Svatováclavské lázně a trestnice, protestní mše proti Windischgrätzovi na

Košském trhu v legendě a na mapce, mapa č. 8, legenda a značky zachycují novogotické hrobky a kaple). Kategorie ilustrace vykazuje dva křesťanské motivy na str. 29: Kostel sv. Pavla (Frankfurt), a Svatováclavské lázně v Praze, ostatní témata mají počet 22 ks. Kategorie časové osy obsahuje deset jednotek s tematikou ostatní a jednu s křesťanskou souvislostí (opět datace shromáždění ve Svatováclavských lázních). Výkladový text má hodnotu měření pro ostatní konotace 5 cm (10/2, včetně nadpisu), bez křesťanského textu. Pracovní otázky měří 2 cm podle křesťanských souvislostí v otázkách 7,9 a 6 cm (12/2) pro ostatní témata. Tématický blok V. Svět ovládaný velmocemi (1870–1914), se rozkládá na stranách 32-35. Kategorie mapy má 13 jednotek s ostatní tematikou a jednu s křesťanskou (mapa č. 11). Kategorie ilustrace čítá pouze 33 jednotek s ostatními souvislostmi. Výkladový text je tvořen 4,5 cm textu (včetně nadpisu vyděleno dvěma) s ostatní tematikou, s křesťanskou pak jen 0,5 cm (1/2). Pracovní otázky mají hodnotu 8/0 ve prospěch ostatních témat. Blok č. VI. Evropa v období technickovědecké revoluce, strany 36 až 39. V tomto tématickém bloku nebyla křesťanská souvislost pro jednotky měření zaznamenána. Všechny hodnoty jsou připsány do kolonek ostatní témata. Mapy patnáct jednotek, ilustrace 25, výkladový text včetně nadpisu má hodnotu měření po vydělení dvěma 10,5 cm, pracovní otázky pak 7,5 cm. Následuje ještě tématický blok VII. Země Koruny české v Rakousko-uherské monarchii, na stranách 40 až 43. Referenční kategorie mapy obsahuje šest jednotek s ostatní tematikou, a jednu s křesťanskou (mapa č. 7, křesťanské chrámy a kostely vyznačené na plánu i v legendě). Kategorie ilustrace mají 40 jednotek měření s ostatní souvislostí a jednu s křesťanskou (kostel sv. Cyrila a Metoděje na str. 43). Výkladový text měří 5 cm včetně nadpisu a všechn spadá pod kolonku ostatní. Pracovní otázky jsou rovněž bez křesťanské konotace a měří 8,5 cm (17/2). Pokračujeme v měření na poslední tématické čtyřstránce 44 až 47, číslo VIII. , s názvem První světová válka (1914–1918). V tomto tématickém bloku nebyla žádná křesťanská souvislost v textech během hodnocení zaznamenána. Všechny hodnoty jsou připsány do kolonek ostatní témata. Mapy mají jedenáct jednotek, ilustrace 37, časová osa má šest jednotek, výkladový text měří 6 cm (včetně nadpisu), pracovní otázky po vydělení dvěma 8 cm. Tím byla dokončena analýza obsahu celého atlasu Novověk II. Získaná data sečteme a procentuelně vyjádříme poměry. Během vyhodnocování dat bylo zjištěno, že v tomto atlase se opět nejvyšší procentuální zastoupení křesťanské tematiky nachází v referenční kategorii mapy (4,5 %), jako u obou předchozích atlasů, poté v kategorii pracovní otázky (4,3 %), následují výkladové texty s hodnotou (4,1 %). V kategoriích ilustrace je naměřena hodnota (3,4 %), a nejméně křesťanských konotací

je tentokrát v referenční kategorii časové osy, byl zjištěn jen jedno procentní výskyt frekvence křesťanské tematiky. Porovnáme-li frekvenci výskytu křesťanských motivů v ikonických textech a verbálních textech, zjistíme zastoupení (4,2 %) ku třem procentům, tentokrát opačně než u předchozích atlasů ve prospěch verbálních textů. I když rozdíl je nepatrný. Pokud vytvoříme průměrnou hodnotu z poměrů naměřených ve všech jednotlivých referenčních kategoriích, dostaneme údaj (3,5 %). Touto hodnotou je tak v procentech vyjádřen rozsah zastoupení křesťanské tematiky v celém atlasu Novověk II. , vzhledem k jeho ostatnímu obsahu. Ve srovnání s atlasem č. 1 Právěk a Starověk, kde jsme naměřili výslednou hodnotu (1,2 %), je hodnota vyšší o 2,3 procenta, vzhledem k ostatním tématům. a naopak zaznamenáváme pokles rozsahu křesťanských souvislostí oproti atlasu Středověk (18,8 %), o celých 15,3 procent, a taktéž oproti atlasu Novověk I (13,5 %), pokles o 10 procent. Přikročíme k analýze posledního z řady dějepisných atlasů.

6.5 Atlas č. 5: Dějiny 20. století

Pátý z ucelené řady dějepisných atlasů „*Dějiny 20. století*“, zahrnuje období od roku 1918 do současnosti. Úvodní část je věnována politické, hospodářské a vojenské spolupráci států světa, politický a kulturní vývoj v Evropě a mimoevropských oblastech je zobrazen v časových přímkách. Mapová část se skládá tentokrát z 10 oddílů. Každý obsahuje stručnou charakteristiku daného období, pracovní otázky, barevné dějepisné mapy, barevné ilustrace architektury, vědy, umění. Synchronní tabulky jsou tentokrát rozšířeny na třech dvoustranách. Nově jsou v tomto díle začleněny dobové plakáty, karikatury a fotografie významných osobností podílejících se na událostech zachycených na mapách. Samostatný atlas „jen“ pro dějiny 20. století je výrazem konvergence pojetí řady atlasů s doporučeními MŠMT o výuce dějin, jak již bylo výše zmíněno. Nejdříve pojednáme o charakteru, kontextu pojednávané doby a poté uvedeme shrnutí důležitých dat z oblasti křesťanství, nakonec seznam kapitol atlasu. Jaký životní pocit má člověk dvacátého století, jaké hodnoty určují jeho život, jak chápe sebe sama a svět, co dává smysl jeho životu, jsou důležité otázky pro porozumění dějinám v kontextu. Zabýváme se nyní obdobím moderny (zhruba od počátku 20. století), která nejlépe vynikne v porovnání s postmodernou (cca od poslední čtvrtiny 20. století až současnost. Pokusíme se načrtnout to podstatné pro porozumění smyslu dění. Radikální postmoderní pluralita, není mnohostí uvnitř nějakého celkového rámce, jednotícího horizontu (jako u moderny), ale pluralita se dotýká každého takového rámce. Pojímá nadindividuální jako decentralizovanou a otevřenou strukturu. Zrovnopráv-

nění plurality, alternativ, nejen jejich trpění v rámci celku. Důraz na alternativní pohledy na svět, a nespojitost těchto pojetí. Individuální a jedinečné je nepřekonatelnou bariérou absolutního východiska. V oblasti křesťanského náboženství dochází k privatizaci a deregulaci, tvoří se tzv. tekutá víra. Fragmentalizace a epizodičnost skutečnosti oproti kontinuu vývoje. Žádná koncepce, projekt nemá nárok na hegemonii, postmoderna vyžaduje rovnoprávnost. Chybí již víra, že bude nalezen a vyřešen metaproblém, který vyřeší všechny problémy, takový superprojekt zaniká. Tyto postoje nejsou něčím vnější vůči nám, ale jsou součástí nás samých jako kulturní komplexita. To znamená nejen, že nemyslíme, ale že ani nemůžeme o sobě myslet jako v moderně. Pro křesťanství takové pojetí světa znamená odmítání jeho Logocentrismu, a tím přirozeného mravního zákona, řádu universa. Také dochází ke globálním kulturním synkretizacím, tradiční prvky kultury jsou s hravostí překonávány. Církev které staví na tradici a minulosti to vystavuje do světla zastaralosti, překonanosti. Zatímco v prostoru moderny křesťanství konkurovaly jednotící horizonty meta-vyprávění: od osvícenství víra v lidský rozum a emancipaci lidstva (věda a technika), dále pokrok a vývoj ducha (idealismus, teleologie), a hermeneutika smyslu (pojetí historie). Institucionalizované ideové projekty ztratily důvěru, když se prosazovaly násilím, útlakem, manipulací, ideologií disciplinující masy, ve jménu jednoty poznání a způsobu života. Tak ztrácelo svou důvěryhodnost také každé náboženství, nakolik se ve jménu pravdy dopouštělo těchto věcí. Pravda prosazovaná násilně popírá sebe samu ve své podstatě. Postmoderna je také fenoménem který navazuje v poznání a zkušenosti na dvě světové války, teror, totalitní režimy, ideologie a propagandy, lhaní a podvody, manipulace veřejného mínění sdělovacími prostředky. Vychází tedy ze zklamané důvěry a nadějí, poté z opatrnosti a prozíravosti. Z odporu proti přezíravosti práv slabších. Chce mít vhléd do odlišnosti, respektovat a chránit jedinečnost, posvátnost osobních práv druhých, a to na základě bolestivých zkušeností s přezíravostí ve jménu budoucnosti, proto odmítá převádět jiné na stejné. Pokládá mnohost za nepřevoditelnou, specifickou neredukovatelnou jednu na druhou. V prostoru postmoderny je odmítán jakýkoliv všezahrnující rámec, jak metafyzický, tak teologický. Pro křesťany to znamená, že mizí jakýkoliv jednotící nárok na pravdu a posluchače. Autorita se musí prosadit v dialogu podle současných měřítek. Křesťanství je jedním z mnoha sebereferečních subsystémů a musí své pohledy prosazovat jako každý jiný, vést dialog, argumentovat, získávat si posluchače v konkurenci v jiných. Křesťanské církve již nemají vyhrazenu přednost, úctu si mají získat svým životem. To lze vnímat i jako přednost a šanci pro křesťanství, očistit se od nánosů mo-

ci a pocitu majitele pravdy. Na druhou stranu jsou církve používány jako jiné služby, tj. v případě potřeby, jindy lidé nemají chuť a čas poslouchat. Mezi populací mají i jistou vážnost, lidé si nepřejí jejich nepřítomnost, snížilo by to nabídku v případě potřeby, možná i trochu nostalgie. Vidíme, jak se tržní mentalita promítá do náboženství. Tržní mentalita postupně ovlivňuje i osobní koncept víry, člověk si vybírá a sestavuje prvky víry podle potřeby a nabídky. Nabídka je alternativní, společnost se globalizuje, stává se komunikační a je založena na informacích a vědění. Důraz se klade na rozvoj člověka (scientologie, transcendentální meditace). Přicházejí alternativní náboženství, člověk pozná a podle svých potřeb si zvolí co mu vyhovuje. Synkretické tendence odpovídají postmodernímu důrazu na otevřenou identitu, nebo „neidentitu“ (i to je ale jistá identita). Vidíme, že pojetí sekularizace souvisí s modernizací, industrializací, postindustrializací, globalizací a scientizací Evropy, a speciálně pak výrazně s její křesťanskou minulostí. V křesťanství rostou (početně i ve svých členech) letniční, evangelikální a charismatická společenství, zejména na Americkém kontinentu, ale i v Evropě, Africe, Asii, Indonésii. V severní Americe se pěstuje ztotožnění se skupinou a její vírou, náboženství je veřejnější, transparentnější, funguje náboženský trh. V Jižní Americe nachází odezvu teologie osvobození. Na předním východě, v jihovýchodní Asii a jinde dochází k pronásledování křesťanů od příslušníků jiných náboženství. V Evropě se prohlubuje deinstitucionalizace víry, neboli od-církevnění. Sekularizace má v postmoderní době spíše charakter transformace podob víry, nebo indiference vůči náboženství, než vědomého teoretického ateismu jako v období moderním. Týká se protestantů i katolíků. Lidé jsou orientováni více na prožitek, vlastní emocionální a kognitivní zkušenost. Odtud pak vychází vlastní přesvědčení, které je legitimizující pro pojetí víry silněji, než víra tradiční. Mluvíme o detradicionalizaci. Cítíme samozřejmou fragmentarizaci, epizodičnost a nespojitost různých sfér lidské činnosti. Takto samozřejmě přistupujeme i k náboženství jako dílčí a zesoukromnělé oblasti lidské zkušenosti. V pojetí politiky se pak toto vidění věci týká nejdříve pozitivně odluky církve od státu, a později přechází do vytěsňování náboženství z veřejného prostoru vůbec. Zmíněné skutečnosti se odehrávají na pozadí dogma ekonomicko-reprodukční společnosti, že všechno stojí a padá s růstem hospodářství a zásobováním množících se mas spotřebou. Duchovní a kulturní síly jsou jen divadlem, kulisou hospodářského dění, ekonomiky. Tomu pak odpovídá i zmíněná indiference vůči křesťanství. Člověk ponořený do své činnosti, je jí natolik pohlcen, že vše ostatní patří jen k nadstavbě. Zajímavost pro chvíle volna, hledání zážitku, požitku. V katolické církvi se v souvislosti s těmito poměry mění postavení

laiků, jejich docenění a odpovědnost za apoštolát v sekulárním prostoru. Otevírá se postoj církve ke světu, jeho autonomii. Saeculum má v sobě něco pozitivního, dialog posiluje obě sféry. Východiska zachytíme zejména v konstitucích II. Vatikánského koncilu LG, GS, AA, DH. Tím se dostáváme k souhrnu faktů 20. století na poli křesťanství. V katolické církvi dvacátého století dostává podobu Sociální nauka církve (počátek r. 1891 Lev XIII, Rerum novarum), shrnutá v Kompendiu sociální nauky církve (2004). Vyjadřuje zkušenost společného světa a pocit odpovědnosti za něj, výraz solidarity, krok ke spravedlnosti a míru. Problém strukturální již od 19. století nebylo možno řešit individuální službou bližnímu, ale společensko-politickou koncepcí uchopenou ve světle zjevení a otevřenou dějinnému pohybu. Významní papežové 20. století do něj přispěli svými encyklikami v reakci na požadavky doby. Pro 20. století je příznačné liturgické hnutí, biblické hnutí, mění se postavení a úloha laiků (částečně Katolická akce 1922), probouzí se ekumenické hnutí, nový poměr ke světu, vyjití z gheta. Významní papežové tohoto období: Pius XI (1922–39), Pius XII (1939–58), Jan XXIII (1958–63), Pavel VI (1963–78), Jan Pavel II (1978–2005), Benedikt XVI (2005) Katolické známé osobnosti: otec Pio z Pietrelciny zakládá nemocniční areál v San Giovanni Rotundo (provoz 1956), Matka Tereza z Kalkaty (zakládá Misionářky lásky, působí v Indii) předává universální poselství lásky přes hranice národů a náboženství. Pius XI uzavřel v roce 1929 Lateránské dohody s italskou vládou o Vatikánském státu, kritizoval obě totality v enc. Mit brennender Sorge a Divini Redemptoris (fašismus a komunismus). V roce 1950 vyhláší Pius XII, (ex Cathedra), dogma o Nanebevzetí Panny Marie. Jan XXIII. ohlašuje ještě konání II. Vatikánského koncilu- koná se v letech 1962-1965 a považuje se za přelomovou událost. Názorově se střetl konzervativní proud s progresivním. Koncilní dokumenty se týkají zejména těchto oblastí: sebepojetí církve (LG), vztahu církve navenek (GS), pramenů, zjevení (DV), liturgie (SC), ekumenismu (UR), biskupů (ChD), kněží, řeholí (PC), laiků (AA), misí (AG), sdělovacích prostředků (IM), teologické metody (OT), náboženské svobody, svobody svědomí (DH), křesťanské výchovy (GE). V dalších desetiletích se reformy postupně uváděly a uvádějí v život, přicházejí aktuální problémy. Misijní úsilí (pojem nová evangelizace v Evangelii nuntiandi rok 1975). Reforma katecheze (dokumenty CT a VDK). Reforma správního systému kurie v letech 1967, 1988 (kongregace). Roku 1983 vychází obnovený CIC, a promulgace CCEO (1990). Významné jsou po II. Vatikánském koncilu pastorační cesty a návštěvy papežů, dále Světové dny mládeže (14 setkání v deseti zemích světa, od roku 1984). Veřejné promluvy a výzvy v médiích, na konferencích světových organiza-

cí a institucí. Křesťané vydávají svůj tisk, provozují nakladatelství, rádia, televizní studia, natáčejí filmy a dokumenty. Prohlubuje se ekumenický dialog s pravoslavnými křesťany, anglikány, protestanty (např. vydána Společná deklarace k učení o ospravedlnění v roce 1997). Konají se setkání se zástupci ostatních náboženství. Organizovaná a odborná charitativní pomoc a prostředky směřují do zaostalých a postižených oblastí světa. Budují se školy, nemocnice, vodárny apod.. Pole aktivit je příliš široké, aby je bylo možné zachytit. V souvislosti se vznikem ČSR (1918) se odehrává protikatolická kampaň, je zaměřená nacionálně (antikatolictví = antirakušáctví), a demokraticky (husitská demokratická tradice x konzervativní katolictví). Identita nového státu je budována na ideologickém pozadí antikatolictví. Nicméně většina národa zůstává katolická. Vzniká ČSL pod vedením Jana Šrámka. Významnými osobnostmi veřejného a církevního dění jsou arcibiskupové Stojan a Kordač. Problém národní otázky a antimodernistický postoj představitelů katolické církve končí vznikem Československé církve husitské (1920 Karel Farský), založenou skupinou tzv. reformovaných kněží (KRK). Přihlásilo se k ní asi 5 % obyvatelstva, v padesátých letech asi 7,7 %. Roku 1928 byl podepsán modus vivendi mezi Vatikánem a ČSR. V nové republice začaly být aktivní katoličtí intelektuálové a různé organizace a spolky (Sokol, Orel). Slévalo se zde několik proudů ve vztahu k situaci církve v novém státě: konzervativně nostalgický, tolerantní a spolupracující, i odmítavě kritický. Po skončení války a únorovém převratu nastává pro křesťany doba pronásledování, politických procesů, zabavení majetku, věznění, rušení klášterů, internace řádů. Byly vydány zákony státního dozoru nad církvemi 217 a 218/1949sb. Duchovní byli podřízeni Úřadu pro církevní záležitosti a církevním tajemníkům, k výkonu obřadů bylo třeba státního souhlasu. Byl prováděn dozor nad církevním školstvím. Náboženský život se odehrával za zavřenými dveřmi, nebo v ilegalitě. Vzniká tzv. podzemní církve i paralelní organizace zřízené z popudu režimu, které mají rozvrátit církevní organizaci: tzv. Katolická akce (1949) a tzv. „Míroví kněží“ (Plojhar), později Pacem in Terris (1970). Střet mezi náboženstvím a národem byl uměle podněcován jako politický problém, náboženství bylo nako tolerováno, ale systematicky ukazováno jako protistátní a imperialistický živel. Po přechodném oteplení pražského jara, přišly na řadu normalizační techniky, které se pokoušely zdiskreditovat křesťanství z pozic teoretického ateismu (1972 zřízení Ústavu vědeckého ateismu). Představovali jeho karikaturu a zesměšňovaly náboženské postoje jako nerozumné a zastaralé. Byla vedena propracovaná ideologická válka, propaganda v rámci školství. Náboženské oživení přišlo na konci osmdesátých let a během sametové revoluce, trvá ještě

v letech devadesátých. Papež Jan Pavel II navštívil naši zemi třikrát v letech 1990/95/97, v roce 2009 papež Benedikt XVI⁵⁶.

Přehled kapitol:

- I. Zrod Versailleského systému (1918-1923)
- II. Mezi světovými válkami (1918-1939)
- III. Zlatá dvacátá léta (1920-1929)
- IV. Od krize hospodářské ke krizi společenské (1929-1939)
- V. Svět ohrožený fašismem a nacismem (1939-1943)
- VI. Cesta k vítězství nad fašismem a nacismem (1943-1945)
- VII. Rozdělený svět (1945-1989)
- VIII. Od železné opony k pádu komunismu (1945-2000)
- IX. Spolupráce a konflikty na sklonku tisíciletí (2. polovina 20. století)
- X. Konflikty v pohybu (2. polovina 20. století)

---

⁵⁶ Shrnutí v úvodech k jednotlivým atlasům se volně opírala o tuto literaturu: FRANZEN August: Malé dějiny církve, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. ČORNEJ Petr a kol. : Dějiny zemí Koruny české I. II. , Praha: nakladatelství Paseka, 2003. KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin 1,2, Praha: nakladatelství Zvon, 1991. MESSINA Rosario: Dějiny charitativní činnosti, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. VÁCLAVÍK David: Náboženství a moderní česká společnost, Praha : Grada Publishing a. s. , 2010. DAVIEOVÁ Grace: Výjimečný případ Evropa, podoby víry v dnešním světě, Brno: CDK, 2009.

6.5.1 Tabulka atlasu Dějiny 20. století

referenční kategorie	Mapy		Ilustrace		Časové osy		Výkladové texty		Pracovní otázky	
	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.	A.	B.
ks(cm)										
desky			37	0						
4-5	19	0	2	0						
6-7			18	0			58	0	2	0
8-11			116	3			12	0		
12-17					452	11				
18-19			134	1			7	0		
20-23	11	2	22	1	14	0	5	0	7,5	1
24-27	13	0	21	0			5	0	7	0
28-31	11	2	45	1	12	0	5,5	0	8	0
32-35	10	1	33	1	11	0	4,5	0	7,5	0
36-39	11	0	37	0	12	0	5	0	9	0
40-43	13	0	26	0	12	0	5	0	8	0
44-47	9	0	35	2	17	0	5,5	0	7	0
48-51	8	2	31	2	20	0	5	0,5	6,5	0,5
52-55	14	2	25	0	11	0	6,5	0,5	8	0
56-59	21	0	27	0	50	0	4,5	0	7	0
součet	140	9	609	11	611	11	128,5	1	77,5	1,5
procenty	94	6	98,2	1,8	98,2	11	99,2	0,8	98,1	1,9

(legenda: A - ostatní témata, B - křesťanská tematika)

6.5.2 Popis měření:

Na deskách atlasu je celkem 37 ilustrací, číslo jsme zjistily určením a součtem obrázků vnější čelní strany (22 ks) a zadní vnější strany desek (14 ks). K nim pak byla připočtena (jak bylo v metodice předem stanoveno) i jedna ilustrace na straně první. Vnitřní strany desek jsou pak prázdné. Jiné referenční kategorie na deskách nenalezneme, z celkového počtu dvaceti ilustrací nebyla zaznamenána ani jedna s křesťanskou tematikou. Strany dva a tři neanalyzujeme (viz metodika). Na tématické dvoustraně 4-5 se nachází soubor mapek s názvem Politická, hospodářská a vojenská spolupráce států Evropy a světa. Napočítáme zde 19 map a dvě jednotky referenční kategorie ilustrace znak Nato a Varšavské smlouvy. Křesťanské souvislosti nebyly zaznamenány. Strany 6 a 7, tématická dvoustrana: Cestou lidského umu a poznání, obsahuje kategorie výkladový text, ilustrace a pracovní otázky. V žádné zkoumané kategorii nebyly naměřeny křesťanské souvislosti. Výkladový text nese hodnotu 58 cm, hodnotě je součtem z nadpisů (2 x 1/2), z úvodního textu ke kapitole (6 cm) a z textů které tvoří oborové seznamy objevů, vynálezů a technik 51 cm (77 x 2/3, hodnota pro velikost písma tvoří násobek dvou, a pro jen průměrnou třetinovou šíří na stranu, podíl třech). Pracovní otázky měří 2 cm (4/2). Mapové strany s ilustracemi (8-11) jsou nazvány Evropa v 1. a 2. polovině 20. století a Svět moderní architektury. Nalezneme zde kategorie výkladový text a ilustrace. Výkladový text měří celkem 12 cm, i s nadpisy a dělením, křesťanská témata nemají zastoupení. Ilustrace čítají hodnotu 116 pro ostatní témata, a tři jednotky s křesťanskou tematikou. Na straně 8 je to kostel Sv. Václava (Praha 1933), na straně devět pak kaple Notre Dame du Haut (1954), a nakonec strana deset kostel Monterrey (1959). Strany 12 až 17 obsahují tři dvoustrany se synchronními časovými osami: Evropa a mimoevropské oblasti v letech 1914–2000, a výběr ze světových událostí ve stejném období v oborech politika, společnost, kultura, věda. Bylo zjištěno celkem 452 jednotek měření s tematikou ostatní, a jedenáct s křesťanskou souvislostí. Na straně 13 pětkrát (papežové Jan XXIII, Jan Pavel II, II. Vatikánský koncil, Konkordát 1979, dohoda katolíků a protestantů 1999, a úmrtí kardinála F. Tomáška). Strana 15 obsahuje jen zmínku o úmrtí Matky Terezy (1997). Strany 16-17 obsahují dvě zmínky o konání ZOH ve Sv. Mořici, dokončení chrámu sv. Víta (1929), stavbu kaple v Ronchamp (1955) a katedrály v Coventry (1962). To je z hlediska křesťanství vše. Následuje blok na straně 18-19, Dobrodružství 20. století a Planeta a lidstvo v ohrožení. Tento tématický blok obsahuje referenční kategorie výkladový text, a dále značky jako symboly událostí (např.

symbol lebka znamená místo nálezu pozůstatků, symbol horský štít znamená prvorýstup na vrchol, viz legenda) s popisnými texty. Každá jednotlivá značka (výjimečně kresba) a popis ohraničený rámečkem budou započteny jako jednotka měření pod kategorií Ilustrace. Ilustrací bylo naměřeno celkem 135, z toho jen jedna s křesťanskou konotací (jedná se o sopku Sv. Heleny str. 19). Kategorie výkladový text měří (včetně nadpisu a dělení) celkem 7 cm, vše s ostatní tematikou. Tématický blok I. na stranách 20 až 23, pojednává období Zrodu versailleského systému (1918–1920). Čtyřstrana obsahuje všechny stanovené referenční kategorie. Kategorie mapy má 11 jednotek s ostatní tematikou a dvě s křesťanskou souvislostí. Mapa 2 obsahuje tzv. Zázrak na Visle tj. zastavení útoku Rudé armády polskými vojsky u Varšavy. Kromě nacionálního kontextu chápou Poláci tento boj i jako vítězství křesťanství (katolického vyznání) nad ateistickým komunismem, který by se jinak rozšířil v Evropě. Mapa 4 rozlišuje křesťanská vyznání v Irsku. Kategorie ilustrace čítá 22 jednotek měření s ostatní tematikou, a jednu ilustraci s křesťanských konotací (graf C. znázorňuje poměr křesťanských a muslimského vyznání v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců). V kategorii časové osy bylo naměřeno 14 jednotek bez křesťanských souvislostí. Výkladový text měří celkem 5 cm včetně nadpisu (10/2), bez křesťanských konotací. Pracovní otázky nesou hodnotu 7,5 cm (15/2) pro ostatní tematiku, a 1 cm (2/2) pro křesťanskou (otázky 5, 8 se dotazují na náboženská vyznání severních Irů a pozdějších Jugoslávčů). Následuje blok č. II, strany 24-27, s názvem Mezi světovými válkami (1918–1939). V celém bloku nebyla ani v jedné referenční kategorii zaznamenána křesťanská konotace. Jednotky měření: mapy (13), ilustrace (21), výkladový text (5), pracovní otázky (7). Blok III. má titulek Zlatá dvacátá léta (1920–1929), na stranách 28 až 31. Kategorie mapy zahrnuje jedenáct map s tematikou ostatní, a dvě s křesťanskou souvislostí. Jedná se o mapu 9 (architektura v ČSR), kde jsou vyznačeny a v legendě označeny nově vystavěné chrámy a kaple mezi jinou architekturou, na mapě 10. je výseč pražské architektury kde jsou vyznačeny a popsány mezi jinými dvě stavby křesťanské: Husův sbor a kostel Nejsvětějšího srdce Páně na Královských Vinohradech. V kategorii ilustrace bylo napočteno celkem 46 jednotek, z toho jedna s nepřímou křesťanskou konotací (fotografie Andreje Hlinky zakladatele SLS a katolického kněze). Kategorie časové osy má 12 jednotek měření bez křesťanských souvislostí. Výkladový text měří včetně nadpisu 5,5 cm pod kolonku ostatní. Pracovní otázky mají hodnotu měření 8 cm (16/2), vše s ostatní tematikou. Následuje blok č. IV. strany 32 až 35, s označením Od krize hospodářské ke krizi společenské (1929–1939). Obsahuje všechny vymezené referenční kategorie. Po jedné křesťanské souvislosti

nalezneme v kategoriích map (mapa č. 1 obsahuje v legendě zmínku o vydání významných církevních dokumentů v Římě, kde jsou na ploše mapy připsány roky 1931, 1933, 1937, jde zřejmě o QA, Konkordát z Říší a encyklika *Mit brennender Sorge* papeže Pia XI), ostatním tématům patří 10 jednotek. Dále v kategorii ilustrace je jedna fotografie J. Tisa, katolického kněze a prezidenta SR satelitu Německé říše, ostatních témat se dotýká 33 jednotek. Časové osy mají 11 jednotek pro kolonku ostatní. Pracovní otázky měří 7,5 cm (15/2), a výkladový text 4,5 cm, včetně nadpisu. Nyní přikročíme k analýze bloku V. , téma Svět ohrožený fašismem a nacismem (1939–1943), strany 36-39. V tomto tématickém bloku nebyla zaznamenána žádná křesťanská souvislost. Pro jednotlivé kategorie byly naměřeny tyto hodnoty: mapy 11 jednotek, ilustrace 37 jednotek, časové osy dvanáct jednotek, výkladový text hodnota 5 cm, pracovní otázky 9 cm. Následuje blok VI. s nadpisem: Cesta k vítězství nad fašismem a nacismem (1943–1945), strany 40-43. V tomto bloku nebyla zaznamenána jednotka s křesťanskou souvislostí. Hodnoty měření v jednotlivých kategoriích: výkladový text naměřeno 5 cm, včetně nadpisu, pracovní otázky 8 cm (16/2), časové osy celkem 12 jednotek, mapy 13 jednotek, ilustrace počet dvacet šest. Analýza pokračuje v tématickém bloku VII, na stranách 44 až 47, s nadpisem *Rozdělený svět* (1945–1989). Také tento blok neobsahuje téměř žádnou křesťanskou konotaci, vyjma dvou jednotek v kategorii ilustrace, na str. 46 se nacházejí fotografie papeže Jana Pavla II, a Matky Terezy, ostatní témata jsou pak zastoupena 35 jednotkami. Kategorie mapy zahrnuje 9 jednotek, časové osy 17, pracovní otázky měří celek 7 cm (14/2), výkladový text 5,5 cm včetně nadpisu. Následuje blok č. VIII, *Od železné opony k pádu komunismu* (1945–2000), strany 48 až 51. Kategorie mapy obsahuje 8 jednotek s ostatními tématy, a dvě jednotky s křesťanskou konotací (mapa č. 3 graficky znázorňuje oblasti katolického a protestantského vyznání v Severním Irsku, mapa č. 1, obsahuje v legendě a na ploše konání II. Vatikánského koncilu , Řím 1962/5). *Nacionální a náboženské konflikty na území bývalé Jugoslávie* na mapě č. 6, nepovažujeme za křesťanskou souvislost, spíše muslimskou. Navíc historická literatura zmiňuje motivy bojů národnostní a politické, nikoli křesťanské. Podle toho budeme hodnotit i stejné téma v otázce č. 7. Kategorie ilustrace zahrnuje 31 jednotek měření s ostatní tematikou, dvě jednotky s křesťanskou (model náboženství v Irsku, fotografie kardinála J. Berana). Časové osy mají 20 jednotek měření bez křesťanské konotace. Výkladový text měří 5 cm v ostatních tématech, 0,5 cm (1/2) v křesťanské souvislosti (opět Irsko). Kategorie pracovní otázky měří 6,5 cm v ostatních tématech, a 0,5 cm v křesťanské souvislosti (otázka č. 5, Irsko). Devátý tématický blok na

stranách 52 až 55 se nazývá Spolupráce a konflikty na sklonku tisíciletí (2. polovina 20. století). V kategorii mapy bylo zjištěno 14 jednotek s ostatními tématy, dvě jednotky byly vyhodnoceny jako s křesťanskou souvislostí (mapa č. 12 Válka v Libanonu 1976/84, popisuje a zobrazuje území pod kontrolou křesťanů, hovoří i o křesťanské domobraně a společně obývaném území s muslimy, mapa č. 3 vyznačuje bodově značkami množství oblastí ve světě s náboženskými a jinými konflikty, nepřímo tedy souvisí s nepokoji ve kterých jsou zapojeni i křesťané např. výše v Libanonu, Indonésii, Indii apod.). Ke stejné nepřímé křesťanské souvislosti se vztahuje i hodnota naměřená u kategorie výkladový text 0,5 cm, kde jsou zmíněny náboženské války a boje (text odkazuje k pojednané mapě č. 3), ostatní témata pak mají hodnotu 6,5 cm, včetně nadpisu. Kategorie pracovní otázky měří 8 cm (16/2). Časové osy mají 11 jednotek měření, všechny s ostatními konotacemi. Ilustrací bylo napočteno 25 jednotek, všechny bez křesťanské souvislosti. Posledním celkem analýzy tohoto atlasu je tématický blok X. , strany 56 až 59, s názvem Kontinenty v pohybu (2. polovina 20. století). V tomto tématickém bloku nebyla zaznamenána žádná křesťanská souvislost. Hodnoty měření v jednotlivých referenčních kategoriích: výkladový text naměřeno 4,5 cm, včetně nadpisu, pracovní otázky 8 cm (16/2), časové osy celkem 50 jednotek, mapy 21 jednotek, ilustrace počet jednadvacet. Tím byla dokončena analýza obsahu celého atlasu Dějiny 20. století. Získaná data sečteme a procentuelně vyjádříme poměry. Během vyhodnocování dat bylo zjištěno, že v tomto atlase se nejvyšší procentuální zastoupení křesťanských konotací nachází v referenční kategorii časové osy (11 %), poté v kategorii mapy (6 %), následují pracovní otázky s hodnotou (1,9 %). V kategoriích ilustrace je naměřena hodnota (1,8 %), a nejméně křesťanských konotací je tentokrát v referenční kategorii výkladový text, byl zjištěn jen 0,8 procentní výskyt frekvence křesťanské tematiky. Porovnáme-li frekvenci výskytu křesťanských motivů v ikonických textech a verbálních textech, zjistíme zastoupení 6,3 ku 1,4 procentům, tentokrát ve prospěch ikonických textů. Pokud vytvoříme průměrnou hodnotu z poměrů naměřených ve všech jednotlivých referenčních kategoriích, dostaneme údaj (4,3 %). Touto hodnotou je tak v procentech vyjádřen rozsah zastoupení křesťanské tematiky v celém atlasu Dějiny 20. století. , vzhledem k jeho ostatnímu obsahu. Ve srovnání s atlasem č. 4. Novověk II. , kde jsme naměřili výslednou hodnotu (3,5 %), je hodnota jen nepatrně vyšší o 0,8 desetiny procenta, vzhledem k ostatním tématům. a naopak zaznamenáváme výrazný pokles rozsahu křesťanských souvislostí oproti atlasu Středověk (18,8 %), o celých 14,5 procent, a taktéž oproti atlasu No-

vověk I (13,5 %), pokles o 9,2 procent. Přikročíme ke shrnutí a vyhodnocení analyzovaných výstupů celé řady dějepisných atlasů.

6.6 Shrnutí kvantitativní analýzy

U jednotlivých analyzovaných atlasů byly vždy sestaveny stručné úvody k daným epochám z hlediska křesťanství (Pravěk a Starověk, Středověk, Novověk I, Novověk II, Dějiny 20. století) a připojen přehled kapitol. Následně byly vytvořeny přehledné tabulky pro zápis naměřených hodnot, pro každý atlas zvlášť. Vnitřní členění tabulek přitom odpovídá stanovené metodice měření. Práce pokračovala popisy měření, shrnutím dat, porovnáním kategorií a procentuálním vyjádřením.

Výsledky měření a hodnocení:

%	Mapy	Ilustrace	Čas. osy	Výkl. text	Prac. otázky	průměr atlas
Pravěk a Star.	4,1	0,5	0	1,3	0	1,2 %
Středověk	29,7	23,9	10,2	15,1	15,3	18,8 %
Novověk I.	22,4	18,6	10,4	8,6	7,5	13,5 %
Novověk II.	4,5	3,4	1	4,1	4,3	3,5 %
Dějiny 20. st.	6	1,8	11	0,8	1,9	4,3 %
Průměr kat.	13,3	9,6	6,5	6	5,8	
Průměr typ.	Ikon. 9,8 %			Verb. 5,9 %		Celkem: (8,3 %)

Porovnání jednotlivých referenčních kategorií pro celek řady atlasů (od nejvyšší hodnoty k nejnižší): mapy (13,3 %), ilustrace (9,6 %), časové osy (6,5 %), výkladové texty (6 %), pracovní otázky (5,8 %).

Hodnocení podle typu textů: ikonické texty pro celek měření (9,8 %), verbální texty pro celek měření (5,9 %).

Srovnání finálních hodnot měření mezi jednotlivými atlasy, v jejich výsledných průměrných hodnotách frekvence výskytu křesťanské tematiky (od nejnižší k nejvyšší): atlas Pravěk-Starověk (1,2 %), atlas Novověk II. (3,5 %), atlas Dějiny 20. století (3,9 %), atlas Novověk I. (13,5 %), atlas Středověk (18,2 %).

Celková průměrná hodnota měření ve všech dějepisných atlasech je 8,3 procentní rozsah zastoupení křesťanské tematiky.

Případné odchylky měření v řádech desetinných čísel jsou způsobeny zaokrouhlováním dílčích výstupů na jedno desetinné místo.

Během analytické práce vyšly najevo některé souvislosti týkající se metodiky, a ty je nutno brát při hodnocení do úvahy. Předně, že prováděná měření se v jednotlivých referenčních kategoriích soustředila na jednotky měření jako celky (např. věta a svislý centimetr textu, okno v tabulce, jedna mapka, ilustrace s popiskem), které byly předem v metodice určeny. V těchto jednotkách poté (podle předem stanovené metodiky posuzování) postačila jakkoliv rozsáhlá křesťanská konotace k tomu, aby jednotka jako celek byla započtena mezi křesťanské. a to, bez ohledu na významnost, rozsah zmínky, nebo valenci konotace vzhledem k ostatnímu textu. To vše jistě ovlivnilo výsledné procentuální hodnoty měření. Mohlo to nést sebou určité zkreslení kvantity směrem k nadhodnocení rozsahu křesťanské tematiky. Mohl být zvolen i opačný postup, ale pak by zase bylo mnoho křesťanských souvislostí pro měření ztraceno. Na druhou stranu je třeba říci, že jednotky byly zvoleny tak, aby měly malý rozsah a měření tak bylo co nejpřesnější. Po skončeném měření přejdeme nyní k závěrečnému hodnocení celé práce.

Závěr práce

Cílem práce bylo zjišťování významu jaký je přikládán křesťanství v současné výuce dějepisu, a to na základě kvantitativní analýzy dějepisných atlasů, z hlediska rozsahu výskytu křesťanských souvislostí.

Výsledky měření a hodnocení: Porovnání jednotlivých referenčních kategorií pro celek řady atlasů (od nejvyšší hodnoty k nejnižší): mapy (13,3 %), ilustrace (9,6 %), časové osy (6,5 %), výkladové texty (6 %), pracovní otázky (5,8 %).

Hodnocení podle typu textů: ikonické texty pro celek měření (9,8 %), verbální texty pro celek měření (5,9 %).

Srovnání finálních hodnot měření mezi jednotlivými atlasy, v jejich výsledných průměrných hodnotách frekvence výskytu křesťanské tematiky (od nejnižší k nejvyšší hodnotě): atlas Pravěk, Starověk (1,2 %), atlas Novověk II. (3,5 %), atlas Dějiny 20. století (3,9 %), atlas Novověk I. (13,5 %), atlas Středověk (18,2 %).

Celková průměrná hodnota měření ve všech dějepisných atlasech je 8,3 procentní rozsah zastoupení křesťanské tematiky.

Pokud máme, podle výsledků provedené kvantitativní analýzy řady atlasů, posoudit význam křesťanství pro výuku dějepisu, konstatujeme následující zjištění. Naměřený výskyt křesťanských souvislostí, vyjádřený průměrnou hodnotou (8,3 %), poukazuje na významnost této tematiky ve výuce dějepisu, nicméně diferencovaně podle charakteru pojednávaného období, neboť naměřené rozdíly jsou dosti značné (např. 1,2 % ku 18,8 %). Průměrná frekvence výskytu křesťanských konotací v textech atlasů je relativně vysoká, a tak lze říci, že mezi ostatními pojednanými dějepisnými tématy má křesťanství své důležité místo. a to zejména v epochách Středověk a Novověk. Poměr zastoupení diferencovaně zprostředkovává fenoménu křesťanství určitou nepřehlédnutelnou významnost. Jeho zastoupení není co do kvantity zcela okrajové.

Nicméně, je možno si všimnout, že informace, zmínky o křesťanské tematice byly v atlasech podle našeho mínění poměrně dílčí a nespojitě. Poznámky, obrazy se vyznačují zlomkovitostí a útržkovitostí, takže nepodávají nějaký souvislý obraz o křesťanství a jeho roli v kultuře. Natož, aby nějakým způsobem zprostředkovaly jeho podstatu. Výskyty jsou místy poměrně časté, ale tvoří spíše kulisu hlavního proudu dění. Během měření bylo zjištěno, že ani jedna úvodní dvoustrana či synchronní časová osa, ani jeden čtyřstránkový tematický blok se v žádném z atlasů nezaměřují přímo (nebo třeba i jen z větší části) na

křesťanství. Ani jedna, či dvě strany nejsou vyčleněny, aby se mu samostatně věnovali. Nepodávají čtenáři nějaký ucelený souhrn, pohled, ačkoli výběrově sledují i vývoj poměrně okrajových záležitostí např. kartografie. Zmínky o křesťanství jsou stereotypně řazeny do jiných souvislostí, většinou politicko-mocenských, vojenských, diplomatických, hospodářských, jako doplnění důležitého vnitrostátního dění. Smyslu křesťanského náboženství se výrazně nedotýkají. Druh informací které atlasy o křesťanství zprostředkují, je orientován ponejvíce na oblasti architektury, umění, misie, náboženské války, případně na důležité osobnosti, které nějak významně ovlivnily společensko-politické dění. Charakter obsahu je pluralitní, křesťanství je jedno z mnoha světových náboženství. Srovnání zachovává neutrální konotace, i když kvantitativní zastoupení křesťanských témat je zřetelně vyšší než u ostatních náboženství. Přesný poměr zastoupení nebyl měřením zjišťován, ale přesah je zřetelný i z běžného styku s atlasem. Křesťanské konfese jsou děleny na katolíky, protestanty a pravoslavné, ale nejsou vždy rozlišovány. Náboženské skupiny jsou nahlíženy ze stejné perspektivy, jako mnohá jiná politická uskupení obhajující své zájmy v různých dějinných kontextech. Případně náboženství hraje úlohu jako motivátor nepokojů, nebo tvoří kulisu vojenského dění. Významnost lze tedy číst v různých textech a souvislostech velmi obtížně, spíše nepřímě. V hledáčku historické faktografie a interpretace je linie politická, vojenská, diplomatická, hospodářsko-ekonomická. Sleduje pečlivě vývoj vědy a techniky, lidského umu a poznání. Doplněná o rozbor umění, architektury, dopravy, zlepšování kvality života. Historické pohledy jsou v atlasech ještě rozšířeny různými tematickými sondami např. objevné cesty, vývoj kartografie, apod. Navíc fakta jsou registrována zejména na podkladě soutěžení velmocí, sledují politický vývoj velkých celků, dynamiku dějinných změn a zvrátů. Zachyceno je to, co se mění ve světě velkých struktur. Čím výraznější změny, tím více pozornosti ve výukových materiálech. Historické prameny si všímají velkých událostí, zachycují zásadní proměny. To není hodnocení objektivit, nebo vyváženosti, ale přemýšlíme o východiscích. Pak ale to, co je stabilizující, nenápadné a klidné, propadá většinou sítem dějin. Zdá se to tak samozřejmé, že se o tom nemusí mluvit. Ačkoliv ani stabilita není statickou a samozřejmou vrstvou, navíc se odehrává pod rouškou všednosti. Tato vrstva je přehlížena a nedoceňována jako nevýznamná, nehodná dostat prostor. Více či méně se o to snaží novější prvek „dějiny každodennosti“ doporučený pro výuku historie. V našich atlasech jsou zastoupeny většinou dobovým odíváním, používanými předměty, růstem pohodlí běžného života. Neukazují nám moc z toho čím lidé žili, co dávalo jejich životům smysl, jak rozuměli sami sobě a světu, o jaké hodnoty se

opírali, jaké myšlenky a postoje utvářely jejich životy. Částečně snad v umění. Zachytit velké dějinné události je jistě nezbytné pro výuku historie, ale dynamika, vývoj je možný jen jako opačný pól stability, důvěry v život. I dějinně významné události nějak vycházejí ze stability každodenní, všechny velké věci potřebují jisté zázemí. Nebo mohou vycházet z touhy po změnách (po spravedlivějších poměrech) které stabilitu mají novým způsobem podporovat. Život se pomalu vzmáhá, cenné a trvalé se musí vyplatit, vysoustružit trpělivou prací, vyvažováním rozličných zájmů. Můžeme si klást otázku, jaké děje v historiografii sledujeme, jaká fakta hromadíme. O čem se vlastně máme dozvědět, na co se soustředit, když je nemožné zachytit a pojmout vše? Co nás mají dějiny vlastně učit? Křesťanství v kultuře dynamickou silou je, ale současně i prvkem stabilizujícím. Nyní je ale třeba znovu připomenout, že jde o atlasy: tedy speciální didaktickou pomůcku. Tvoří celek a bezprostředně doplňují sadu učebnic dějepisu. Takže jejich pojetí odpovídá tomuto cíli a dává charakter jejich obsahu. Je zde mnoho ikonického textu a daleko méně verbálního. Z toho pak vyplývá omezená vyprávěcí a vysvětlující schopnost, odtud i určitá zlomkovitost. Tento rys bude ustupovat do pozadí, pokud jsou atlasy používány společně s klasickými učebnicemi, k nimž tvoří přehledový doplněk. Pak může být stručnost, strohost naopak výhodou, získává se přehlednost.

Během práce nad tématem jsme rozvažovali o problematice didaktické transformace kulturních obsahů do výuky dějepisu, potažmo do učebnic, které pomáhají přenos zprostředkovat. Potažmo o poměru křesťanství a kultury v dějinách vůbec. To mělo vytvořit jakýsi širší rámec kvantitativní analýzy. Narazili jsme na mnoho teoretických problémů týkajících se východisek našeho uvažování. Jak vlastně změřit význam, smysl? Co je význam, smysl? Zdá se zřejmé, že fenomén křesťanství je pro kulturu Evropy v dějinách velmi důležitý, ba zásadní. I když v různých dějinných epochách je křesťanskému náboženství přikládána veřejným míněním rozdílná důležitost, někdy je i zcela přehlíženo, postaveno na okraj. To se pak odráží i ve vzdělávacích obsazích. Je třeba rozlišovat význam křesťanství (evangelia) jeho hodnot, zásad, idejí v kultuře, od mocnosti vlivu církví, křesťanů ve sféře politiky, na veřejný sektor a mínění. To jsou jiné roviny a nelze je změřit stejnými prostředky. Dá se říci, že tyto rozdílné dimenze přítomnosti křesťanství v dějinách se odrazily i v rozsahu výskytu křesťanských souvislostí, podle jednotlivých epoch pojednávaných našimi atlasy. Dokud byla církev civilizační silou v Evropě, nějak propojená s mocenskými strukturami (konec starověku, středověk, vrcholný středověk, počátek novověku), byl její význam z hlediska naší historiografie. Jakmile však překročila tento zenit a její civilizační mise

v Evropě přestala být přijímána, odrazil se tento posun také v procentu výskytu křesťanské tematiky v atlasech (Novověk II, Dějiny 20. století). Přitom paradoxně při nižším výskytu frekvence křesťanských souvislostí v obsahu atlasů, rostl současně vliv některých evangelijních myšlenek, ideálů a hodnot v kultuře (rovnost všech lidí, osvobození člověka, bratrství, důraz na lidská práva a spravedlnost, sociální solidarita apod.). I když byly prosazovány často pomýlenými směry a způsoby. Je tedy možno shledat, že křesťanství na různých rovinách přítomné je, a určitý význam má. Jak jej ale uchopit v historické faktografii. Pokud *jakýsi* výběr dějinných fakt uspořádáme do *nějakých* souvislostí, ukazuje se v nich *jistý* význam křesťanství v dějinách kultury. Je zde příliš mnoho proměnných. Dostáváme tak výsek politický, hospodářský, význam pro umění, obraz určitého stylu života. Pokud například vezmeme v úvahu bezprecedentní rozvoj průmyslu, vědy a techniky (zachycený v atlasech Novověk II, a Dějiny 20. století) a fascinaci historiografie těmito úspěchy lidstva, je pochopitelné že křesťanství dostane nejen kvantitativně menší prostor ve výuce, ale i jeho kulturní přínos a důležitost bude klesat. Může se ukazovat jako překonané, nemoderní, patřící do minulosti. Otázka tedy je, jakého druhu je tento význam, který je zprostředkovan faktami, nikoli jen jaké je velikosti. Mez kvantitativní analýzy tedy spočívá u kvalitativního hlediska. Smysl křesťanství se týká hlubinné dimenze člověka, která se projevuje navenek a zahrnuje všechny oblasti kultury. Tento „povrch“ je poté zaznamenáván faktograficky a interpretován. Význam však není totožný se samotnými fakty, pouze se díky nim může ukazovat. Domníváme se, že pokud měříme souhrnný počet faktů, nezměříme přímo význam (smysl) věci, protože ten se ukazuje právě díky souvislostem (vztahům, diferencemi) mezi fakty. Významnost je dána podle našeho názoru více vztahy mezi pojednávanými prvky, než kvantitativně. Tedy i poměry mezi křesťanskými prvky a fakty s ostatní tematikou. Přes tyto meze kvantitativního analyzování došli jsme k závěru, že kvantitativní hledisko nám význam křesťanství ve výuce dějepisu nepřímou naznačit může. Neboť míra zastoupení v textech, rozsah zmínek, frekvence výskytu v různých souvislostech, nějakým způsobem jakousi obecnou významnost, prostě zprostředkovat schopna je.

Resumé

Tématem práce je kvantitativní analýza obsahu vybrané ucelené řady dějepisných atlasů pro základní školy a víceletá gymnázia, z hlediska frekvence výskytu křesťanských souvislostí. Téma je zadáno k řešení Katedrou pastorálních oborů a právních věd na KTF UK Praha.

V řešení je postupováno následujícími kroky:

1) Hledání východisek mnohohvrstevnatých vztahů mezi kulturou a křesťanstvím v dějinném pohybu. Otázky smyslu dění.

Poznámky k východiskům osvětlují možnosti a meze zachycení a zaznamenání skutečného přínosu křesťanství pro evropskou kulturu, potažmo problém poznávání a transformace kulturních obsahů do učebnic dějepisu, a v samotné výuce.

2) Smysl výuky dějepisu ve světle kurikulárních dokumentů.

Kurikulární dokumenty udávají tvar celé koncepci současného vzdělávání a významně ovlivňují tvorbu učebnic. Dotkneme se v této souvislosti též smyslu výuky dějepisu pro křesťanství, církev.

3) Zkoumání procesu tvorby učebnic.

Smyslem je získat ucelenější obraz o transformaci kulturních obsahů do výuky dějin. a to z hlediska nároků a požadavků, jaké jsou dnes na tvorbu učebnic kladeny. Co je od nich očekáváno, jaké kladou důrazy, jaký historický obraz mají žákům zprostředkovávat. Jaké dějinné povědomí mají pomáhat utvářet v procesu pedagogické komunikace.

4) Učebnice jako edukační médium.

Orientace vzhledem k pojetí vzdělávání v Rámcových vzdělávacích programech.

5) Pojetí dějepisné učebnice. Specifika dějepisné učebnice. Její pojem, schvalování, funkce a hodnocení.

6) Analyzované dějepisné atlasy.

7) Praktická metodika kvantitativní analýzy atlasů.

Stanovení a rozdělení tématických bloků pro kroky analýzy uvnitř atlasů. Určení společných referenčních kategorií a stanovení jednotek měření pro tyto jednotlivé kategorie. Popis postupu měření a hodnocení dat.

8) Kvantitativní analýza, práce s atlasy.

Sestavení úvodů k jednotlivým atlasům (Pravěk a Starověk, Středověk, Novověk I, Novověk II, Dějiny 20. století). Vytvoření přehledných tabulek pro zápis naměřených hodnot na každý atlas. Popisy měření, shrnutí dat, procentuální vyjádření.

9) Závěr.

Souhrn naměřených hodnot, porovnání dat. Celkové zhodnocení analýzy i metody práce, uvedení otázek které se vynořili v průběhu práce.

Cílem práce bylo zjišťování významu křesťanství v současné výuce dějepisu na podkladě kvantitativního hlediska. Konkrétně na frekvenci výskytu křesťanských konotací v obsazích dějepisných atlasů, nejen tedy na obecných trendech ve vzdělávání.

Výsledky měření a hodnocení:

Porovnání jednotlivých referenčních kategorií pro celek řady atlasů (od nejvyšší hodnoty k nejnižší): mapy (13,3 %), ilustrace (9,6 %), časové osy (6,5 %), výkladové texty (6 %), pracovní otázky (5,8 %).

Hodnocení podle typu textů: ikonické texty pro celek měření (9,8 %), verbální texty pro celek měření (5,9 %).

Srovnání finálních hodnot měření mezi jednotlivými atlasy, v jejich výsledných průměrných hodnotách frekvence výskytu křesťanské tematiky (od nejnižší k nejvyšší hodnotě): atlas Pravěk, Starověk (1,2 %), atlas Novověk II. (3,5 %), atlas Dějiny 20. století (3,9 %), atlas Novověk I. (13,5 %), atlas Středověk (18,2 %).

Celková průměrná hodnota měření ve všech dějepisných atlasech je (8,3 %) rozsah zastoupení křesťanské tematiky.

Pokud máme, podle výsledků provedené kvantitativní analýzy řady atlasů, posoudit význam křesťanství pro výuku dějepisu, konstatujeme následující zjištění. Naměřený výskyt křesťanských souvislostí, vyjádřený průměrnou hodnotou (8,3 %), poukazuje na významnost této tematiky ve výuce dějepisu, nicméně diferencovaně podle charakteru pojednávaného období, neboť naměřené rozdíly jsou dosti značné (např. 1,2 % ku 18,8 %). Průměrná frekvence výskytu křesťanských konotací v textech atlasů je relativně vysoká, a tak lze říci, že mezi ostatními pojednanými dějepisnými tématy má křesťanství své důležité místo. a to zejména v epochách Středověk a Novověk. Poměr zastoupení diferencovaně zprostředkovává fenoménu křesťanství určitou nepřehlédnutelnou významnost. Jeho zastoupení není co do kvantity zcela okrajové.

Seznam literatury:

Primární literatura:

MANDELOVÁ Helena a kol. : Dějepisné atlasy pro základní školy a víceletá gymnázia, Pravěk a starověk, Středověk, Novověk I, Novověk II, Dějiny 20. století, Praha: Kartografie Praha a. s., 2001,2006.

Sekundární literatura:

BENEŠ Zdeněk a kol.: Sondy a analýzy: Učebnice dějepisu – teorie a multikulturní aspekty edukačního média, Praha: nakladatelství Tauris, Ústav pro informace ve vzdělávání, 2008.

ČERNÝ Václav: První a druhý sešit o existencialismu. Praha: MF, 1992.

ČORNEJ Petr a kol. : Dějiny zemí Koruny české I. II. , Praha: nakladatelství Paseka, 2003.

DAVIEOVÁ Grace: Výjimečný případ Evropa, podoby víry v dnešním světě, Brno: CDK, 2009

FRANZEN August: Malé dějiny církve, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.

KADLEC Jaroslav: Přehled českých církevních dějin 1,2, Praha: nakladatelství Zvon, 1991.

KEITH F. PUNCH:Základy kvantitativního šetření, Praha: nakladatelství Portál,2008,

MESSINA Rosario: Dějiny charitativní činnosti, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

PETŘÍČEK Miroslav: Úvod do současné filosofie, Praha: nakladatelství Hermann a synové,1997.

POSPÍŠIL Ctirad Václav: Teologie služby, Kostelní Vydří:Karmelitánské nakladatelství, 2002.

SCHERER, H. : Úvod do metody obsahové analýzy. In Schulz, W. , Reifová, I. a kol., Analýza obsahu mediálních sdělení. UK Praha: Karolinum, 2004.

SKALKOVÁ Jarmila: Obecná didaktika, Praha 7: nakladatelství Grada Publishing a. s. , 2007.

SOKOL Jan: Malá filosofie člověka, Slovník filosofických pojmů, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2007.

VÁCLAVÍK David: Náboženství a moderní česká společnost, Praha : Grada Publishing a. s., 2010.

WOODS Thomas E. : Jak katolická církev budovala západní civilizaci, Praha: nakladatelství Res Claritatis, 2009.

Internetové prameny:

Doporučení a Deklarace Rady Evropy: cit. 15.11.2010 na <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/rada-evropy?highlightWords=Rada+evropy,nebohttp://www.coe.int/>.)

Doporučení Rec (2001) k výuce dějepisu v Evropě 21. století: cit. 25.11.2010 na <http://aplikace.msmt.cz/MezinarodniSpoluprace/Dokumenty/dopdejepis.doc>

MŠMT ČR: Doporučení k výuce dějin 20. století,č. j. 17 245/200922, cit. 20.11.2010 na <http://www.msmt.cz/vzdelavani/doporuceni-msmt-k-vyuce-dejin-20-stoleti?highlightWords=doporu%C4%8Den%C3%AD+v%C3%BDuce+d%C4%9Bjin>

MŠMT ČR: Sdělení Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic, č. j. 1 052/2009-20 ze dne 14. července 2009, <http://www.msmt.cz/vzdelavani/schvalovaci-dolozky-k-ucebnicim-cervenec2009?highlightWords=schvalovac%C3%AD+dolo%C5%Beky>, cit 30.10.2010.

MŠMT ČR: Text RVP ZV s účinností od 1. září 2005, <http://www.msmt.cz/ministerstvo/opatreni-ministryne-skolstvi-mladeze-a-telovychovy-kterym-se-meni-rvp-zv?highlightWords=RVP>, cit 20.10.2010.

Annotation

Quantitative analysis of historiographic textbooks in term of Christianity

The theme of this thesis is the quantitative analysis of contents of selected integral series of historiographic atlases for elementary schools, in term of frequency of occurrence of Christian coherence.

The resolution proceeds in following steps:

- 1) Searching for outputs of multilayer relations between culture and Christianity in motion of history. Questions on meaning of processes.
- 2) Meaning of teaching of history in light of curricular documents.
- 3) Studying of process of textbook creation.
- 4) Textbook as an educational medium.
- 5) Historiographic textbook conception.
- 6) Quantitative analysis theory. Its phases.
- 7) Practical methodology of quantitative analysis of atlases.
- 8) Quantitative analysis. Work with atlases.

The aim of this thesis is to find out the meaning of the Christianity in contemporary teaching of history, based on the quantitative perspective. Concretely on the frequency of occurrence of Christian connotations in contents of historiographic atlases.

Individual atlases and final percentual measuring outputs: Prehistory and Antiquity (1,2 %), Modern Period II. (3,5 %), History of 20th Century (3,9 %), Modern Period (13,5 %), Middle Ages (18,2 %).

Total average value of the measuring (8,3 %) is the Christian theme representation.

Measured occurrence of Christian coherence expressed by an average value (8,3 %) indicates an importance of this theme in teaching of history, nevertheless, with differences due to the nature of studied period. Measured values differ among individual epochs rather considerably (e.g. 1,2 % to 18,8 %).

key words: qualitative analysis, history, textbooks, Christianity, meaning

počet znaků: 237 142